

ΕΡΜΗΝΕΙΑ

ΕΙΣ ΤΗΝ ΕΠΙ ΤΟΥ ΟΡΟΥΣ ΟΜΙΛΙΑΝ
ΤΟΥ ΚΥΡΙΟΥ ΗΜΩΝ

ΜΕΤΑ ΣΥΝΟΠΤΙΚΗΣ ΕΙΣΑΓΩΓΗΣ ΕΙΣ ΤΗΝ
ΠΑΛΑΙΑΝ ΚΑΙ ΚΑΙΝΗΝ ΔΙΑΘΗΚΗΝ.

Πρὸς χρῆσιν τῶν Γυμνασίων

Υ Π Ο

ΓΕΩΡΓΙΟΥ Σ. ΓΕΓΛΕ

ΚΑΘΗΓΗΤΟΥ ΤΩΝ ΘΡΗΣΚΕΥΤΙΚΩΝ ΜΑΘΗΜΑΤΩΝ

Εἰς τὰ ἐν Πάτραις Γυμνάσια.

Ἐκδίδεται διὰ δαπάνης

Α. Σ. ΑΓΑΠΗΤΟΥ;

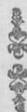

ΕΝ ΠΑΤΡΑΙΣ,

ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟΝ

Α. Σ. ΑΓΑΠΗΤΟΥ

(Ὁδὸς Μαιζῶνος)

ΒΙΒΛΙΟΠΩΛΕΙΟΝ

Α. Σ. ΑΓΑΠΗΤΟΥ;

(Ὁδὸς Μαιζῶνος)

Πλησίον τῆς Δοτικῆς Ἐκκλησίας.

1887.

ΕΡΜΗΝΕΙΑ

1887. 293

ΕΙΣ ΤΗΝ ΕΠΙ ΤΟΥ ΟΡΟΥΣ ΟΜΙΛΙΑΝ
ΤΟΥ ΚΥΡΙΟΥ ΗΜΩΝ

ΜΕΤΑ ΣΥΝΟΠΤΙΚΗΣ ΕΙΣΑΓΩΓΗΣ ΕΙΣ ΤΗΝ
ΠΑΛΑΙΑΝ ΚΑΙ ΚΑΙΝΗΝ ΔΙΑΘΗΚΗΝ.

Πρὸς χρῆσιν τῶν Γυμνασίων

Υ Π Ο

ΓΕΩΡΓΙΟΥ Σ. ΓΕΓΛΕ

ΚΑΘΗΓΗΤΟΥ ΤΩΝ ΘΡΗΣΚΕΥΤΙΚΩΝ ΜΑΘΗΜΑΤΩΝ

Εἰς τὰ ἐν Πάτραις Γυμνάσια.

Ἐκδίδεται διὰ δαπάνης

Α. Σ. ΑΓΑΠΗΤΟΥ

ΕΝ ΠΑΤΡΑΙΣ,

ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟΝ

Α. Σ. ΑΓΑΠΗΤΟΥ

(Ὁδὸς Μιζῶνος)

ΒΙΒΛΙΟΠΩΛΕΙΟΝ

Α. Σ. ΑΓΑΠΗΤΟΥ

(Ὁδὸς Μιζῶνος)

Πλησίον τῆς Δυστικῆς Ἐκκλησίας.

1887.

Πάν αντίτυπον μὴ φέρον τὴν ὑπογραφήν τοῦ Ἐκδότου
θεωρεῖται κλοπιμαῖον, καὶ ὡς τοιοῦτον καταδιώκεται κατὰ
τὸν Νόμον.

ΝΙΚΟΛΑΟΣ Μ. ΔΑΜΑΛΑΣ

ΤΑΚΤΙΚΩΣ ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ ΤΗΣ ΕΡΜΗΝΕΥΤΙΚΗΣ

ΕΝ ΤΩ

ΕΘΝΙΚΩΣ ΗΜΩΝ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΩΣ

**ΑΝΔΡΙ ΦΙΛΟΣΟΦΗΣΚΩΣ ΤΕ ΚΑΙ ΦΙΛΟΠΑΤΡΙΔΙ
ΤΑΣ ΑΠΑΡΧΑΣ ΤΑΥΤΑΣ ΤΩΝ ΠΕΡΙ ΤΗΝ ΕΡΜΗ-
ΝΕΥΤΙΚΗΝ ΜΕΛΕΤΩΝ ΜΟΥ ΩΣ ΕΛΑΧΙΣΤΟΝ
ΤΕΚΜΗΡΙΟΝ ΥΠΟΔΗΨΕΩΣ ΑΝΑΤΙΘΗΜΙ.**

Ο ΣΥΓΓΡΑΦΑΣ

Τοῖς ἀναγνώσταις.

Δύο ἤδη παρήλθον ἔτη καθ' ἃ ἀπὸ τῆς Γυμνασιακῆς ἑδρας διδάσκεται καὶ ἡ Ἑρμηνεία εἰς τὴν Καινὴν Διαθήκην συμφώνως τῷ ἐπισήμῳ προγράμματι. Ὅτι δ' ἡ ἀπὸ τοῦ μαθήματος τούτου προσγινεμένη τῇ σπουδαζούσῃ νεότητι ὠφέλεια εἶναι μεγίστη, τοῦτο δὲν χρήζει φρονούμεν, πολλῆς ἀναπτύξεως· διότι ἂν δι' ὅλων τῶν ἐγκυκλοπαιδικῶν μαθημάτων ἐπιτυγχάνεται ἡ μόρφωσις τοῦ νοῦ, διὰ τῆς ἀναπτύξεως ὅμως καὶ ἑρμηνείας τῶν ὑψηλῶν διδασκαλιῶν τοῦ Εὐαγγελίου μορφεῖται καὶ διαπλάσσεται ἠθικῶς ἡ καρδιά. Ἐν τῇ ἐνότητι δὲ ταύτῃ, τῆς μορφώσεως τοῦ νοῦ, καὶ τῆς ἠθικῆς τῆς καρδίας διαπλάσεως, ἀπόκειται ἡ ἀληθῆς μάθησις. Ἡ μονομερὴς ἀνάπτυξις τοῦ νοῦ, ἄνευ τῆς ἠθικῆς διαπλάσεως τῆς καρδίας, πολλῶν ἀτοπημάτων καὶ παρεκτροπῶν πρόξενος γίνεται. Οὐδὲ διστάζομεν νὰ ὁμολογήσωμεν ὅτι, ὁ οὕτω μονομερῶς μορφωθείς ἀδικεῖ καὶ ἑαυτὸν καὶ τὴν πολιτείαν. Καὶ ἑαυτὸν μὲν διότι ἀγνοεῖ τίς ὁ Χριστιανισμὸς καὶ ποῖα τὰ ἐξ αὐτοῦ προκύψαντα τῇ ἀνθρωπότητι ἀγαθὰ τί ἐστὶν ἠθικῆ, καὶ ποῖαι αἱ ὑπαγορεύσεις αὐτῆς. Ὁ τοιοῦτος βλάπτει ἐπίσης τὴν πολιτείαν· διότι ὡς μὴ ὑπὸ τῆς Χριστιανικῆς διδασκαλίας ἐρπνεύομενος, καὶ μὴ ἐθισθὴς κατὰ ταύτην νὰ ζῆ καὶ νὰ πολιτευῆται, μόνον ὑπὸ τὸ κράτος τῆς βίας διατελῶν δύναται νὰ ὑπακούῃ εἰς τὰς ἑαυτῆς διατάξεις, οὐχὶ δὲ καὶ ἐξ ἐλευθέρου θελήσεως ἢ ἐκ τῆς συναισθήσεως τοῦ ἰδίου καθήκοντος. Ἐν αὐτῷ πᾶν αἰσθημαεὐγενὲς καὶ γενναῖον ἐκλείπει· τὰ δ' ἱερώτερα ἐπὶ τῶν ὁποίων ἐδράζονται αἱ κοινωνίαι καὶ συγκρατοῦνται αἱ λαοὶ θεωρεῖ ὡς χιμαίρας, ὡς ἀποτελέσματα φαντασίας καὶ ἕξεως, καὶ δὴ καὶ προσοχῆς ἀνάξια!

Καὶ ταῦτα μὲν ὡς πρὸς πάντα καθ' ὅλου χριστιανόν· ὡς πρὸς τὸν Ἕλληνα ἡμῶν ἀρκεῖ νὰ ὑπομνήσωμεν αὐτῷ

τὸ ὑπὸ τῆς ἰδίας ἱστορίας μεμαρτυρημένον, καθ' ὃν ἡ Ἑλληνικὴ πολιτεία μετὰ τῆς πατροπαραδότου θρησκείας ἀείποτε συνεβάδισαν.

Εἰς τὴν Ἑρμηνείαν τῆς ἐπὶ τοῦ ὄρους ὁμιλίας προὔτάξαμεν συνοπτικωτάτην περὶ Γραφῆς εἰσαγωγὴν, καθ' ὅσον ἐθεωρήσαμεν ἀναγκαῖον ἅμα δὲ καὶ χρήσιμον τοῖς μαθηταῖς, νὰ ἔχωσιν ἀμυδρὰν τοῦ ἀχίστον ἰδέαν περὶ Γραφῆς, περὶ τῆς γλώσσης εἰς ἣν τὰ διάφορα αὐτῆς βιβλία ἐγράφησαν, περὶ τοῦ χρόνου καθ' ὃν συνελέγησαν καὶ ἀπετελέσθη ὁ κανὼν κ.τ.λ. Εὐτυχεῖς δὲ θέλομεν θεωρεῖσθαι ἂν διὰ τοῦ μικροῦ τούτου ἔργου προσφέρωμεν καὶ ἡμεῖς τῇ φιλτάτῃ νεολαίᾳ μικρὸν ἄχαικα εἰς τὸ εὐρὸν τῆς παιδείας εἰκοδόμημα.

Ἐν Πάτραις, κατὰ Ὀκτώβριον τοῦ 1886ῃ

ΓΕΩΡΓΙΟΣ Σ. ΓΕΓΛΕΣ,

ΣΥΝΟΠΤΙΚΗ ΕΙΣΑΓΩΓΗ

ΕΙΣ ΤΗΝ

ΠΑΛΑΙΑΝ ΚΑΙ ΚΑΙΝΗΝ ΔΙΑΘΗΚΗΝ.

Α'.

Περὶ Ἀγίας Γραφῆς καθ' ἕλον.

Ἡ Ἀγία Γραφή λέγεται τὸ σύνολον τῶν ὑπὸ τὴν ἐπιστᾶσιν τοῦ Ἁγίου πνεύματος γεγραμμένων βιβλίων, καὶ ὡς τοιούτων παρὰ τῆς Ἐκκλησίας ἀποδεχομένων. Διακρίεται δ' ἡ Ἀγία Γραφή εἰς δύο τὴν Παλαιάν καὶ Καινὴν διαθήκην. Ἐκ τούτων ἐν μὲν τῇ Π. περιέχεται ἡ διὰ τοῦ Μωϋσέως καὶ τῶν Προφητῶν ἀποκάλυψις τοῦ Θεοῦ εἰς τὸν ἄνθρωπον, κατὰ τρόπον σύμφωνον πρὸς τὴν τότε πνευματικὴν τῶν ἀνθρώπων κατάστασιν, ἐν δὲ τῇ Κ. ἡ πλήρης καὶ τελεῖα τοῦ Θεοῦ ἀποκάλυψις ἧτις ἐδόθη διὰ τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ καὶ τῶν Ἀποστόλων.

Ἡ Π. Δ. φέρει διαφόρους ὀνομασίας· ὀνομάζεται διόλον ὅτι ἡ γραφή, τὰ βιβλία, τὰ γράμματα, τὰ ἱερά γράμματα, ὁ νόμος (1) κ.τ.λ. ἡ δὲ Κ. ὀνομάζεται *Εὐαγγέλιον* καὶ *Ἀπόστολος*.

Ὡς δ' ἡ Π. Δ. περιέχει νομικά, ἱστορικά, διδακτικά, καὶ προφητικά βιβλία, τοιοῦτοτρόπως καὶ ἡ Κ. Καὶ τῆς μὲν Π. νομικά εἶναι τὰ πέντε βιβλία τοῦ Μωϋσέως· ἧτοι ἡ Γένεσις, ἡ Ἔξοδος, τὸ Λευϊτικόν οἱ Ἀριθμοί, καὶ τὸ Δευτερονόμιον· ἱστορικά δὲ τὸ βιβλίον Ἰησοῦ τοῦ Νουῆ, τὸ τῶν Κριτῶν, τὰ τέσσαρα τῶν Βασιλειῶν, (2) τὰ τῶν Παρραλειπομένων, τὸ τῆς Ρούθ, τὸ τοῦ Ἐσθῆρ, Νεεμίας, Τωβίτ, Ἰουδίθ, Ἐσθῆρ καὶ τὰ τῶν Μακκαβαίων· διδακτικά δὲ, τὸ τοῦ ΐώβ, οἱ Ψαλμοὶ τοῦ Δαυὶδ, αἱ Περσικαὶ τοῦ Σολομῶντος, ὁ Ἐκκλησιαστής, τὸ Ἄσμα τῶν Ἀσματῶν, ἡ Σοφία Σολομῶντος, καὶ ἡ Σοφία Σειράχ· καὶ προφητικά τέλος, τὰ βιβλία τῶν τεσσάρων μεγάλων λεγομένων προφητῶν, τοῦ Ἠσαΐου, Ἱερεμίου, Ἰεζεκιήλ καὶ Δανιήλ, καὶ τὰ τῶν δώδεκα ἑλασσόνων. Ἦτις δὲ Κ. Δ. νομικά εἶναι, τὰ τέσσαρα Εὐαγγέλια, τοῦ Ματθαίου, τοῦ Μάρκου, τοῦ Λουκᾶ καὶ τοῦ Ἰωάννου· ἱστορικά δὲ αἱ πράξεις τῶν Ἀποστόλων διδακτικά, αἱ δέκα τρεῖς ἐπιστολαί

(1) Πρὸβ. Β'. Πητρ. 2. 2θ — Χρυσοστ. Ὁμιλ. Γ. εἰς τὴν Γένεσιν. — Β' Τιμ. γ'. 15 — Ἰωάν. 16'. 34 κ.τ.λ. —

(2) Ἐν τῷ Ἔβρ. Πρωτοτύπῳ τὰ δύο πρῶτα βιβλία τῶν Βασιλειῶν ἐπιγράφονται Α' καὶ Β'. τοῦ Σαμουὴλ τὸ δὲ Γ' καὶ Δ', Α' καὶ Β. Βασιλειῶν.

τοῦ Παύλου, ἢτοι αἱ δύο πρὸς Θεσσαλονικεῖς (1) ἢ πρὸς Γαλάτας, αἱ δύο πρὸς Κορινθίους, ἢ πρὸς Ῥωμαίους, ἢ πρὸς Ἑβραίους, ἢ πρὸς Κολοσσαεῖς, ἢ πρὸς Φιλιήμονα, ἢ πρὸς Φιλιππησίους, ἢ Α΄ πρὸς Τιμόθεον, ἢ πρὸς Τίτον, καὶ ἡ Β΄ πρὸς Τιμόθεον, αἱ ἑπτὰ καθολικαὶ ἐπιστολαὶ, ἢτοι ἡ τοῦ Ἰακώβου, αἱ δύο τοῦ Πέτρου, ἢ τοῦ Ἰούδα, καὶ αἱ τρεῖς τοῦ Ἰωάννου, καὶ ἡ πρὸς Ἑβραίους ἐπιστολὴ (2) προφητικὸν τέλος βιβλίον εἶναι τὸ τῆς Ἀποκαλύψεως.

Περὶ τοῦ Κανόνος τῆς Ἁγίας Γραφῆς.

Κανὼν τῆς Ἁγίας Γραφῆς λέγοντες ἐννοοῦμεν τὴν συλλογὴν τῶν βιβλίων ἐκείνων, ὧν τὸ ἀδιαφιλονέκητον θεῖον κῆρος, καὶ τὴν ὑπὸ τὴν ἐπιστοσίαν τοῦ Ἁγίου Πνεύματος συγγραφὴν αὐτῶν ἀποδέχεται ἡ Ἐκκλησία· ὠνομάσθη δὲ ἡ συλλογὴ αὕτη *κανὼν*, διότι ἐν αὐτῇ περιέχεται ὁ νόμος καθ' ὃν οἱ πιστοὶ ὀφείλουσι νὰ πολιτευθῶνται, δι' ὃ καὶ *κανὼν τῆς πίστεως* (*regula fidei*) καλεῖται. Ἐκτὸς δὲ τῶν κανονικῶν τούτων βιβλίων ὑπάρχουσι καὶ ἄλλα ὑπὸ πολλῶν αἱρετικῶν γεγραμμένα, ἅτινα περιέχουσι πολλὰ μυθώδη καὶ ἄτοπα, ἐν διαμέτρῳ ἀντικείμενα εἰς τὴν πίστιν, καὶ δι' ὧν οἱ συγγραφεῖς αὐτῶν ἐπέδωκαν ν' ἀπατήσωσι τοὺς πιστοὺς. Καὶ εἶναι μὲν δυνατόν μεταξὺ τῶν πολλῶν τούτων ἀποκημάτων κακοβούλου πνεύματος νὰ περιέχονται καὶ θεῖαι ἀλήθειαι, ἀλλὰ τὸ κῆρος τῶν ἀληθειῶν αὐτῶν ὁὐκ εἶναι καὶ ἀναντιρρήτως ἀποθεδαιγμένον· διὰ τοῦτο ἡ ἐκκλησία ἀνέκαθεν ἀπεχώρισεν αὐτὰ τῶν κανονικῶν. Εἶναι δὲ ταῦτα τὰ καλούμενα **ΑΠΟΚΡΥΦΑ**.

Καὶ ὁ μὲν τῆς Π. Α. κανὼν ἀποτελεῖται ἐξ ὧσων ἐν τῇ προηγου-

(1) Ἡ κατὰ τὴν ἀνωτέρω σειρὰν κατὰ τάξιν· τῶν ἐπιστολῶν τοῦ Παύλου ἐγένετο κατὰ τὴν χρονολογικὴν τάξιν καθ' ἣν ἐκάστη αὐτῶν συνεγράφη. —

(2) Ἄν καὶ ἐξ ὀραιοτάτων χρόνων τὸ κῆρος τῆς ἐπιστολῆς ταύτης εἶναι ἀναμφισβήτητον, ἐπίσης ἀνεμφισβήτητος εἶναι καὶ ἡ διασφάλις ἧς ὑπέχετο κατὰ τοὺς ἀρχαίους συγγραφεῖσιν ὡς πρὸς τὴν συγγραφὴν τῆς ἐπιστολῆς ταύτης. Ὁ Ὀριγένης λέγει ὅτι οἱ ἀρχαῖοι ἐπέδωκαν αὐτὴν τῷ Παύλῳ ἵνα καταστήσῃσιν ἀναμφισβήτητον τὸ κῆρος αὐτῆς. Καὶ τῆ ὅτι καὶ ἡ ἐπιστολὴ αὕτη συμφωνεῖ κατ' οὐσίαν πρὸς τὴν διδασκαλίαν τοῦ Παύλου, τὴν τε ἡθικὴν καὶ δογματικὴν. Οὐδεμία ὁμῶς ἀμφιβολία ὅτι ἄλλοις τῆς ἡ' ἡ αἰῶνος εἶναι ὁ συγγραφεὺς τῆς ἐπιστολῆς ταύτης, γίνεται δὲ πῦρο δῆλον ἔκ τε τῶν ἀπειρῶν διχοφωνῶν τοῦ λεκτικῆς τῆς ἐπιστολῆς ταύτης, καὶ τῶν τοῦ Παύλου, καὶ μάλιστα ὅπερ καὶ κυριώτατον, διότι ἐξ ὧσων ὁ Ἰωάννης μαρτυρεῖ, φαίνεται ὅτι ἐγράφη μετὰ τὸ 64, μ. Χ. ἦτοι, μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Παύλου. (Ἰωδ. Ἀρχ. Κ'. Θ', Ι.) — Ὡς πιθεῖν ἡν μόνον δυνάμεθα νὰ θεωρήσωμεν τὴν γνώμην πολλῶν, ὅτιναι; ὡς συγγραφεὶς αὐτῆς; θεωροῦσι τὸν Ἀπολλῶν, τὸν μαθητὴν τοῦ Παύλου. Ἀπραχέστερα ὁμῶς πατρῶν εἶναι ἡ τοῦ Ὀριγένης καθ' ἣν = Τὸ ἀ λ η θ ε ῖς = Θ ε ὄς = ε τ ὃ ε ν ο.

μενη παραγράφῳ καταλέξμεν βιβλίων, πλὴν τῶν τοῦ Τσιβίτ, τῆς Ἰουδίθ, τῆς Σορίας Σολομώντος, Σορίας Σειράχ, καὶ τῶν τῶν Μακκαβαίων. Ταῦτα ὅμως καίτοι μὴ ἀποτελοῦνται μέρος τοῦ κανόνος τῆς Π. Δ. ἡ Ἐκκλησία μηδὲν ἐν αὐτοῖς ἀντιστρατευόμενον τῇ πίστει ἐυρούσα, κατέταξεν αὐτὰ εἰς τὰ κανονικά, καὶ ὡς τοιαῦτα συνέστησαν εἰς ἀρχαιοτάτων χρόνων. Ταῦτα εἶναι τὰ ὑπὸ τῶν Πατέρων τῆς Ἐκκλησίας **ΑΝΑΓΙΝΩΣΚΟΜΕΝΑ** καλούμενα Ἄπετελέσθη δ' ὁ κανὼν οὗτος εἰς ἕν ὅλον μετὰ τὴν ἐκ τῆς ἐν Βαβυλῶνι αἰχμαλώσιας ἐπιστροφῆν τῶν Ἰουδαίων ὑπὸ τοῦ Ἔσδρα. Ἡ ἱστορία ἀναφέρει ὅτι ὁ Βασιλεὺς τῆς Περσίας Ἀρταξέρξης ἀπέλευθερον τὰ πλῆθη τῶν ἐν Βαβυλῶνι αἰχμαλώτων Ἰουδαίων, ὅπως, ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν τοῦ Ἔσδρα καὶ Νεσμίας, ἐπιστρέψωσιν εἰς τὴν πατρίδα των κατὰ τὸ 460 π. Χ. Ἐπομένως μετὰ τὸ ἔτος τοῦτο ἀπετελέσθη ἀναμφιβόλως καὶ ἡ συλλογὴ αὕτη.

Ὁ δὲ κανὼν τῆς Κ. Δ. ἤρξατο ἀποτελούμενος ἀπὸ τοῦ Β' μ. Χ. αἰῶνος· εἰς ἕν ὅλον δ' ἀπετελέσθη κατὰ τὴν δ' ἑκατονταετηρίδα ὑπὸ τῆς ἐν Λαοδικίᾳ Συνόδου ἐν τῷ ζ'. κανόνι αὐτῆς, ἐν ᾧ ἀναφέρονται ἅπαντα τὰ ἐν τῇ γνωστῇ ἡμῖν συλλογῇ τῆς Κ. Δ. βιβλία, πλὴν τῆς Ἀποκαλύψεως, μετὰ ταῦτα ὅμως ὑπὸ τῆς ἐν Καρθαγένῃ Συνόδου συμπελεκήθη καὶ ἡ Ἀποκάλυψις. Τρεῖς πιθανῶς μικρότεροι συλλογαὶ ὑπῆρχον εὐθύς μετὰ τὴν Ἀποστολικὴν ἐποχὴν ἀφ' ἧν ἀπετελέσθη μετὰ ταῦτα ὁ κανὼν τῆς Κ. Δ. ἡ *Συλλογὴ τῶν Εὐαγγελίων*, ἡ *συλλογὴ τῶν ἐπιστολῶν τοῦ Παύλου*, καὶ ἡ τῶν καθολικῶν λεγομένων ἐκτὸς δὲ τούτων προστελήθησαν καὶ ἡ βίβλος τῶν Πράξεων, ἡ πρὸς Ἑβραίους ἐπιστολὴ, καὶ ἡ Ἀποκάλυψις.

Ἡ πρώτη τῶν μικροτέρων συλλογῶν, ἥτοι τὰ τέσσαρα Εὐαγγέλια ὑπῆρχον ἐν χρήσει εὐθύς κατὰ τοὺς πρώτους χρόνους τῆς συστάσεως τῆς Ἐκκλησίας. Ἡ ταχύτης δὲ αὕτη ἦτο συνέπεια τοῦ ζήλου τῶν πρώτων χριστιανῶν οἵτινες ἐδέχθησαν μετὰ πολλῆς προθυμίας τὰς ἀποστολικὸν κύρος ἔχουσας συγγραφὰς ταύτας, καὶ θεωροῦσαν αὐτὰς ὡς τὸ μέγιστον τῶν θείων δώρων. Τῆς πρώτης ταύτης συλλογῆς ποιεῖται μνηεὶν καὶ ὁ περὶ τὰ μέσα τοῦ Β' μ. Χ. αἰῶνος ἀκριάσας αἰρετικὸς Κέλσος, ὡσαύτως δὲ καὶ ὁ Πορφύριος.

Περὶ τῆς Θεοπνευστίας τῆς Γραφῆς.

Οἱ ἱερεῖς συγγραφεῖς τῆς Ἀγίας Γραφῆς ἔγραψαν καὶ παρέδωκαν ἡμῖν τὰς θείας διδασκαλίας ἐμπνεόμενοι ὑπὸ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος. Κατὰ τοῦτο δ' ἡ Γραφὴ πλεονεκτεῖ παντὸς ἀνθρωπίνου ἔργου.

Δὲν πρέπει δὲ νὰ ὑπολάβωμεν ὅτι ἡ Θεοπνευστία ἐπεκτείνεται καὶ μέχρις αὐτῶν τῶν λέξεων, ἀλλ' ὅτι τὸ ἐπιστατόν θεῖον πνεῦμα μετέδιδε τοῖς ἱεροῖς ἀνδράσι τὰς ἀληθείας ἐκείνας ὡς ἀφ' ἑαυτῶν ἡδυνάτου ν' ἀνύρωσι, καὶ εἶτα οὗτοι ἐκήρυττον καὶ συνέγραφον αὐτὰς

κατὰ τὴν ἰδίαν αὐτῶν ἰδιοφυίαν. Ἡ ἰδιοφυία δ' αὕτη εἶναι, ὡς εἶδος, προσὸν τοῦ ἀτόμου τὸ ὅποιον συνεγράφει, καὶ οὐχὶ τοῦ Πνεύματος. Ἡ ἔννοια τῆς θεοπνευστίας δὲν ἀποκλείει τὴν γνώμην, καθ' ἣν οἱ συγγραφεῖς ἠδύνατο καὶ ἀφ' ἑαυτῶν νὰ γράψωσιν ὡς γίνεται δῆλον ἐκ πολλῶν χωρίων τῶν Γραφῶν (πρὸβλ: Γαλ: γ'. 45 Α'. Κορινθ. ζ'. 40. Αὐτόθι θ'. 8, καὶ ἄλλαχού.)

Ἡ Θεοπνευστία εἶναι ἀναγκαῖα συμπλήρωσις τῆς θείας εὐδοκίας. Διότι ἀφ' οὗ ὁ Θεὸς ἠδύδακσε νὰ μεταδώσῃ τοῖς ἀνθρώποις τὸ θεῖον αὐτοῦ θέλημα διὰ τε τοῦ Μωϋσέως, τῶν Προφητῶν, τῶν Ἀποστόλων, καὶ πρὸ πάντων δι' αὐτοῦ τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ, ἔπειπε καὶ οἱ τὰς συγγραφὰς τῶν θείων διατάξεων ἐπιχειρήσαντες, νὰ ὦσιν ἐξισφαλισμένοι περὶ τῆς εἰς τὰ ἔργα αὐτῶν ἐπιτυχίας, τοῦθ' ὅπερ μόνον διὰ τῆς τοῦ Ἁγίου Πνεύματος χρηρηγίας ἠδύνατο νὰ γίνῃ. Ὅτι, οἱ ἱεροὶ τῆς Γραφῆς συγγραφεῖς ἔγραψαν, εἶναι ἀποτέλεσμα τοῦ θείου Πνεύματος, εἶναι ἀλήθεια.

Ἡ θεοπνευστία εἶναι κυρίως διττὴ ἃ. ἀγνωομένης ἀληθείας φανερωσις, ὡς ἐν τῆς προφητείας καὶ τοῖς μυστηρίοις, καὶ β'. ἀπλοῦς φωτισμὸς καὶ ἐπιστάσις τοῦ Ἁγίου Πνεύματος, ὡς ἐν τοῖς ἱστορικοῖς βιβλίοις τῆς Γραφῆς, διὰ τὴν συγγραφὴν τῶν ὁποίων δὲν ἐχρησίμωσεν ἀποκλειστικῶς τὸ Πνεῦμα, ἀλλὰ καὶ ἄλλη ὄλη ἄλλοθεν γνωστὴ τοῖς ἱεροῖς αὐτῶν συγγραφεῦσι. Ἐπὶ τὸ εἶδος τοῦτο τῆς θεοπνευστίας τάσσονται καὶ τὰ διδασκτικὰ τῆς γραφῆς βιβλία.

Παρ' Ἰουδαίους, ὡς οἱ παρ' αὐτοῖς δοκιμώτατοι συγγραφεῖς Ἰωσήπος καὶ Φίλων μαρτυροῦσιν, ἀνέκαθεν τὸ τῆς θεοπνευστίας δόγμα ἦν ἐν μεγίστῃ χρείᾳ, καὶ παρὰ πᾶσιν ἀποδεκτόν. Οὗτος δ' Ἰωσήπος λέγει «Πᾶσι δὲ σύμφητόν ἐστιν εὐθὺς ἐκ πρώτης γενέσεως Ἰουδαίους τὸ » νομίζειν ἀπὸ Θεοῦ δόγματα, καὶ τοῦτοις ἐμμένειν, καὶ ἕπερ » τούτων, εἰ δεῖοι, θρήσκειν ἠδέως.» (Κατὰ Ἀπ. λόγος. Α'. § 8.) Τοιοῦτοτρόπως σαφῶς ἐκφράζεται καὶ ὁ Φίλων ὅστις λόγον ποιούμενος περὶ τῶν προφητῶν, ὡς ἐξῆς χαρακτηρίζει αὐτοῦς. «Ἐρμηνεύς ἐστιν ὁ προφήτης, εἰδοθεὶς ὑπερηγῶντος τὰ λεκτικὰ τοῦ » Θεοῦ.» (Περὶ ἄθλων καὶ ἐπιμίων, § 9 πρὸβλ. καὶ περὶ μοναρχίας λόγ. Α'. § 9 κ.τ.λ.) Ἐπίσης ἐν τοῖς συγγραμμάμασι αὐτοῦ τὴν μὲν Μωϋσῆ ἀποκαλεῖ Ἱεροφάντην, θεοπέσιον ἀνδρα, τὴν δὲ Πεντάτευχον Βιβλίους ἱεράς, λόγια Θεοῦ, λόγους προφητικῶς κ.τ.λ.

Ὁ Ἰησοῦς, καὶ οἱ Ἀπόστολοι, ὄχι μόνον ἐσεβάζθησαν τὸ περὶ θεοπνευστίας δόγμα τοῦτο τῶν Ἰουδαίων, ἀλλὰ καὶ ἐνίσχυσαν, ὡς εἶδος, τοῦτο. Ὁ Ἰησοῦς ἐν τῇ διδασκαλίᾳ αὐτοῦ καταφεύγει εἰς τὰς Γραφὰς (πρὸβλ. Ματθ. θ'. 13, ια'. 10, ιβ'. 2 κτλ. Μάρκ. ζ'. 6 . . . 10 . . . κτλ.) καὶ δι' αὐτῶν ἐλέγχει τοὺς Φαρισαίους: οἱ δὲ μαθηταὶ αὐτοῦ ἠκολούθησαν ἀκριβῶς τὴν περὶ τῶν Γραφῶν γνώμην τοῦ Θεοῦ αὐτῶν διδασκάλου. Ὁ Παῦλος γράφων πρὸς τὴν μαθητὴν αὐτοῦ Τιμόθεον λέγει «Πᾶσα Γραφὴ θεόπνευστος, καὶ ὠφέλιμος πρὸς διδασκαλίαν, πρὸς ἔλεγχον, πρὸς ἐπαρέρθωσιν, πρὸς παιδείαν τὴν

«ἐν δικαιοσύνη». (Β'. γ' 16)· καὶ ὁ Πέτρος «Οὐ γὰρ θελήματι κτήρωπου ἠρέχθη ποτὲ προσητεία, ἀλλ' ἐπὶ πνεύματος ἀγίου φερόμενοι ἐλάλησαν οἱ ἅγιοι τοῦ Θεοῦ ἄνθρωποι.» Καὶ οἱ λοιποὶ δὲ συγγραφεῖς τῆς Κ. Δ. ἀναφέροντες ῥήσεις ἐκ τῆς Π. Δ. ἔπειτα ὅτι ἀποδέχονται τὴν περὶ θεοπνευστίας γνώμην τοῦ Σωτῆρος. (Πρβλ. Ἰακ. β'. 8, 11, 21, 23 κτλ. Ἰουδ. 11 κτλ.)

Ἐξ ὧσων δὲ μέχρι τοῦδε περὶ θεοπνευστίας εἶπομεν ἐξάγεται ὅτι αὕτη εἶναι γεγονός μαρτυρούμενον ὑπὸ τε τοῦ ὀρθοῦ λόγου καὶ ὑπ' αὐτῶν τῶν Γραφῶν.

Περὶ θεοπνευστίας ἐπραγματεύθησαν καὶ οἱ ἀρχαιότατοι ἐκκλησιαστικοὶ Πατέρες, ὡς ὁ Εἰρηναῖος, ὁ Ἰριγένης, ὁ Ἀθανάσιος, ὁ Χρυσόστομος καὶ πλείστοι ἄλλοι.

B.

Περὶ τῆς Εὐαγγελικῆς ἱστορίας.

α. Περὶ τῶν Εὐαγγελιστῶν.

Εὐαγγέλιον, ὡς γνωστὸν σημαίνει καλὴν ἀγγελίαν. Ὑπὸ τὸ ὄνομα δὲ τοῦτο ἐνοουόμεν τὴν ἱστορίαν τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ, ἀπὸ τῆς γεννήσεως μέχρι τῆς ἀναλήψεως αὐτοῦ. Τέσσαρες δ' εἶναι οἱ πραγματευθέντες τὰ κατὰ τὴν ἱστορίαν ταύτην, ὁ Ματθαῖος, ὁ Μάρκος, ὁ Λουκᾶς καὶ ὁ Ἰωάννης. Ἐκ τούτων ὁ μὲν Ματθαῖος καὶ ὁ Ἰωάννης ἦσαν αὐτόπται καὶ αὐτήκοι μάρτυρες τῶν ἔργων τε καὶ λόγων τοῦ Σωτῆρος, (1) οἱ δὲ Μάρκος καὶ Λουκᾶς ἐχρημάτισαν μαθηταὶ τῶν Ἀποστόλων ὁ μὲν Μάρκος τοῦ Πέτρου (2), ὁ δὲ Λουκᾶς τοῦ ἐτέρου τῶν κορυφαίων, τοῦ Παύλου (3).

(1) Πρβλ. Ματθ. β. 3, ἐνθ' ἀναφέρεται ὅτι μεταξὺ τῶν ὀδοδεκκ κληθέντων ἦσαν ὅτε Ματθαῖος καὶ ὁ Ἰωάννης. Σημειωτέον δ' ἐνταῦθα, ὅτι ὁ Ματθαῖος ὀνομάζεται καὶ Α εὐίς (Λουκ. β. 27), οὐδεμίαν δ' ἀμφιβολίαν ὅτι ὑπὸ τὰ δύο ταῦτα ὀνόματα ἐκαλεῖτο ὁ Εὐαγγελιστῆς Ματθαῖος.

(2) Ὅτι ὁ Μάρκος ἦν μαθητῆς τοῦ Πέτρου, καὶ πνευματικὴν αὐτοῦ τέκνον, γίνεται ὄφλον ἐκ τοῦ χωρίου Α', Πέτρ. β. 13. «Ἀσπάξεται ὑμᾶς ἡ ἐν Βαβυλῶνι συνεκλεκτῇ, καὶ ὁ Μάρκος ὁ υἱὸς μου»: Ἐπειτα καὶ ἡ παράδοσις ἀναφέρει ὅτι ὁ Μάρκος ἦν ἀκόλουθος καὶ συνεργὸς τῶν Ἀποστόλων, καὶ ἰδίᾳ τοῦ Πέτρου.

(3) Ὁ μέγας οὗτος τοῦ κηρύγματος ὑπέρμαχος, ἦτο κατ' ἀρχὰς διώκτης τοῦ χριστιανισμοῦ, ἀλλ' ὅτε ἐνεφανίσθη εἰς αὐτὸν ὁ Σωτῆρ, καθ' ὃν χρόνον ἐπορεύετο εἰς τὴν Δαμασκὸν πρὸς καταπολέμησιν τῶν ὀπαδῶν τοῦ σταυρωθέντος Ναζωραίου, ἔπεσθραψεν, ἐπίστευσε καὶ ἐγένετο ἔνθερος τοῦ Εὐαγγελίου κήρυξ. Τοῦτον ἠκολούθησεν ὁ Εὐαγγελιστῆς Λουκᾶς καθ' ἅπαν σχεδὸν τὸ διάστημα τοῦ κηρύγματος. ὡς γίνεται ὄφλον ἐκ πολλῶν τῆς Κ. Δ. χωρίων. (Πρβλ. Ἰε'. 40—47, Κολοσ. δ'. 14, Φιλιππ. 21, Β', Τιμ. δ'. 14 κτλ.)

Τὴν ἱστορίαν ταύτην ἐπραγματεύθησαν οἱ Εὐαγγελισταὶ διαφοροτρόπως, ὡς ἐκ τοῦ σκοποῦ ὃν ἕκαστος ἐξ αὐτῶν ἐπεδίωκεν. Οὐδὲ ἀντίκειται τούτο εἰς τὴν θεοπνευστίαν τῶν Εὐαγγελίων, διότι, ὡς προηγουμένως εἴρηται, ἡ θεοπνευστία δὲν ἀποκλείει τὴν ἰδιοφυίαν τοῦ ἀτόμου, οὐδὲ εἶναι δυνατόν ν' ἀποδεχθῶμεν ὅτι ἡ θεία ἐμπνευσις παρακωλύει, ἔστω καὶ ἐπ' ἐλάχιστόν τι, τὴν ἐνέργειαν τῆς μνήμης, τῆς κρίσεως καὶ τοῦ λογικοῦ, ἀλλὰ τούναντίον, ὅτι βοηθεῖ, ὁδηγεῖ, καὶ ὑψαί αὐτά. Ἄρσὺ διάφορος ὑπῆρξεν ὁ σκοπὸς τῶν Εὐαγγελιστῶν, ἀρσὺ πρὸς διαφόρους λαοὺς ἔγγραφον, δὲν ἦτο δυνατόν ἐν τῇ διηγήσει των νὰ μεταχειρισθῶσιν ἓνα καὶ τὸν αὐτὸν τρόπον. Οὕτως ὁ μὲν Ματθαῖος ἔγραψε διὰ τοὺς ἐν Παλαιστίνῃ Ἰουδαίους, οὗς προηγουμένως ἐδίδαξεν, εἶτα δὲ προτιθέμενος ν' ἀναχωρήσῃ ἐκείθεν ὅπως κηρύξῃ καὶ εἰς ἄλλους λαοὺς, ἐγκατέλειπεν αὐτοῖς τὸ Εὐαγγέλιόν του σκοπὸν προτιθέμενος τὸν δι' αὐτοῦ φωτισμὸν τῶν Ἰουδαίων, καὶ τὴν προσύλαξιν αὐτῶν ἀπὸ πάσης ἀλλοτρίας διδασκαλίας· ὁ Μάρκος διὰ τοὺς ἐξ ἔθνων χριστιανούς κατὰ τρόπον σύμφωνον πρὸς τὸν ἐπιδιωκόμενον σκοπὸν· ὁ Λουκᾶς διὰ τὸν ἄρχοντα Θεόφιλον, καὶ μετ' αὐτὸν διὰ πάντας τοὺς πιστοὺς, ἕνα ἔχωνσιν ἀσφαλῆ καὶ βεβαίαν πηγὴν τῶν ἔργων καὶ τῶν λόγων τοῦ Σωτῆρος (1)· ὁ Ἰωάννης τέλος, ὅστις καὶ τελευταῖος ὢλων τῶν Εὐαγγελιστῶν συνέγραψε τὸ φερώνυμον Εὐαγγέλιον, κύριον σκοπὸν προὔτιθετο, ἔχων ὑπ' ὄψιν τοὺς πρὸ αὐτοῦ Εὐαγγελιστάς, νὰ συμπληρώσῃ ὅ,τι ἐκείνοι παρέλειψαν· δι' ὃ καὶ τὸ κατὰ Ἰωάννην Εὐαγγέλιον (2) παρουσιάζει τι ἴδιον καὶ διάφορον τῶν λοιπῶν Εὐαγγελίων. Οἱ Εὐαγγελισταὶ Ματθαῖος, Μάρκος, καὶ Λουκᾶς περιορίσθησαν εἰς τὰ κατὰ τὴν Γαλιλαίαν ἔργα τοῦ Σωτῆρος, ἐνῶ ὁ Ἰωάννης θεωρῶν ταῦτα ὡς γνωστά, ἐπραγματεύθη ἰδίᾳ περὶ τῶν ἐν Ἱεροσολύμοις ἔργων καὶ ὡς γεννήσεως τοῦ Σωτῆρος, ὁ Ἰωάννης πραγματεύεται τὸ περὶ θεότητος τοῦ Λόγου ζήτημα, τοῦθ' ὑπερ δὲν ἐπραγματεύθησαν οἱ ἄλλοι Εὐαγγελισταί. Εἰς ὀλίγα δὲ μόνον μέρη, ὡς εἰς τὴν ἱστορίαν τῶν πα-

(1) Ὡς ἐκ τοῦ προίμίου τοῦ Εὐαγγελιστοῦ Λουκᾶ ἐξάγεται, (Λουκ. ἀ. 1..) φαίνεται ὅτι εὐθὺς κατὰ τοὺς πρώτους χρόνους τοῦ χριστιανισμοῦ, πολλοὶ ἐκ ζήλου πρὸς τὸν Χριστὸν κινούμενοι ἐπεχείρησαν τὴν συγγραφὴν Εὐαγγελίων, μὴ στηριζόμενοι ἐπὶ βάσεων ἀσφαλῶν καὶ ἱστορικῶς ἀποδεδειγμένων. Ἐνεκεν λοιπὸν τῶν συγγραφῶν τούτων ὁ Λουκᾶς, θέλων νὰ προσφάξῃ ἀπὸ τῆς ἀπάτης καὶ πλάνης τὸν τε Θεόφιλον καὶ τοὺς πιστοὺς καθ' ὅλου, ἐπεχείρησε τὴν συγγραφὴν τοῦ Εὐαγγελίου του ἐν ἧ, ὡς αὐτὸς ὁμολογεῖ, εἶγεν ὑπ' ὄψει τὰς τε ἔγγραφους καὶ προφορικὰς μαρτυρίας ὢλων ὅσοι ὑπῆρξαν αὐτόπται καὶ ὑπηρεταὶ τοῦ λόγου. (αὐτόθι ἀ. 3, 4.)

(2) Αἱ ἐκφράσεις κατὰ Ἰωάννην, κατὰ Ματθαῖον κτλ. αἶ ἐν χρήσει οὐσαι ἀπὸ τῆς β'. μ. Χ. ἑκατονταετηρίδος, σημαίνουσι κατὰ τρόπον σύμφωνον τῇ ἀφηγήσει τοῦ Ἰωάννου, τοῦ Ματθαίου κτλ.

θῶν, τῆς ἀναστάσεως, τῆς ἀναλήψεως, καὶ ἀλλαγῆς συμφωνοῦσιν ἐξ ἀνάγκης καὶ οἱ τέσσαρες Εὐαγγελισταί. (1)

Οὗτος λοιπὸν εἶναι ὁ λόγος δι' ὃν δὲν ὑπάρχει πλήρης καὶ τελεία ἐμωότης παρὰ τοῖς Εὐαγγελισταῖς. Αἱ δὲ κατὰ τινες ὑποτιθέμεναι διαφορίαι, δι' ὧν ζητοῦσι νὰ ἀρῶσι τὸ θεῖον τῶν Εὐαγγελιστῶν κύρος, αἴρονται ὑπὸ τῆς ἐρῆθῆς καὶ συμφώνου πρὸς τὸ πνεῦμα τῆς Ἐκκλησίας ἐρμηνείας αὐτῶν (2). Ὡς ἐν γενικῷ δὲ συμπεράσματι λέγομεν, ὅτι παρὰ τοῖς Εὐαγγελισταῖς οὐδεμία ἀπολύτως διαφορία ὑπάρχει, ἀλλὰ διαφορὰ ὑπαγορευομένη εἴτε ὑπὸ τοῦ σκοποῦ, ὃν προϋτίθεντο ἐν τῇ συγγραφῇ, εἴτε ὡς ἐκ τῶν πληροφοριῶν αἱ περὶ τῶν καθ' ἕκαστον ἐλάβανον καὶ ἄλλοθεν.

6. Περὶ τῆς χρονολογικῆς σειρᾶς καθ' ἣν ἐγράφησαν τὰ Εὐαγγέλια.

Ὅτι ὁ Ματθαῖος ἔγραψε πρῶτος τῶν ἄλλων τὸ ἴδιον Εὐαγγέλιον καὶ ὁ Ἰωάννης τελευταῖος τοῦτο εἶναι ἀνεπίδεκτον πάσης συζητήσεως. Πρὸς τοῦτο συμφωνεῖ καὶ ἡ ἐμφάνως τῆς Ἐκκλησίας παράδοσις (3). Ἐξ ἀρχαιότατων χρόνων, τὸ Εὐαγγέλιον τοῦ Ματθαίου ἐλέγετο καὶ πρωτευαγγέλιον, διότι καὶ πρῶτον ἐγράφη, καὶ οἱ μετὰ ταῦτα συγγράψαντες τὰ ἐπίλοιπα Εὐαγγέλια εἶχον αὐτὸ ὑπ' ὄψει. Ὁ μαθητὴς τοῦ Πολυκάρπου Εἰρηναῖος, ὁ περὶ τὰ μέσα τῆς 6. μ. Χ. ἑκατοντατηρίδος ἀκμάσας, λέγει (4) ὅτι τὸ κατὰ Ματθαῖον Εὐαγγέλιον ἐγράφη καθ' ὃν χρόνον οἱ κορυφαῖοι τῶν Ἀποστόλων Πέτρος καὶ Παῦλος ἐδίδασκαν ἐν Ῥώμῃ. Ἐπομένως ὡς χρόνον τῆς συγγραφῆς ταύτης δυνάμεθα νὰ θεωρήσωμεν τὰς ἀρχὰς τοῦ 64 μ. Χ. ἔτους, διότι μόνον τότε ἐπορεύθη εἰς Ῥώμην ὁ Πέτρος, ὅτε καὶ ἐμαρτύρησεν. Ὁ δὲ Ἰωάννης, ὡς ἡ ἀρχαιότατη παράδοσις ἀναφέρει, ἔγραψε καθ' ὃν χρόνον εἶχον ἐκδοθῆ τὰ τρία πρῶτα Εὐαγγέλια (5). Ἐπειδὴ δὲ τὰ Εὐαγγέλια τοῦ Μάρκου καὶ τοῦ Λουκᾶ ἐγράφησαν μετὰ τὴν ἄλωσιν τῶν Ἱεροσολύμων, ὡς κατωτέρω ὀψόμεθα, διὰ τοῦτο δυνάμεθα μετὰ θετικότητος νὰ εἴπωμεν, ὅτι τὸ κατὰ Ἰωάννην Εὐαγγέλιον συνεγράφη περὶ τὸ 75 μ. Χ. ἔτος.

Ἐκ τῶν μέχρι τοῦδε λοιπῶν εἰρημένων ἐξάγεται ὅτι πρῶτος ἔγραψεν ὁ Ματθαῖος καὶ τελευταῖος ὁ Ἰωάννης.

Ὡς πρὸς δὲ τὴν τάξιν τὴν ὁποῖαν κατέχουσι τὰ δύο ἕτερα Εὐαγγέλια, τοῦ Μάρκου καὶ τοῦ Λουκᾶ, ἀνέκαθεν ὑπῆρξε διαφορία, διότι κατὰ τινες μετὰ τὸν Ματθαῖον ἔγραψεν ὁ Μάρκος, καὶ κατ' ἄλλους

(3) Περὶ τούτων ὄρα πλείονα ἐν τῇ Ἐρμηνείᾳ Ν. Δαμασκῆ Τόμ. Α'. §. γ', καὶ ε'.

(2) Ὅρα Ἐρω. Δαμασκῆ Τόμ. Α'. §. ε'. σ. 204 καὶ ἐφ.

(3) Πρὸς Εἰρηναῖον. Ἐκλ. Ἱστ. σ'. 25.

(4) Κατὰ ἀρίστην Γ'. 11.

(5) Εἰρηναίου κατὰ ἀρίστην Γ'. 1. Κλημ. περ' Ἐπιτελείου σ'. 14.

ὁ Λουκᾶς. Ἡ διαφορῶν δ' αὕτη αἰρεται ἐὰν ἀποβλέψωμεν εἰς τὸ περιεχόμενον αὐτῶν. Ἐκ τῆς ἀκριβοῦς ἐρεύνης τοῦ περιεχομένου τῶν Εὐαγγελίων φαίνεται ὅτι τὸ ἀρχικὸν σχέδιον τῶν Εὐαγγελίων εἶναι τὸ τοῦ Ματθαίου, τοῦτον δ' ἐποφελήθη ὁ Λουκᾶς, καὶ ἀμφοτέρους ὁ Μάρκος. Ὅτι ὁ Εὐαγγελιστὴς Μάρκος εἶχεν ὑπ' ὄψει τὸν τε Ματθαίον καὶ τὸν Λουκᾶν, δηλοῦται ἐξ αὐτοῦ τοῦ Εὐαγγελίου του ὅπερ φαίνεται συνυφασμένον ἐκ τε τοῦ Ματθαίου καὶ Λουκᾶ. Οὕτως ἐν πολλαῖς διηγήσεσι μέρος μὲν λαμβάνει παρὰ τοῦ Ματθαίου, μέρος δὲ παρὰ τοῦ Λουκᾶ. (2) Τοῦτο δ' οὐδὲν ἄλλο καταδείκνυσιν, ἢ ὅτι ὁ Μάρκος ἔγραψε μετὰ τὸν Λουκᾶν. Καὶ ὁ ἀρχαιότατος ἀποστολικὸς πατὴρ Κλήμης, ὁ πρῶτος ἐπίσκοπος Ῥώμης μαρτυρεῖ, ὅτι ὁ Ματθαῖος καὶ ὁ Λουκᾶς ἔγραψαν πρὸ τοῦ Μάρκου καὶ Ἰωάννου (1).

Κατὰ τὴν μαρτυρίαν τοῦ Βιρηναίου ὅ τε Λουκᾶς καὶ ὁ Μάρκος ἔγραψαν μετὰ τὴν ἄλωσιν, ἤτοι μετὰ τὸ 70 μ. Χ. ἔτος καὶ πρὸ τοῦ 74 (2), προτασσομένου ὅμως τοῦ Εὐαγγελιστοῦ Λουκᾶ, καὶ ἐπομένου τοῦ Μάρκου.

Ἐς ἐν γενικῶ δὲ συμπεράσματι λέγομεν ὅτι πρῶτος πάντων ἔγραψεν ὁ Ματθαῖος, δεύτερος ὁ Λουκᾶς, τρίτος ὁ Μάρκος καὶ τελευταῖος ἀπάντων ὁ Ἰωάννης, ἵνα, ὡς ἀλλαγῶν εἴρηται, συμπληρώσῃ ὅτι ἐκεῖνοι παρέλειψαν (4).

γ°. Περὶ τῆς γλώσσης εἰς ἣν συνεγράφησαν τὰ Εὐαγγέλια.

Ἡ συνήθης καὶ ἐπικρατοῦσα κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην γλώσσα ἦν ἡ Ἑλληνική. Ἡ ἱστορία ἀναφέρει ὅτι αὕτη ἤρξατο ἐξαπλουμένη μέρος τῶν περάτων τῆς γῆς ἀπὸ τῆς ἐποχῆς τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου, ὅστις σὺν τῇ διαδόσει τῆς Ἑλληνικῆς γλώσσης ἐξήπλου συγχρόνως καὶ τὸν Ἑλληνικὸν πολιτισμὸν. Ἦτο λοιπὸν ἡ Ἑλληνικὴ γλώσσα γνωστὴ τοῖς πᾶσι σχεδὸν καὶ ἐν αὐτῇ τῇ Πυλαιστίνῃ, οὐδεμία δ' οὐδέποτε ἠγγέρθη ἀμφιβολία ὡς πρὸς τὴν ἱστορικῶς μεμαρτυρημένην ἀλήθειαν, ὅτι ἡ Ἑλληνικὴ γλώσσα ἦν ἡ κυρία γλώσσα τοῦ Εὐαγγελικοῦ κινήματος.

Ἐντεῦθεν λοιπὸν ὀρμώμενοι δὲν πρέπει νὰ φανῇ ἡμῖν παράδοξον ὅτι καὶ οἱ συγγραφεῖς τῆς Κ. Δ. ἐχρήσαντο τῇ γλώσσῃ ταύτῃ ἐν ᾧ

---

(1) Πρβλ. Μάρκ. α'. 32 πρὸς Ματθ. γ'. 46· καὶ Λουκᾶ δ'. 40. Ἐπίσης Μάρκ. α'. 44, πρὸς Ματθ. γ'. 4, καὶ Λουκ. ε'. 14.—Μάρκ. β'. 13, πρὸς Ματθ. θ'. 9 καὶ Λουκ. ε'. 27.—Μάρκ. ε'. 4, πρὸς Ματθ. γ'. 28 καὶ Λουκ. γ'. 26 καὶ πλείστοι ἄλλοι.

(2) Παρ' Εὐσεβ. Ἐκκλ. Ἱστορ. ζ'. 14.

(3) Αὐτόθι. ε'. 8.

(4) Ὅρα πλείονα ἐν Ἐρμην. Ν. Δαμαλά Τόμ. Α'. σελ. 93, 111, 119 καὶ 120.

πασι τοῖς ἔργοις αὐτῶν, πλὴν τοῦ Ματθαίου. Τὰ βιβλία λοιπὸν τῆς Κ. Δ. ἐγράψαν Ἑλληνιστί πλὴν τοῦ κατὰ Ματθαῖον Εὐαγγελίου. Οὗτος δὴλ γράφει ἀποκλειστικῶς ἔνθεν μὲν διὰ τοὺς ἐξ Ἰουδαίων Χριστιανούς, ἔνθεν δὲ καὶ διὰ τοὺς μὴ εἰσέτι ἀποθεχθέντας τὸν χριστιανισμὸν Ἰουδαίους, οὗς προτίθετο νὰ διδάξῃ, ἐγράφη Ἑβραϊστὶ ὡς γίνεται δῆλον ἐκ τῆς ἐξῆς μαρτυρίας τοῦ συγχρόνου τῶν Ἀποστόλων Πιπτιῦ, τῆς σωζομένης παρὰ τῷ ἱστορικῷ Εὐσεβίῳ «Ματθαῖος μὲν οὖν ἑβραϊδὶ διαλεκτῷ τὰ λόγια (τοὺς περὶ Σωτῆρος λόγους) συνετάξατο, ἡρμήνευσε δ' αὐτὰ ὡς ἦν δυνατὸς ἕκαστος». Ἐκ τῆς μαρτυρίας ταύτης ἐξάγεται ἐπίσης ὅτι εὐθὺς ὡς ἐξεδόθη τὸ Ἑβραϊκὸν κείμενον τοῦ Εὐαγγελίου τούτου, ἐξεδόθησαν συγχρόνως καὶ διάφοροι μεταφράσεις ἀναλόγως τῆς περὶ τὸ ἑρμηνεύειν ἱκανότητος τῶν μεταφραστῶν. Μεταξὺ ὧμως τῶν πολλῶν τούτων ἐπεκράτησεν ἀρχῆθεν ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ ἡ μέχρι τῆς σήμερον σωζομένη ἥτις ἔκρυψε νὰ βίβη σχεδὸν εἰς ἀρχαίαν οὐκ μόνον ὅλας τὰς ἐπιλοίπους μεταφράσεις, ἀλλὰ καὶ αὐτὸ τὸ πρωτότυπον, τὸ ὁποῖον ἐνοθεύθη φαίνεται μετὰ ταῦτα ὑπὸ τῶν ἐξ Ἰουδαίων χριστιανῶν.

Τὸ κύριον τῆς Ἑλλ. μεταφράσεως τοῦ κατὰ Ματθαῖον Εὐαγγελίου ἦτο ἀνέκθεον τιοῦτον, ὥστε πολλοὶ ὀνομάζουσι ταύτην πρωτότυπον.

Ὅτι δ' ἡ μετάφρασις αὕτη ἦν ἐν χρῆσει παρὰ τῇ ἀρχαίᾳ Ἐκκλησίᾳ γίνεται δῆλον καὶ ἐκ πολλῶν μὲν ἄλλων, ἀλλὰ κυρίως ἐκ τοῦ ὅτι καὶ οἱ μετὰ ταῦτα συγγράψαντες Εὐαγγέλια Λουκᾶς καὶ Μάρκος αὐτὴν καὶ μόνον αὐτὴν εἶχον ὑπ' ὄψιν.

Ὡς πρὸς δὲ τὴν γλῶσσαν τοῦ κατὰ Λουκᾶν Εὐαγγελίου οὐδέποτε ἀνερῆθη διαφωνία ὡς πρὸς τὸ κατὰ Μάρκον ὅμως ἀντιγραφεῖς τινὲς τοῦ Εὐαγγελίου τούτου ὀρμώμενοι ἐκ τῶν ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ Λατινισμῶν, ἀποβλέποντες δὲ καὶ εἰς τὸν σκοπὸν τῆς συγγραφῆς τοῦ Μάρκου ὅστις ἦν ἡ διδασκαλία καὶ ὁ φωτισμὸς τῶν Ῥωμαίων χριστιανῶν, ἤχθησαν εἰς τὸ συμπέρασμα ὅτι τὸ Εὐαγγέλιον τοῦτο ἐγράφη Λατινιστί. Τὴς δοξασίας δὲ τῶν ἀντιγραφῶν τούτων λαθὼν ὡς ἐπιχείρημα ὁ Βικρόνιος ἐπειράθη νὰ ἀποδείξῃ εἰς τὰ Ἐκκλησιαστικὰ αὐτοῦ χρονικά ὅτι ὁ Μάρκος ἐγράψεν Ῥωμαϊστὶ, ὅπως δόσθη περὶ σφύρον κῆρυξ εἰς τὴν Βουλγάρταν. (1) Σὺν τῷ χρόνῳ δὲ προΐοντι ἐπλάσθησαν καὶ τεμάχια τινὰ τοῦ ἀρχικοῦ διθέν Λατινικοῦ κειμένου διατηρούμενα μέχρις ἡμῶν ἐν Ἑνετίᾳ καὶ Πράγῃ τῆς Βοημίας. Ἀλλὰ πολλοὶ τῶν νεωτέρων πασιφανῆ κατέστησαν τὴν ἀλήθειαν ὅτι τὰ τεμάχια ταῦτα εἶναι τεμάχια παλαιῆς Λατινικῆς μετάφρασεως τοῦ Εὐαγγελίου τούτου γενομένης ἀναμφιβόλως ἐκ τοῦ Ἑλληνικοῦ πρωτοτύπου (Dibrowky ἐν τῷ Fragmentum Prugense evangelii Marci). Τινὲς πάλ-

(1) Β ο υ λ γ ἄ τ α ν λέγοντες, ἐννοοῦμεν τὴν ὑπο τοῦ Ἱερωνύμου φιλοπονηθεῖσαν μετάφρασιν τῆς Π. Διαθήκης γενομένην κατὰ τὴν δ'. μ. Χ. ἑκατονταετηρίδα.

λιν οριζόμενοι ἐκ τῆς ἀληθείας ὅτι ὁ Μάρκος ἔγραψε διὰ τῆς Ῥωμαίου, ἀπεδέξαντο ὅτι δὲν ἦτο δυνατόν νὰ γράψῃ εἰς ἄλλην γλῶσσαν παρὰ εἰς τὴν Λατινικὴν. Καὶ ὁ συλλογισμὸς ὁμοίως οὗτος δὲν εἶναι ἀληθής· διότι ἡ ἱστορία ἀναφέρει πόσον ἡ Ἑλληνικὴ γλῶσσα ἦν διαδεδομένη παρὰ τοῖς Ῥωμαίοις, καὶ πόσον ἐξετιμᾶτο παρ' αὐτῶν ὡς γλῶσσα τοῦ πολιτισμοῦ, ὡς γλῶσσα τῆς ἐπιστήμης καὶ τῆς τέχνης. Ὅτι δ' οὕτως ἔχει τὸ πρᾶγμα γίνεται δῆλον καὶ ἐκ τῶν ἐξῆς· ὅτι καὶ ὁ Παῦλος γράφων τὴν πρὸς Ῥωμαίους ἐπιστολὴν ἔγραψεν αὐτὴν Ἑλληνιστί, ὡς ἐπίσης καὶ ὁ Ἰγνάτιος.

Ἀπὸ τοῦ διακεκριμένου καὶ περιουστᾶτου ἀνδρὸς Richard Simon (1712) καὶ πάντες σχεδὸν οἱ τῆς δύσεως ἐρμηνευταὶ ἀπεδέξαντο τὴν ἱστορικὴν ἀλήθειαν ὅτι ἡ πρωτότυπος γλῶσσα τοῦ κατὰ Μάρκον Εὐαγγελίου εἶναι ἡ Ἑλληνικὴ, καὶ ὅτι ἀπὸ ταύτης προῆλθον πάσαι αἱ μεταφράσεις.

Καὶ τὸ κατὰ Ἰωάννην τέλος Εὐαγγέλιον ἐγράφη Ἑλληνιστί. Περὶ τούτου δ' οὐ μόνον ἡ ὁμοφώνως ἀρχιεπιστῆτη παρὰ τὴν ἀρχαίαν, ἀλλὰ καὶ αὐτὴ ἡ γλῶσσα αὐτοῦ εἶναι τοιαύτη ὥστε αἰρεῖ πᾶσαν ἰδέαν μεταφράσεως. Ἐπειτα ἡ μεγίστη ὁμοιότης τῆς γλώσσης τοῦ Εὐαγγελίου πρὸς τὰς καθολικὰς ἐπιστολάς τοῦ αὐτοῦ συγγραφέως, εἶναι ἀρκούσα ἀπόδειξις ὅτι δὲν εἶναι δυνατόν νὰ προῆλθον ἐκ μεταφράσεως, ἀλλ' ὅτι μία εἶναι ἡ ἀρχικὴ γλῶσσα τοῦ τε Εὐαγγελίου καὶ τῶν ἐπιστολῶν, ἡ Ἑλληνικὴ· ἐπειτα γράφων ὁ Ἰωάννης εἰς Ἑβραῖον καὶ δὴ πρὸς Ἕλληνας δὲν ἠδύνατο νὰ μεταχειρισθῆ ἄλλην γλῶσσαν παρὰ τὴν αὐτοῦ ἐπικρατούσαν. Ἡ ἱστορία δὲ μαρτυρεῖ ὅτι ἐν τῇ Ἑβραῖῳ τῇ μητροπόλει τῆς Ἰωνίας ἠκουάζον ἡ γνώσις τῆς Ἑλλ. γλώσσης. Οὐδὲ εἶναι δυνατόν ν' ἀποδεχθῶμεν ὅτι ἐπὶ τῆς κυριαρχίας τῶν Ῥωμαίων, ὅτε ἡ Ἑβραῖα ἐγένετο ἡ πρωτεύουσα τῆς ἀνθυπατικῆς Ἀσίας, περιφανῆ κατασχούσα θέσιν μεταξύ τῶν πόλεων τῆς μικρᾶς Ἀσίας, δὲν εἶναι λέγομεν δυνατόν ν' ἀποδεχθῶμεν ὅτι ἡ Ἑλληνικὴ γλῶσσα παρήκμασε, διότι καὶ αὐτοὶ οἱ Ῥωμαῖοι ἐσεβάσθησαν αὐτὴν ὡς τὴν γλῶσσαν τῆς ἐπιστήμης, τοῦ πολιτισμοῦ καὶ τῆς τέχνης. Ἐνταῦθα ὑπῆρχε καὶ ὁ Ναός τῆς Ἑβραϊοῦ Ἀρτέμιδος, ἐν τῶν θαυμάτων τοῦ τότε κόσμου, ἔχων ἑκτασίαν 423 ποδῶν μήκος καὶ 220 πλάτος. Ὁ ναὸς οὗτος εἶχεν ἐντὸς 127 θύλους ἐξήκοντα ποδῶν ὕψος. Καταστράφη δὲ μετὰ τῆς πόλεως τὸ 262 μ. Χ. ἔκτοτε δὲ μόνον εἰσέτιθαι δεικνύουσιν ὅτι ἀντ' αὐτῶν ὑπῆρξέ ποτε πεπτωκὸς μεγαλεῖον· οὐδεμίαν λοιπὴν ἀμφιβολίαν ὅτι καὶ τὸ Εὐαγγέλιον τοῦτο ἐγράφη Ἑλληνιστί. Ἀποδείξαμεν δὲ τοῦτο πρὸς καταπολέμησιν τῆς ἰδέας ἦν τις ἰδίως ἐξήνεγκον ὅτι δῆθεν ἐγράφη συροχλιδαῖστῃ.

Περὶ τῶν κυριωτέρων μεταφράσεων τῆς Γραφῆς.

Αἱ μεταφράσεις τῆς Γραφῆς διακρίνονται εἰς Ἀνατολικὰς καὶ Δυτικὰς ἢ εἰς ἀρχαίας καὶ νεώτερας. Αἱ ἐπισιμότεραι δὲ τούτων εἶναι αἱ ἑξῆς:

Ἡ Ἀλεξανδρινή, ἡ λεγομένη τῶν Ἐβδομήκοντα, γενομένη ἐν Ἀλεξανδρείᾳ ἐπὶ Πτολεμαίου τοῦ Φιλαδέλφου περὶ τὸ 280 π. Χ. Τὸ κύριον τῆς μεταφράσεως ταύτης ὑπῆρξεν ἀνεκὰθεν μέγα. Διότι ταύτην παρέδωκαν οἱ Ἀπόστολοι εἰς τὰς ὑπ' αὐτῶν ἰδρυθείσας Ἐκκλησίας· ταύτην μετεχειρίζοντο οἱ ἀρχαιότατοι Ἀποστολικοὶ καὶ Ἐκκλησιαστικοὶ Πατέρες ἐν τῇ διδασκαλίᾳ καὶ τοῖς συγγράμμασιν αὐτῶν· κατ' αὐτὴν συνετάγησαν οἱ κανόνες τῶν τε Οἰκουμενικῶν καὶ Τοπικῶν Συνόδων· αὐτὴν μετεχειρίσθησαν οἱ διδάσκαλοι τοῦ Χριστιανισμοῦ ἐν τῇ διαδόσει τῆς πίστεως παρὰ τοῖς βροθῆραϊς λαοῖς· αὐτὴ τέλος εὑρίτται ἐν χρήσει μέχρι τῆς νῦν ἐν τῇ καθ' ἡμᾶς Ἐκκλησίᾳ.

Ἐν τῇ Δύτει ὑπῆρξον ἀνεκὰθεν πολλαὶ μεταφράσεις ἐν χρήσει ἐκ τῶν πολλῶν ὅμως τούτων μία προὔτιμάτο διὰ τὸ ἀκριβές καὶ σαφές αὐτῆς, ἡ ὑπὸ τοῦ Αὐγουστίνου καλουμένη Ἰτάλα (1). Ἐν ταύτῃ ὁ μεταφραστὴς τὴν μὲν Π. Διαθήκην παρέλαβεν ἐκ τοῦ Ἑβραϊκοῦ κειμένου, τὴν δὲ Καινὴν ἐκ τοῦ Ἑλληνικοῦ. Τίς δὲ ὁ μεταφραστὴς αὐτὴν δὲν εἶναι εἰς ἡμᾶς γνωστόν. Ἄλλ' ἐπειδὴ ὁ ἀριθμὸς τῶν ἐν τῇ Δύτει μεταφράσεων ὀσμῆραι κῆζανε, τοῦθ' ὅπερ δὲν ἦτο καλὸν, διότι πολλοὶ παρεξέκλιναν τῆς ἀρθῆς ἐννοίας τοῦ ἀρχικοῦ κειμένου, ὁ πάπας Δάμασος προσκαλέσας τὴν πολυμαθῆ Ἱερώνυμον ἀνέθηκεν αὐτῷ τὴν ἀναθεώρησιν τῆς Λατινικῆς μεταφράσεως. Οὗτος δ' ἔχων ὑπ' ὄψει τὸ Ἑβραϊκὸν πρωτότυπον διὰ τὴν διόρθωσιν τῆς Παλαιᾶς διαθήκης, καὶ τὸ Ἑλληνικὸν διὰ τὴν τῆς Καινῆς, ἐξέδωκε περὶ τὰ τέλη τῆς δ' ἑκατονταετηρίδος ὅλως νέαν ἀλλ' ἀκριβεστάτην τῆς Γραφῆς μεταφράσιν. Καὶ ταύτην μὲν ἀπέκρουσε κατ' ἀρχὰς ὁ λαὸς τῆς Δύσεως, ἀλλ' εἶτα πεισθεὶς περὶ τῆς ὀρθότητος αὐτῆς ἀπεδέξατο μετὰ τῆς ἀρχαίας Ἰτάλας καὶ τὴν νέαν τοῦ Ἱερωνύμου μεταφράσιν, καὶ οὕτως ἀπετελέσθη ἡ μέχρι τῆς σήμερον ἐν χρήσει οὕσα παρὰ τῇ Δυτικῇ Ἐκκλησίᾳ αὐθεντικὴ μετάφρασις τῆς Παλαιᾶς καὶ Καινῆς Διαθήκης, ἡ γνωστὴ ὑπὸ τὸ ὄνομα **VOGATA** (Vulgata)

Ἔτεται ἀρχαίαι τῆς Γραφῆς μεταφράσεις ἐν χρήσει οὕσαι παρὰ τοῖς ἀνατολικοῖς λαοῖς εἶναι αἱ ἑξῆς:

1) *Ἡ Συριακὴ* ἐξ ὧν μέγιστον κύριον ἔχει ἡ καλουμένη *παισιῶ*, ταύτέστιν ἡ πιστὴ μετάφρασις. Καὶ αὕτη δὲ μεταφράσθη ἐκ τοῦ Ἑβραϊκοῦ καὶ Ἑλληνικοῦ κειμένου, ἦν δ' ἐν χρήσει παρὰ τοῖς Σύροις ἀπὸ τῆς 6' μ. Χ. ἑκατονταετηρίδος.

(1) Οὕτως ἀνομασία λίαν πιθανῶς ἐκ τῆς μερίστης αὐτῆς χρήσεως ἐν τῇ Ἰταλίᾳ.

2) *Ἡ Αἰθιοπική*, περὶ ἧς ποιῆται λόγος καὶ ὁ Χρυσόστομος, (1) ἧτις ἐγένετο ἐκ τῆς μεταφράσεως τῶν Ο'. Ἦτο δ' αὕτη ἐν χρήσει παρὰ τοῖς Αἰθίοψι καθ' ὃν χρόνον ὁ Φρουμέντιος προχειρισθεὶς ἐπίσκοπος ὑπὸ Ἀθανασίου τοῦ μεγάλου, ἀπῆλθεν εἰς Ἄβυσσινίαν χάριν τοῦ κηρύγματος. Τοῦτο δ' ἐγένετο περὶ τὰς ἀρχὰς τῆς δ'. ἑκατονταετηρίδος.

3) *Ἡ Αἰγυπτιακὴ ἢ κοπτική* (2), ἧτις ἐγένετο περὶ τὰ μέσα τῆς ε'. ἑκατονταετηρίδος πρὶν ἢ οἱ Αἰγύπτιοι ἀπογορισθῶσι τῆς καθολικῆς Ἐκκλησίας ὡς μονορυσίται· ὑπῆρχε δ' αὕτη ἐν χρήσει παρὰ τοῖς Αἰγυπτίοις ἐπὶ τῆς ἐποχῆς τοῦ μεγάλου Ἀντωνίου, ἧτοι περὶ τὰ τέλη τῆς γ'· καὶ ἀρχὰς τῆς δ'. μ. Χ. ἑκατονταετηρίδος.

4) *Αἱ Ἀραβικαί*, αἵτινες ἀναμφιβόλως προῆλθον ἐκ τῆς Κοπτικῆς μεταφράσεως, τινὲς δὲ ἐξ αὐτῶν καὶ ἐκ τῆς Ἑλληνικῆς.

5) *Ἡ Ἀρμενικὴ*, ἣν μετέφρασαν ἐκ τῆς Συριακῆς, καὶ κατόπιν ἐπεδιόρθωσε κατὰ τὸ κείμενον τῶν ἑβδομηκοντα περὶ τὸν δ'. αἰῶνα ὁ Μισρόθ, ὅστις κατ' ἀρχὰς ἦτο σύμβουλος τοῦ βασιλέως τῆς Ἀρμενίας καὶ εἶτα ἐγένετο ἐρημίτης. Οὗτος πρῶτος ἐπενόησε καὶ τὸ Ἀρμενικὸν ἀλφάβητον.

6) *Ἡ Περσικὴ*, ἧτις ἐκ μὲν τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης περιέχει μόνον τὴν Πεντάτευχον ἐκ δὲ τῆς Καινῆς τὰ τέσσαρα Εὐαγγέλια. Αὕτη ἐγένετο περὶ τὰ τέλη τοῦ ζ'. μ. Χ. αἰῶνος.

7) *Ἡ Γοθικὴ*, ἣ γενομένη ὑπὸ τοῦ εἰσαγαγόντος παρὰ τοῖς Γότθοις τὸν Χριστιανισμὸν Οὐλφίλα κατὰ τὸν δ'. αἰῶνα. Οὗτος ἐφεύρε πρῶτος καὶ τὸ Γοθικὸν Ἀλφάβητον. Καὶ ἡ μετάφρασις δ' αὕτη προῆλθεν ἐκ τῆς τῶν Ο'. καὶ τοῦ Ἑλληνικοῦ κειμένου.

8) *Ἡ Σλαβικὴ*, ἣ ὑπὸ τῶν δύο ἐκ Θεσσαλονίκης ἀδελφῶν Μεθοδίου καὶ Κυρίλλου τῶν καὶ ἀποστόλων τῶν Σλάβων καὶ ἐπινοητῶν τοῦ Σλαβικοῦ ἀλφαβήτου γενομένη κατὰ τὴν δ'. ἑκατονταετηρίδα. Καὶ ἡ μετάφρασις αὕτη προῆλθεν ἐκ τῆς Ἑλληνικῆς.

Νεώτεροι δὲ τῶν Γερμῶν μεταφράσεις ἐγένοντο ἀπὸ τῆς ιβ'. ἑκατονταετηρίδος *αἱ Γερμανικαί* (1177), *Γαλλικαί* (1160), *Ἀγγλικαί* (1357), *Ἰταλικαί* (1471), *Ὀλλανδικαί* (1544) καὶ *Ἰσπανικαί* (155').

(2) Ἐ, τῆ Α'. καὶ Β'. ὁμίλια εἰς τὸ κατὰ Ἰωάννην.

(3) Κόπτης σημαίνει πηλοῦς· τοῦ καταίλου· τῆς ἐν τῇ ἀνω Αἰγύπτῳ περιφύμου ἐν τῇ ἀρχαίῳ τῃ πόλει· Κοπτοῦς· κατ' ἄλλους ἡ ἑρρασις· αὕτη κόπτης συμπέπει πρὸς τὸ Αἰγύπτιος.

Η ΕΠΙ ΤΟΥ ΟΡΟΥΣ ΟΜΙΛΙΑ ΤΟΥ ΚΥΡΙΟΥ ΗΜΩΝ.

(ΜΑΤΘΑΙΟΥ ΚΕΦΑΛ. Ε'. ΣΤ'. ΚΑΙ Ζ').

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ε'.

ΣΤ. 1—13. Ἴδων δὲ τοὺς ὄχλους ἀνέβη εἰς τὸ ὄρος· καὶ καθίσαντος αὐτοῦ, προσήλθεν αὐτῷ οἱ Μαθηταὶ αὐτοῦ· καὶ ἅ-

Στίχ. 1. Ὁ Σωτὴρ ἡμῶν ἐξεφώνησε τὴν θαυμαστὴν ταύτην ὁμιλίαν ὅτε μετὰ τὸ Βάπτισμα περιῆλθε τὴν Γαλιλαίαν, ἐν ἣ τὸ πρῶτον ἐκήρυττε τὴν ἐπαγγελίαν τῆς ἀποκαταστάσεως τῆς πνευματικῆς βασιλείας, ἔνθα ὁ Θεὸς δὲν ἐμφαίνεται πλέον ὡς τὸ φέβητρον τῶν λαῶν, ἐν μέσῳ καπνοῦ καὶ πυρὸς, ἀλλ' ὡς ἄνθρωπος ἐν μέσῳ ἀνθρώπων, ὡς Θεὸς πλήρης ἀγάπης. Εἰς τὰ ὄρια λοιπὸν τῶν φυλῶν Ζαβουλῶν καὶ Νεφθαλεμ, ἤχησε τὸ πρῶτον ἡ θεία αὐτοῦ φωνὴ ὅπως διὰ τούτου πληρωθῆ τὸ ὑπὸ τοῦ Ἰησοῦ ῥηθὲν «Γῆ Ζαβουλῶν καὶ γῆ Νεφθαλεμ ὁδὸν θαλάσσης πέραν τοῦ Ἰορδάνου, Γαλιλαία τῶν ἐθνῶν, ὁ πλάς ὁ καθήμενος ἐν σκότει εἶδε φῶς μέγα» (Ἠσ. θ'. 1.)

Ἴδων δὲ τοὺς ὄχλους . . . Ἡ φήμη τῶν θαυμάτων καὶ τῆς διδασκαλίας τοῦ Κυρίου ἡμῶν διεσπάρη πανταχοῦ, δι' ἃ καὶ ἐπόθεν διέβαινε ὁ Σωτὴρ παρεκλογέθει αὐτὸν ὄχλος παλῦς. Ἴδων λοιπὸν ὁ Σ. ἡμῶν τὸν λαὸν τοῦτον νὰ συνθλιβῆται περὶ αὐτόν, καὶ βλέπων ὅτι τῷ ἀπέβαινε ἀδύνατον ὅπως διδάξῃ αὐτόν ἐν τοιαύτῃ θέσει εὐρισκόμενον, ἀνέβη εἰς τὸ ὄρος ἵνα γένηται ὁρατὸς καὶ ἀκουστός εἰς ἅπαντας· λέγει δ' ὁ Εὐαγγελιστὴς ἐνάρθρως τὸ ὄρος, ἵνα σημάνῃ ὅχι τὸ γνωστὸν, ἀλλὰ τὸ πλησιέστερον τοῦ πεδινοῦ ἐκεῖνου μέρους· εἰς δ' οἱ ὄχλοι συνωθοῦντο ὅπως ἴδωσι καὶ ἀκούσωσιν αὐτόν. Ἄφρου λοιπὸν ἀνέβη εἰς τὸ ὄρος καὶ ἐκάθησεν οὕτως ὥστε νὰ ἦναι ὁρατὸς πανταχόθεν, προσήλθον οἱ Μαθηταὶ αὐτοῦ. Ὡς μαθητὰς δ' αὐτοῦ ἐνταῦθα δὲν πρέπει νὰ ἐκλάβωμεν ἄλλους, εἰμὴ ὅλους τοὺς θαυμαστάς τῶν λόγων του, οἵτινες ἠκολούθουν αὐτὸν πανταχοῦ, καὶ ὄχι ἀπλῶς τοὺς 12, οἵτινες δὲν εἶχον εἰσέτι κληθῆ.

Στ. 2. Καὶ ἀνοίξας τὸ στόμα αὐτοῦ. Ὁ Χρυσόστομος λέγει ὅτι τοῦτο ἐτέθη πρὸς παράστασιν τοῦ ὅτι «καὶ σιγῶν ἐδίδασκε, καὶ οὐχὶ μόνον φθεγγόμενος, ἀλλ' ὅτε μὲν ἀνοίγων τὸ στόμα, ὅτε δὲ τὴν ἀπὸ τῶν ἔργων φωνὴν ἀφίσις.» Ἡ γνώμη αὕτη τοῦ Χρυσοστόμου δὲν φαίνεται ἡμῖν προσηκόντως ὀρθή· διότι ἐκ τοῦ προσήλθον αὐτῷ οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ, ἔπειτα ὅτι τὸ ἀνοίξας τὸ στόμα αὐτοῦ, σημ. δηλώσας διὰ τῆς κινήσεως ταύτης ὅτι προὔτιθετο νὰ ὁμιλήσῃ. Εἰς ταύτην δὲ τὴν ἔννοιαν εὐρηται τὸ ῥῆμα τοῦτο πολλάκις ἐν τῇ Κ. Δ. (Β'. Κορ. ς'. 11, Πραξ. ἡ. 35 κτλ.) ὡς καὶ παρὰ τοῖς ἀρχαίοις Ἑλλήσιν, ἂν καὶ ἀλλαχοῦ ἔχῃ διάφορον σημασίαν· διότι τὸ ἀνοίγειν τὸ στόμα

νοίξας τὸ στόμα αὐτοῦ, ἐδίδασκον αὐτοὺς λέγων, Μακάριοι εἰ πτωχοὶ τῷ πνεύματι· ὅτι αὐτῶν ἐστὶν ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν· Μακάριοι εἰ πενθοῦντες· ὅτι αὐτοὶ παρακληθή-

σασιν. πολλάκις ὅτι πράττει τις τοῦτο πρὸς λήψιν τροφῆς, εἴτε ἀνακτῶν τὴν ἀπολεσθεῖσαν ὡσὸν, εἴτε ὁμιλεῖν ἐν γένει. Ἐνταῦθα ὅμως προδήλως δηλοῦται ὅτι διὰ τῆς κινήσεως ταύτης ἐνόησαν οἱ περὶ αὐτὸν ὅτι προὔτιθετο νὰ ὁμιλήσῃ καὶ προσήλθον πλησιέστερον, ὅπως ἀκούσωσι τὸ τί ἐμελλε νὰ εἴπῃ.

Στ. 3. αὐ Μακάριοι οἱ πτωχοὶ τῷ πνεύματι. Ἡ λέξις μακάριοι εἶναι κατὰ τινὰς ἀμφιβόλου παραγωγῆς, πλὴν οὐδὲν ἄλλο σημαίνει ἢ εὐτυχής. Ὑπὸ ταύτην τὴν ἐκδοχὴν ἐγρῶντο τῇ λέξει καὶ οἱ ἀρχαῖοι Ἕλληνας ἀποκαλοῦντες οὕτω τοὺς Θεοῦ τοῦ Ὀλύμπου. Ὁ Damm παραδέχεται τὴν λέξιν σύνθετον ἐκ τοῦ μὴ καὶ κήρ, καὶ σημαίνει τὸν μὴ ὑποκύπτοντα εἰς τὸν θάνατον, τὸν ἀθάνατον, ἐντεῦθεν δὲ καὶ τὸν εὐτυχῆ (*Ἔρα τὴν λέξιν μάκαρ ἐν τῷ Dictionnaire complet d' Homère et des Homérides.*

Ἡ πτωχοὶ τῷ πνεύματι, κατὰ τὸν Χρυσόστομον εἶναι ἐκεῖνοι οἵτινες πᾶσαν ἀνθρωπίνην ἔπαρσιν ταπεινοῦσι, καὶ τὴν διάνοιαν αὐτῶν συντρίβουσι, καὶ τὴν προαίρεσιν αὐτῶν ἐκουσίως ὑποδουλοῦσιν εἰς τὰς θείας διατάξεις. Λέγει δὲ πτωχοὶ καὶ ὅχι ταπεινοὶ πρὸς περισσοτέραν ἔμφρασιν. Ἡ γνώμη οὕτη τοῦ Χρυσοστόμου εἶναι ὀρθή. Δὲν ἀποκλείεται ὅμως ἐντεῦθεν καὶ ἡ ἐξῆς ὅτι τὸ πτωχοὶ τῷ πνεύματι ἀντίκειται εἰς τὸ πτωχοὶ τῇ σαρκὶ ἢ τῷ σώματι καὶ σημαίνει ἐκείνους· οἵτινες ἔχουσι μὲν τὴν συναίσθησιν τῆς πνευματικῆς αὐτῶν πτωχίας καὶ ἀθλιότητος, καὶ στεροῦνται ἰδίων μέσων πρὸς θεραπείαν, δι' ἣ καὶ προστρέγουσι πρὸς τὸν μόνον δυνάμενον νὰ παράσχῃ εἰς αὐτοὺς τὰ μέσα ταῦτα τῆς πνευματικῆς θεραπείας, πρὸς τὸν Θεόν. Εἴτε λοιπὸν τοῦτους, εἴτε τοὺς ἐκουσίως ὑποτάσσοντας πᾶν πνεῦμα ἀνθρωπίνης ὑπεροφίας ἐνώπιον τοῦ ἀπολύτου πνεύματος, μακαρίζει πρῶτους ἐνταῦθα ὁ Σωτὴρ. Οὐδέλωσ δὲ πρέπει νὰ ὑπολάβωμεν ὅτι πτωχοὶ τῷ πνεύματι σημαίνει τοὺς ὑπὸ ἀσθενείας τινὸς τοῦ πνεύματος κατεχομένους ὡς ὀρθολογιστικῶς καὶ ἀτόπως τινὲς ἐκλαμβάνουσιν. ὅτι αὐτῶν ἐστὶν ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν ὡς γέρας λοιπὸν τῶν ταπεινῶν τῷ πνεύματι, καὶ τῶν συναίσθανομένων τὴν ἰδίαν αὐτῶν πνευματικὴν ἀθλιότητα, καὶ ἐπικαλουμένων τὴν πρὸς τὴν πνευματικὴν αὐτῶν θεραπείαν ἀπόλυτον οὕτως θλίαν ἀντίληψιν, ὁ Σωτὴρ ἡμῶν λέγει ὅτι τούτων καὶ ὅχι τῶν ἄλλων· φρονούντων ἐστὶν ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν, ἢ πνευματικῆ ἐκείνη βασιλεία ἢ ἐμπλεως ἀγαθῶν πνευματικῶν ἢ δ-φθαλμὸς οὐκ οἶδε.

Στ. 4 αὐ Μακάριοι οἱ πενθοῦντες ὅτι αὐτοὶ παρακληθήσονται. Ἡ ἔννοια τοῦ στίχου τούτου ἐξήρηται ἐκ τῆς τοῦ προηγουμένου Ὁ Σωτὴρ ἡμῶν δηλ. ἀπὸ ἐμακάρισε τοὺς τεταπεινωμένον ἔχοντας πνεῦμα, εἴτε τοὺς συναίσθανομένους τὴν ἰδίαν αὐτῶν πνευματικὴν

σονται. μακάριοι οἱ πραεῖς ὅτι αὐτοὶ κληρονομήσουσι τὴν γῆν. μακάριοι οἱ πεινῶντες καὶ διψῶντες τὴν δικαιοσύ-

νημίαν, ἔρχεται ἤδη νὰ μακαρίσῃ τοὺς πενθοῦντας ἐπὶ τῇ συναισθήσει τῆς ἀμαρτωλοῦ αὐτῶν καταστάσεως. Οἱ πενθοῦντες ἐπὶ τῇ ἰδίᾳ καταστάσει, ὡς καὶ ἐπὶ τῆς ἀνθρωπότητος καθ' ὅλον αὐτοὶ (μετ' ἐμφάσεως ἀναγνωστέον) «*παρακληθήσονται*». δηλαδή αὐτοὶ θέλουσι παρηγορηθῆ. Ὁ Ἰερὸς Χρυσόστομος ἐρωτᾷ. «*Ποῦ παρακληθήσονται οὗτοι*»; καὶ ἀμέσως ἐπιφέρει τὴν ἀπόκρισιν λέγων. «*Καὶ ἐνταῦθα καὶ ἐκεῖ*».

Καὶ ὁ θεὸς Παῦλος περὶ τῆς κατὰ Θεὸν λύπης τὸν λόγον ποιούμενος λέγει ὅτι «*ἡ κατὰ Θεὸν λύπη μετάνοιαν εἰς σωτηρίαν κατεργάζεται*». (Β'. Κορ § 10). Περὶ τοῦ ἐνταῦθα μακαρισμοῦ τοῦ θείου Χρυσοστόμου παρατιθέμεθα ἐλόκληρον αὐτοῦ τὸ χωρίον ἀπὸ τοῦ ὁποίου καταδηλοῦται ἡ προσήκουσα αὐτοῦ ἔννοια λέγων «*μη νομίσῃς* » αἰνιγμα εἶναι τὸ εἰρημένον. «*Ὅταν γὰρ ὁ Θεὸς παρακαλῇ, κἀν μνηρίαι νηφάδες ἐπέλωσι λυπηρῶν, πάντων ἀνώτερος ἔσῃ. Καὶ γὰρ* » πολλῶ μείζους ἀεὶ δίδωσι τῶν πόνων ὁ Θεὸς τὰς ἀμοιβάς, ὅ δὲ καὶ » ἐνταῦθα πεποίηκε, μακαρίους ἀποφαίνων τοὺς πενθοῦντας, οὐ κατὰ » τὴν τοῦ πράγματος ἀξίαν, ἀλλὰ κατὰ τὴν αὐτοῦ φιλανθρωπίαν».

Καὶ ταῦτα μὲν περὶ τοῦ ἐνταῦθα τοῦ Χρυσοστόμου· τὸ δ' ἐκεῖ ἀναφέρεται βεβαίως εἰς τὸν χρόνον καθ' ὃν τὸ φθαρτὸν αὐτῶν σῶμα περιβληθῆ ἀφθαρσίαν, γενόμενοι κατὰ πάντα ὅμοιοι τῷ νέφ' Ἀδάμ.

Στ. 5 «*Μακάριοι οἱ πραεῖς ὅτι αὐτοὶ κληρονομήσουσι τὴν γῆν*». Πραεῖς εἶναι οἱ ἥρεμον βίον διάγοντες καὶ ὡς ἀδελφοὶ πρὸς τοὺς λοιποὺς φερόμενοι, οἱ μὴ ἐπιτιθέμενοι βαναύσως καὶ ἀγρίως πρὸς τοὺς πλησίον αὐτῶν. Αὐτοὶ λοιπόν, καὶ ὄχι οἱ σκληροκάριοι καὶ τυραννικοὶ κληρονομήσουσι τὴν γῆν. Βεβαίως τὴν καινὴν γῆν, καὶ οὐχὶ τὴν ἐν ἣ εὕρισκονται πρόσκαιρον γῆν, ὅς ὁ Χρυσόστομος ἀποδέχεται. Εἶναι ἀληθὲς ὅτι πολλαχῶ τῶν Γραφῶν ἡ λέξις Γῆ ἀναφέρεται εἰς τὸν ἡμέτερον πλανήτην, ἀλλ' ἐπὶ ὠρισμένων περιστάσεων, ὡς ἐν Γεν. Α' στίχ. 1. . . «*Ἄν ἐνταῦθα ἤρμοζεν ἡ τοιαύτη ἔννοια τότε θὰ ἦτο ἀκατάλληλον τὸ κληρονομήσουσι*».

Στ. 6 «*Μακάριοι οἱ πεινῶντες καὶ διψῶντες τὴν δικαιοσύνην ὅτι αὐτοὶ χορτασθήσονται*». Ἡ δόκιμος σύνταξις τῶν ῥημάτων τούτων, ὡς ἐφετικῶν, εἶναι ἡ μετὰ γενικῆς, ἡ δὲ μετ' ἀντιατικῆς εἶναι τῶν μεταγενεστέρων. Τὰ ῥήματα ταῦτα ἐπὶ τῆς κυρίας αὐτῶν σημασίας λεγόμενα ἐκφράζουσιν ἔφρασι πρὸς πληρώσιν ὄνο ἐκ τῶν ἀπολύτως ἀναγκῶν τοῦ ἀνθρώπου, ὡν ἀνευ ἀδύνατος ἡ ζωὴ. Ἡ δὲ ἐπὶ τοῦ προκειμένου χωρίου μεταφορικὴ ἔννοια τῶν ῥημάτων τούτων εἶναι ἡ ἐξῆς: ὡς δηλ. ὁ ὑπὸ πείνης καὶ δίψης κατεχόμενος τὰ πάντα ἐπινοεῖ ὅπως πληρώσῃ τὴν ἀνάγκην ταύτην, καὶ πληροὶ τῷ ὄντι αὐτήν, οὕτω καὶ ὁ λογικὸς Χριστιανὸς ὑπὸ τοιοῦτου ὀφείλει νὰ κατέχηται ζήλου ὡς πρὸς τὴν δικαιοσύνην, καὶ νὰ προσπαθῇ παντὸς σθένει ὅπως

νην· ὅτι αὐτοὶ χορτασθήσονται. μακάριοι οἱ ἐλεήμονες· ὅτι αὐτοὶ ἐλεηθήσονται. μακάριοι οἱ καθαροὶ τῆ καρδίας· ὅτι αὐτοὶ τὸν Θεὸν ὄψονται. μακάριοι οἱ εἰρηνοποιοί· ὅτι

αὕτη διανέμεται πρὸς ἅπαντας ἐξ Ἰσοῦ! Ἐπειδὴ δ' ἐν τῷ προηγουμένῳ στίχῳ ὁ Σωτὴρ ὠμίλησε περὶ τῶν πράξεων, ἵνα καταδείξη ἐν ταύτῃ τοῖς πᾶσιν ὅτι ὁ ἄνθρωπος ὀφείλει μὲν νὰ εἶναι πρᾶος, οὐχὶ ὅμως καὶ πέρα τοῦ οἰκείου μέτρου, ἐρχεται ἐν ταύτῃ νὰ υποδείξη ἡμῖν ὅτι σὺν τῇ πραότητι ὀφείλει ὁ ἄνθρωπος νὰ κατέχεται ὑπὸ διακούς πάθου πρὸς ἐκπλήρωσιν τῶν ἔργων τῆς δικαιοσύνης, οὐδ' ὅπως ἀνεχόμενος ἔργα ἐκ διαμέτρου πρὸς ταύτην ἀντικείμενα. Αὐτοὶ λοιπὸν, οἱ μέγιστον δεικνύοντες ἐνδιαφέρον πρὸς ἐξάσκησιν τῆς δικαιοσύνης, καὶ ὄχι οἱ ἄδικοι, ἃ οἱ ἤρεμον καὶ ἀδιάφορον βιοῦντες βίον χορτασθήσονται δικαιοσύνης· ἐννοεῖται ἐν τῇ βασιλείᾳ τῶν οὐρανῶν.

Στ. 7 «*Μακάριοι οἱ ἐλεήμονες ὅτι αὐτοὶ ἐλεηθήσονται*». Ὁ Σωτὴρ ἡμῶν ἐν ταύτῃ μακαρίζει τοὺς ἐλεήμονας, καταδεικνύον διὰ τούτου τὸ ἐπίσημον καὶ μέγα τῆς ἀρετῆς ταύτης, δι' ἧς παρέχονται τὰ μέσα τῆς υπάρξεως καὶ τῆς διατηρήσεως εἰς τοὺς οὐρανοὺς ἡμῶν. Τὰ μέσα ταῦτα δὲν συγκεκριαλοῦνται εἰς τὰ γρήματα μόνον, ἀλλὰ καὶ εἰς πολλὰ ἄλλα, ὡς λίαν ἐρθῶς λέγει καὶ ὁ Χρυσόστομος, ὅστις τὴν ἐλεημοσύνην ἀποκαλεῖ εὐφρῶς *πλατεῖαν ἐργοίην*. Κατέχει δὲ λίαν κατάλληλον θέσιν ὁ στίχος οὗτος ἵνα καταδειχθῇ ὅτι ἡ ἐλεημοσύνη εἶναι ἀναγκαῖα τῆς περὶ ἧς ἀνωτέρω ὁ λόγος δικαιοσύνης συνέπεια. Αὐτοὶ λοιπὸν, καὶ ὄχι οἱ ὑπ' ἐγωΐσμου ἐμφορούμενοι καὶ ἀδιαφοροῦντες περὶ τῶν παντοδαπῶν ἀναγκῶν τοῦ πλησίον ἐρηθίσονται, ὑπὸ τοῦ Θεοῦ ἐν ταύτῃ ἐννοεῖται ὡς ποιητικὸν αἴτιον, καὶ δὴ ἐν μείζονι βαθμῷ. Διότι ἐν ταύτῃ ἐλεοῦσιν ἄνθρωποι ἄνθρωπίνην ἐλεημοσύνην, ἐνῶς ὁ Θεὸς ἐλεεῖ ὡς Θεὸς θεῖαν ἐλεημοσύνην ὑπαγορευομένην ὑπὸ τῆς ἀγαθότητος, τῆς παγκοσμίας καὶ τῆς ἀγάπης.

Στ. 8 «*Μακάριοι οἱ καθαροὶ τῆ καρδία ὅτι αὐτοὶ τὸν Θεὸν ὄψονται*» Ἡ ἐκφρασις αὕτη καθαροὶ τῆ καρδία ἀναφέρεται εἰς τὸν ἔσω καθ' ὅλου ἄνθρωπον, ἤτοι εἰς τὴν ψυχὴν. Εἶναι λοιπὸν ἐν ταύτῃ τὸ τῆ καρδία ἀντὶ τοῦ τῆ ψυχῆ, διότι ἡ καρδία εἶναι ἡ ἕδρα πάντων τῶν συναισθημάτων, τῶν ἐπιθυμιῶν, καὶ ὀρέξεων τῶν εἰς τὴν ψυχὴν ἀναφερομένων. Καθαροὶ δὲ τῆ ψυχῆ λέγονται κατὰ Χρυσόστομον *οἱ καθολικῆν κεκτημένοι ἀρετῆν, αἱτοὶ οἱ ἐν σωφροσύνῃ διάγοντες*» οἱ τῷ ἁγιασμῷ προσπελάζοντες οὐ ἄνευ ἀποβαίνει ἀδύνατον, κατὰ τὸν συγγραφεὰ τῆς πρὸς Ἑβραίους ἐπιστολῆς *τὸ ἰδεῖν τὸν Θεόν* (Ἑβρ. ἱβ'. 14.) Οἱ ἔχοντες λοιπὸν καθαρὰν ψυχὴν, οἱ Ἅγιοι, θέλουσιν ἀπολαῦσαι τὴν ὑπάκτῃ πνευματικῆν εὐχαρίστησιν, τοῦ ἰδεῖν τὸν Θεόν, οὐχὶ πλέον ἐν ἐσώπτρῳ καὶ αἰνίγματι, κατὰ Παῦλον, ἀλλὰ πρόσωπον πρὸς πρόσωπον. (Α'. Κορ. ιγ'. 12).

Στ. 9 «*Μακάριοι οἱ εἰρηνοποιοὶ οἱ αὐτοὶ υἱοὶ Θεοῦ κληθήσονται*». Εἰρηνοποιὸς λέγεται ὁ τὴν εἰρήνην ἀποκαθιστῶν εἰς τοὺς διχονο-

αὐτοὶ υἱοὶ Θεοῦ κληθήσονται. μακάριοι οἱ δεδιωγμένοι ἕνεκεν δικαιοσύνης· ὅτι αὐτῶν ἐστὶν ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν. μακάριοί ἐστε, ὅταν ἐνειδίωσιν ὑμᾶς καὶ διώξωσι, καὶ εἰπωσι πᾶν πονηρὸν ῥῆμα καθ' ὑμῶν ψευδόμενοι, ἕνεκεν ἐμοῦ. χαίrete καὶ ἀγαλλιᾶσθε, ὅτι ὁ μισθὸς ὑμῶν πολὺς ἐν τοῖς οὐρανοῖς· οὕτω γὰρ ἐδίωξαν τοὺς προφῆτας τοὺς πρὸ ὑμῶν.

ὄντας, ὁ συνδιαλλάττων αὐτούς. Καὶ τῶν τοιούτων τὸ ἐπαθλον εἶναι πνευματικόν, διότι οὗτοι υἱοὶ Θεοῦ κληθήσονται. Ὁ Χριστιανὸς εὐθύς ἐν τῷ βαπτίσματι λέγεται υἱὸς Θεοῦ, ἀλλ' ἐν τῷ βαπτίσματι δηλοῦται ἡ σχέσηὶς τοῦ Θεοῦ καὶ ἀνθρώπου. ἐν δὲ τῇ μελλούσῃ ζωῇ θέλει ἐπέλθῃ ἡ πραγματοποιήσις αὐτῆς διὰ τῆς κλήσεως αὐτοῦ τοῦ Σωτῆρος.

Στ. 10 «Μακάριοι οἱ δεδιωγμένοι ἕνεκεν δικαιοσύνης ὅτι αὐτῶν ἐστὶν ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν». Ὑπὸ τὴν λέξιν δικαιοσύνη ἐνοεῖται ἡ ἄρετὴ καθ' ὅλου ἢ κατὰ Χριστότομον «ἅπανα ἡ φιλοσοφία τῆς ψυχῆς». Οἱ διωγμῶν οὗτοι συμβαίνουσιν ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ εἰς τοὺς ἐπιχειροῦντας τὴν μετὰ τῶν ἄλλων διαλλαγὴν. Ὁ Σωτὴρ δ' ἡμῶν θέλων νὰ ἐπισχῶσῃ ὅσο τὸ δυνατόν πλείοτερον τὸ μέγα κατόρθωμα τῆς διαλλαγῆς καὶ συμφιλίωσης τῶν διαφερομένων, μακαρίζει καὶ τοὺς τυγχόντας ὡς ἐκ τοῦ ἔργου τούτου καταδιωχθησόμενους· ὥστε καὶ ὁ στίχος οὗτος εἶναι συνδεδεμένος μετὰ τοῦ ἀνωτέρου, καὶ ἐξ αὐτοῦ ἐκπηγάζει. Ἦδη δὲ στρέφωμεν ὁ Σωτὴρ τὸν λόγον πρὸς τοὺς ὀπαδοὺς του, οἰοῦντι προβλέπων τὸ τί ἐμελλόν ποτε νὰ πάθωσι χάριν τοῦ κηρύγματος, ἐπισχέει αὐτοὺς διὰ τὸν καλὸν ἀγῶνα λέγων:

Στ. 11 «Μακάριοι ἐστε ὅταν ἐνειδίωσιν ὑμᾶς καὶ διώξωσι, καὶ εἰπωσι πᾶν πονηρὸν ῥῆμα καθ' ὑμῶν ψευδόμενοι ἕνεκεν ἐμοῦ». Ὡς εἰ ἔλεγον· ἀφοῦ εἶσι μακάριοι οἱ δεδιωγμένοι ἕνεκεν δικαιοσύνης, ἀσυγκρίτῳ λόγῳ ἔσονται μακάριοι οἱ ἐνειδιθέντες, καταδιωχθέντες, καὶ συκοφαντηθέντες· ἕνεκεν ἐμοῦ τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν, τῆς αἰτίας δηλοῦσας τὸ κηρύγματός, καὶ τῆς πίστεως.

Στ. 12 «Χαίrete καὶ ἀγαλλιᾶσθε» ἐνοεῖται Σαῖς οἱ ἕνεκεν ἐμοῦ καταδιωκόμενοι· ἀσυνδέτως δὲ ἐτέθησαν τὰ ῥήματα ταῦτα ἵνα δηλωθῇ ὅτι πρέπει νὰ θεωρηθῶσιν ὡς συνέχεια τοῦ προηγουμένου στοιχείου. Οἱ καταδιωκόμενοι δηλαδή ἕνεκεν τοῦ Σωτῆρος, πρέπει δικαίῳ τῷ λόγῳ νὰ αισθανθῶσι χαρὰν καὶ ἀγαλλίαν ἐσωτερικὴν, διότι ὁ μισθὸς αὐτῶν πολὺς ἐν οὐρανοῖς ἐστίν· Μισθὸς ἐνταῦθα σημαίνει τὴν πνευματικὴν ἀμοιβήν, ἣν οὐδὲν νὰ καταστρέψῃ δύναται. Ἡ χαρὰ καὶ ἀγαλλίασις αὐτῶν προέρχεται ἐκ τοῦ ὅτι ἐκ τῶν προτέρων εἶναι βέβαιοι περὶ τῆς ἀποδοχῆς τοῦ πολλοῦ μισθοῦ, ἧτοι, τῆς μεγάλης καὶ γενναίας πνευματικῆς ἀμοιβῆς, διότι ὑπόσχεται αὐτὸν τὸ κηρυγμὸς τοῦ Σωτῆρος στόμα. Τὸ χαίrete καὶ ἀγαλλιᾶσθε ἐρρέθη ὑπὸ

Στ. 13—17. Ὑμεῖς ἐστε τὸ ἄλας τῆς γῆς· ἐὰν δὲ τὸ ἄλας μωρανθῇ, ἐν τίνι ἀλισθήσεται; εἰς οὐδὲν ἰσχύει ἔτι, εἰ μὴ

τοῦ Σωτῆρος προσέτι καὶ πρὸς ἀπαλλαγὴν ἔστω καὶ ἐκ τοῦ μικροτέρου ἐνδιασμοῦ τοῦ ἀπὸ τῶν συκοφαντιῶν τοῦ κόσμου καὶ τῶν δικαίων τοῦ Χριστιανισμοῦ γενηθσομένου. Καὶ ἂν ὁ κόσμος ἀποκαλέσῃ ὑμᾶς πλάνους καὶ γόητας, ὑμεῖς χαίrete καὶ ἀγαλλιᾶσθε διότι κατὰ τὰ ἔργα Σας καὶ ὁ μισθὸς ὑμῶν πολὺς ἔσται ἐν τοῖς οὐρανοῖς. Οὕτω γὰρ ἐδιώξεν τοὺς προφήτας τοὺς πρὸ ὑμῶν. Διὰ τῶν λόγων τούτων ὁ Σωτὴρ ἡμῶν καταδείκνυσιν ὅτι καὶ οἱ προφῆται, οἱ ἐν τῷ κόσμῳ τὴν ἀλήθειαν κηρύξαντες, κατεδιώχθησαν ὑπὸ τοῦ κόσμου Οὕτω δηλ: δι' ὀνειδισμῶν ὕβρεων, συκοφαντιῶν κ.λ. ἀλλ' ὡς ἐκεῖνοι οἱ πρὸ ὑμῶν τὴν ἀλήθειαν γνόντες καὶ κηρύξαντες, οὕτω καὶ ὑμεῖς οἱ μετ' αὐτοῦ ἐν τῇ ἀληθείᾳ ἐμμένοντες λήψασθε οὐράνιον μισθόν.

Στ. 13 Ὑμεῖς ἐστε τὸ ἄλας τῆς γῆς κ.τ.λ. Τῇ μεταφορᾷ ταύτῃ ἐχρήσατο ὁ Σωτὴρ ἡμῶν ὅπως καταδείξῃ τὴν ἀξίαν καὶ ἐπισιμότητα τοῦ προορισμοῦ τῶν μαθητῶν αὐτοῦ, ὅστις ἐστὶν ὁ φωτισμὸς καὶ ἡ διδασκαλία ἀπάσης τῆς οἰκουμένης. Διότι, κατὰ Χρυσόστομον, «ὅτε » πρῶτος καὶ ἐπιεικὴς καὶ ἐλεήμων καὶ δίκαιος οὐκ εἰς ἑαυτὸν συγ- » κλείει τὰ κατορθώματα μόνον, ἀλλὰ καὶ ἐκ τῶν ἐτέρων ὠφέλειαν » τὰς καλὰς ταύτας ὑπερχεισθαι πηγὰς παρασκευάζει· ὁ δ' αὖ κα- » θαρὸς τὴν καρδίαν καὶ εἰρηνοποιεῖς, καὶ ἔλευνόμενος ὑπὲρ τῆς ἀλη- » θείας πάλιν πρὸς τὸ κοινῇ συμφέρον τὸν βίον καθίσταται κτλ.» Ὑμεῖς λοιπὸν, οἱ μαθηταί μου, λέγει ὁ Σωτὴρ, ὦν ἔργον ἐστὶν ἡ διάδοσις τῆς διδασκαλίας μου, ἔχετε τοιαύτην πρὸς τοὺς ἀνθρώπους σχέσιν, ὅταν σχέσιν ἔχει τὸ ἄλας πρὸς τὰ ἐν τῇ Γῆ. Ὡς δηλ: τὸ ἄλας διὰ τῆς στυπτικῆς αὐτοῦ οὐσίας προσυλάττει τὰ ἐν τῇ Γῆ ἀπὸ τῆν σῆψιν, οὕτω καὶ ὑμεῖς θέλετε προσυλάττει τὰς ψυχὰς ὑπὸ πάντα πνευματικὸν μαρασμὸν διὰ τῆς διδασκαλίας. Πρὸς τοῦτο δέ, ὡς εἶναι ἀναγκαῖα ἡ στυπτικὴ τοῦ ἄλατος οὐσία, ἧς ἄνευ τὸ ἄλας ἀποκαθίσταται ἄχρηστον, τοιοῦτοτρόπως καὶ ὑμεῖς ὅπως ἐπιτύχητε τοῦ σκοποῦ δι' ὃν προωρίσθητε, δεόν νὰ ἐμφορῆσθε ὑφ' ὄλων ἐκείνων τῶν ἀρετῶν ἃς ἀνωτέρω (Στιγ. 1—12) ἐκήρυξα ὑμῖν.

Ἐὰν δὲ τὸ ἄλας μωρανθῇ ἐν τίνι ἀλισθήσεται; Ὡ τὸ ῥῆμα μωραίνεσθαι λέγεται κυρίως ἐπὶ ἀνθρώπων καὶ σημαίνει καθίστασθαι τινα μωρὸν, ἀνόητον, καὶ ἐπομένως ἄχρηστον, ἐκ τῆς κυρίας δ' αὐτοῦ σημασίας προήλθεν ἡ μεταφορικὴ, καθ' ἣν, τὸ ῥῆμα τοῦτο ἐπὶ τοῦ ἄλατος λεγόμενον, σημαίνει τὸ ἄλας ἐκεῖνο τὸ στερηθὲν τοῦ κυρίου αὐτοῦ χαρακτηρισμοῦ, ἥτοι τῆς στυπτικῆς οὐσίας, καὶ ἐπομένως τὸ περιττὸν καὶ ἄχρηστον. Ἡ ἔννοια δὲ τῶν λέξεων τούτων εἶναι ἡ ἐξῆς. Σεις εἰσθε τὸ ἄλας τῶν ἐν τῇ Γῆ· ἂν ὅμως σεις δὲν ἔχητε τὰ ἀπαιτούμενα προσόντα περὶ ὧν ἀνωτέρω ὠμίλησα (Στιγ. 1—12), καὶ ὦν ἄνευ ἀδύνατος ἀποβαίνει ἡ ἐκτέλεσις τοῦ ἔργου ὑμῶν διὰ τίνος ἄλλου μέσου, παρὰ δι' ὑμῶν, θέλει φωτισθῆ ἡ ἀνθρωπότης; Ὁ Χρυσόστομος ἐν τῇ

βληθῆναι ἔξω, καὶ καταπατεῖσθαι ὑπὸ τῶν ἀνθρώπων. Ὑμεῖς ἐστε τὸ φῶς τοῦ κόσμου· οὐ δύναται πόλις κρυβῆναι ἐπάνω ὄρους κειμένη· οὐδὲ καίουσιν λύχνον καὶ τιθέασιν αὐτὸν ὑπο τὸν μῶδιον, ἀλλ' ἐπὶ τὴν λυχνίαν, καὶ λάμπει πᾶσι τοῖς ἐν τῇ οἰκίᾳ. οὕτω λαμψάτω τὸ φῶς ὑμῶν ἔμπροσθεν

Ἐμφηνεῖα τοῦ χωρίου τούτου λέγει τὰ ἑξῆς. «Οἱ μὲν γὰρ ἄλλοι μὴ ριζικὸς πίπτοντες, δύνανται τυχεῖν συγγνώμης· ὁ δὲ διδάσκαλος ἐάν τοῦτο πάθῃ, πάσης ἀπεστέρηται ἀπολογίας, καὶ τὴν ἐσχάτην ἢ δώσει τιμωρίαν.»

«Εἰς οὐδὲν ἰσχύει ἔτι εἰ μὴ βληθῆναι ἔξω, καὶ καταπατεῖσθαι ὑπὸ τῶν ἀνθρώπων.» Αἱ ἐκφράσεις αὗται περὶ τοῦ ἄλατος λεγόμεναι σημαίνουν τὴν ἀχρηστίαν αὐτοῦ, ὡς ἐπίσης καὶ περὶ τῶν διδασκάλων τῆς Ἐκκλησίας καθ' ὅλου, ὧν ἡ ἀχρηστία καταδηλωθήσεται σὺν τῷ χρόνῳ μεταξὺ τῶν ἰδίων αὐτῆς μελῶν.

Μετὰ τὴν μεταφορὰν τούτων ὁ Σωτὴρ ἡμῶν ἐπιφέρει καὶ ἕτερον ἰσχυρότερον παράδειγμα.

Στ. 14 «Ὑμεῖς ἐστε τὸ φῶς τοῦ κόσμου.» Τὸ φῶς εἶναι τὸ στοιχεῖον ἐκεῖνο οὗ ἄνευ ἀδύνατος ἡ ζωὴ ἐν τῷ κόσμῳ. Ὅν λοιπὸν λόγον ἔχει τὸ ζῆδωρον φῶς ἐν τῷ κόσμῳ, τοιοῦτον λόγον ἔχετε καὶ ὑμεῖς οἱ μαθηταὶ μου πρὸς τὴν ἔλλογον κτίσιν τοῦ κόσμου. Ὡς τὸ ὑλικὸν φῶς θερμαίνει, διατηρεῖ καὶ ζωογονεῖ τὴν ἀψυχον κτίσιν, οὕτω καὶ τὸ πνευματικὸν τῆς διδασκαλίας φῶς, τὸ ἀφ' ὑμῶν ἐκχυθησόμενον, θέλει διαφωτίσει τὰς ψυχὰς τῶν ἀνθρώπων.

«Οὐ δύναται πόλις κρυβῆναι ἐπάνω ὄρους κειμένη.» Καὶ δι' ἑτέρου παραδείγματος καταδείκνυσιν ὁ Σωτὴρ ἡμῶν τοῖς μαθηταῖς αὐτοῦ τὸ μέγεθος τῆς ἐν τῷ κόσμῳ θέσεως αὐτῶν. Καθὼς, λέγει, δὲν δύναται νὰ κρυβῆ πόλις κειμένη ἐπὶ κορυφῆς ὄρους, ἀλλὰ θέλει καθορᾶσθαι ὑπὸ τε τῶν πέριξ καὶ μακρὰν κειμένων χωρῶν, τοιοῦτοτρόπως καὶ ὑμεῖς οἱ εἰς τὴν πνευματικὴν ἰστάμενοι ἀτμόσφαιραν, δὲν δύνασθε νὰ κρυβῆτε, διότι, ὡς ἐκ τοῦ ἔργου σας, τὰ ἐλέμματα ἀπάντων θέλουσιν εἶσθαι πρὸς ὑμᾶς ἐστραμμένα.

Στ. 15 «Οὐ δὲ καίουσιν λύχνον καὶ τιθέασιν αὐτὸν ὑπὸ τὸν μῶδιον, ἀλλ' ἐπὶ τὴν λυχνίαν, καὶ λάμπει πᾶσι τοῖς ἐν τῇ οἰκίᾳ.» Ὁ στίχος οὗτος εἶναι συνέχεια τῆς ἐν τῷ ἀνωτέρῳ ἐννοίας, καὶ τῆς δηλωθείσης ἤδη σχέσεως τῶν μαθητῶν τοῦ Ἰησοῦ πρὸς τὸν κόσμον. Ὡς, λέγει ὁ Σωτὴρ, οἱ ἀνθρώποι καίουσιν τὸν λύχνον, οὐχὶ ἵνα θέσωσιν αὐτὸν ὑπὸ τὸν μῶδιον (μέτρον τῶν γεννημάτων), ἀλλ' ὅπως φωτίζωσι δι' αὐτοῦ ἅπαντας τοὺς ἐν τῇ οἰκίᾳ, οὕτω καὶ ὑμεῖς, ἀφ' οὗ πλέον προωρίσθητε εἰς τὸ μέγα ἔργον τῆς διδασκαλίας τοῦ κόσμου, καὶ εἰσθε τὸ πνευματικὸν φῶς τοῦ κόσμου, δὲν εἶναι δυνατόν νὰ κρυβῆτε, ὡς δὲν κρύπτεται ὑπὸ τὸν μῶδιον ὁ καίων λύχνος.

Στ. 16 «Οὕτω λαμψάτω τὸ φῶς ὑμῶν.» Ὡς ἡ ἐπὶ ὄρους κειμένη πόλις εἶναι ὁρατὴ πανταχόθεν, ὡς τὸ φυσικὸν τοῦ λύχνου φῶς

τῶν ἀνθρώπων, ὅπως ἴδωσιν ὑμῶν τὰ καλὰ ἔργα καὶ δεξάσονται τὸν πατέρα ὑμῶν τὸν ἐν τοῖς οὐρανοῖς.

Στ. 17—31. Μὴ νομίσητε ὅτι ἦλθον καταλῦσαι τὸν νόμον ἢ τοὺς προφήτας· οὐκ ἦλθον νκαταλῦσαι, ἀλλὰ πληρῶσαι. ἀμὴν

φέγγει πᾶσι τοῖς ἐν τῇ οἰκίᾳ, τοιοῦτοτρόπως καὶ τὸ πνευματικὸν φῶς τῆς διδασκαλίας ὑμῶν ἄς καταστῆ τοῖς πᾶσι φανερόν, ἄς λάμψη μέχρι τῶν περάτων τῆς οἰκουμένης. Σκοπὸς δὲ τῆς τοιαύτης παρηρησίας καὶ λάμπσεως εἶναι ἄθπως οἱ ἄνθρωποι ἴδωσιν ὑμῶν τὰ καλὰ ἔργα, καὶ δεξάσονται τὸν πατέρα ἡμῶν τὸν ἐν τοῖς οὐρανοῖς, τὸν δοτῆρα τοιοῦτου πνευματικοῦ φωτός, τοιαύτης θείας λάμπσεως.

Ἐρχιστάτην ὄντος καὶ μελίρρητον ἐρμηνείαν τοῦ χωρίου τούτου ποιεῖται ὁ Χριστόφορος λέγων: «ἐγὼ μὲν γὰρ ἦψα τὸ φῶς φησὶ· τὸ δὲ ἡμεῖς καίμενον τῆς ὑμετέρας γενέσθω σπουδῆς· οὐ δι' ὑμᾶς αὐτοὺς ἡμόνον, ἀλλὰ καὶ διὰ τοὺς μέλλοντας τῆς αὐτῆς ἀπολαύειν λαμπρότητας, καὶ πρὸς τὴν ἀλήθειαν χειραγωγείσθαι. Οὐ γὰρ δὴ δυνήσονται αἱ καταγορίαι συσκιάσαι ὑμῶν τὴν λαμπρότητα, ἐν ὑμῖν ἦτε μετ' ἀκριβείας βιοῦντες, καὶ οὕτως, ὡς μέλλοντες ἀπαύσαι ἐπιστρέψουν τὴν οἰκουμένην. Οὐ γὰρ δὴ τὴν οἰκουμένην διορθώσετε, φησιν, ὀρθῶς βιοῦντες, ἀλλὰ καὶ τὸν Θεὸν δεξάζεσθαι παρασκήσετε».

Στ. 17. «Μὴ νομίσητε ὅτι ἦλθον καταλῦσαι τὸν νόμον ἢ τοὺς προφήτας· οὐκ ἦλθον καταλῦσαι ἀλλὰ πληρῶσαι». Ἐποὶ μέχρι τοῦδε ὁ Σωτὴρ ἡμῶν κατέδειξε τοῖς μαθηταῖς αὐτοῦ ὅποιοι πρέπει νὰ ὦσιν ἐν τῷ κόσμῳ πρὸς τελεσφόρον καρποφορίαν τοῦ κηρύγματος τῆς Χρῆς. θρησκείας, ἔρχεται ἀπὸ τοῦ στίχου τούτου νὰ καταδείξῃ καὶ τὴν σχέσιν τὴν ὑπάρχουσαν μεταξύ τοῦ παλαιοῦ νόμου, καὶ τοῦ νόμου τῆς χάριτος. Ὁ Σωτὴρ ἡμῶν λέγει Μὴ νομίσητε ὅτι ἦλθον καταλῦσαι τὸν νόμον, οὐχὶ διότι ἠγέρθησάν τινες ἔχοντες τοιαύτην ἰδέαν τῆς ἀκυρώσεως τοῦ παλαιοῦ νόμου, ἀλλὰ διότι προϋτίθετο νὰ ἐκφέρῃ μείζονα συμπληρωτικὰ παραγγέλματα. Ὁ παλαιὸς νόμος ἦν νόμος ἀρνητικός (Οὐ φονεύσεις κτλ.) καὶ κατάλληλος διὰ τὴν ἀνάπτυξιν τοῦ νηπιώδους λαοῦ τῶν Ἑβραίων, ἑλλειπὴς δὲ διὰ τοὺς ὀπαδοὺς τῆς χάριτος, καὶ τὰς ἑλλείψεις αὐτῆς ἔρχεται ὁ Σωτὴρ νὰ πληρώσῃ καταφατικῶς λέγων. Μὴ ὑπολάβετε ὅτι ἦλθον νὰ ἀθετήσω τὸ κύριον τοῦ Μωσαϊκοῦ νόμου ἢ τὴν ἀξίαν τῆς διδασκαλίας τῶν προφητῶν, δὲν ἦλθον οὔτε τὸ ἐν οὔτε τὸ ἄλλο νὰ πράξω, ἀλλ' ἦλθον, ὅπως ἐπὶ τῆς βίας τῆς ταύτης τοῦ παλαιοῦ νόμου, ἐπιθέσω ὡς συμπληρωματικὸν ἐπιπέτασμα τὰς καταφατικὰς ἀποφάνσεις τῆς διδασκαλίας μου «οὐκ ἦλθον καταλῦσαι, ἀλλὰ πληρῶσαι». Ἐν δὲ τῷ ἑσόμενῳ ἐσομένῳ εἰς τὸν ἐπίπετον αἰτιολογίαν τοῦ ὅτι οὐκ ἦλθε νὰ καταργήσῃ ἀλλὰ νὰ συμπληρώσῃ τὸν νόμον.

Στ. 18. «Ἀμὴν γὰρ λέγω ὑμῖν· ἕως ἄν παρέλθῃ ὁ οὐρανὸς καὶ ἡ γῆ, ἴδιαι ἐν ἡμῖν κεραταὶ οὐ μὴ παρέλθῃ ἀπὸ τοῦ νόμου, ἕως ἄν.

γὰρ λέγω ὑμῖν, Ἔως ἂν παρέλθῃ ὁ οὐρανὸς καὶ ἡ γῆ, ἰώτα ἓν ἢ μία κεραία οὐ μὴ παρέλθῃ ἀπὸ τοῦ νόμου, ἕως ἂν πάντα γένηται. ὅς ἐάν οὖν λύσῃ μίαν τῶν ἐντολῶν τούτων τῶν ἐλαχίστων, καὶ διδάξῃ οὕτω τοὺς ἀνθρώπους, ἐλάχιστος κληθήσεται ἐν τῇ βασιλείᾳ τῶν οὐρανῶν· ὅς δ' ἂν

πάντα γένηται. Τὸ Ἄμην, τοῦτο εἶναι Ἑβραϊκὸν βεβαιωτικὸν ἐπίρρημα (ἀμὲν) καὶ σημαίνει, ἀληθῶς, βεβαίως. Τὸ δὲ οὐρανὸς καὶ γῆ εἶναι κατὰ λέξιν μετάφρασις Ἑβραϊκῆς ἐκφράσεως ἀντὶ τῆς λέξεως κόσμος. Οἱ Ἑβραῖοι δὲν ἔχουσι μίαν λέξιν ὅπως περιλάβωσιν ἐν αὐτῇ τὸ πᾶν, ὡς ἡμεῖς ἔχομεν τὴν λέξιν κόσμος· ἀντ' αὐτῆς μεταχειρίζονται τὰς λέξεις *σαμάιμ* βῆ *χαάρετς* = οὐρανὸς καὶ ἡ γῆ. Λέγει λοιπὸν ὁ Σωτὴρ ἡμῶν ὅτι ἕως οὗ ἀπεράσῃ ὁ οὐρανὸς καὶ ἡ γῆ, ἦτοι, μέχρι τῆς συντελείας τοῦ κόσμου, οὔτε ἓν ἰώτα, οὔτε μία κεραία δὲν θὰ παρέλθῃ ἀπὸ τοῦ νόμου, ἀλλὰ πάντα τὰ ἐν αὐτῷ θὰ πληρωθῶσι.

Ἰώτα καὶ κεραία εἶναι συμβολικῆ παράστασις τῶν ἐλαχίστων τοῦ νόμου ἐπιταγμάτων. Ἡ παράστασις δ' αὕτη εἶναι εἰλημμένη ἐκ τοῦ Ἑβραϊκοῦ ἀλφάβητου ἐνθα τὸ Ἰώτα (י) εἶναι τὸ μικρότερον ὅλων ἐν γένει τῶν γραμμάτων, κεραία δ' ἐστὶ μικρὸν τι σημεῖον χρησιμεῖον πρὸς διακρίσιν δύο γραμμάτων, εἶναι ὡς τὸ ἡμέτερον κόμμα. Διὰ τῆς εἰκονικῆς δὲ τυχῆς παραστάσεως, ὁ Σωτὴρ καταδεικνυσὶν ἡμῖν τὸ ἀδιαίρετον τοῦ θείου θελήματος τοῦ ἐν ὅλον ἀποτελούντος, καὶ ὑπάρχοντος ἐν τῷ θείῳ νόμῳ, διότι θεῖος νόμος οὐδὲν ἄλλο ἐστὶν ἢ ἐκφρασις τοῦ θείου θελήματος. «Ἔως ἂν πάντα γένηται» διὰ τῆς ἐκφράσεως πάντα γένηται, νοητέον καὶ τὰ ἐλάχιστα προστάγματα τοῦ νόμου, θέλουσι πληρωθῆ ἕως τῆς συντελείας τοῦ κόσμου.

Στ. 19. Ὅς ἐάν οὖν λύσῃ μίαν τῶν ἐντολῶν τούτων τῶν ἐλαχίστων, καὶ διδάξῃ οὕτω τοὺς ἀνθρώπους, ἐλάχιστος κληθήσεται ἐν τῇ βασιλείᾳ τῶν οὐρανῶν. Ἀφοῦ ὁ Σωτὴρ κατὰ πρότερον ἀπήλλαξεν ἑαυτὸν τῆς τυγῆν ἐγεροθησομένης κατ' αὐτοῦ μομφῆς διὰ τὴν κατάργησιν τοῦ παλαιοῦ νόμου, ἔρχεται ἐνταῦθα, ὡς ἐν συμπέρασματι, νὰ ριψώσῃ καὶ πάντα ἄλλον ἔχοντα τοιαύτην δοξασίαν. Ἀφοῦ λοιπὸν, λέγει ὁ Σωτὴρ, καὶ τὸ μικρὸν ἰώτα καὶ ἡ μικρὰ κεραία, ἦτοι καὶ τὰ ἐλάχιστα ἐπιτάγματα τοῦ νόμου θὰ πληρωθῶσι καὶ πρέπει νὰ πληρωθῶσι, διότι καὶ ἐν αὐτοῖς ἐκφράζεται τὸ θεῖον θέλημα, ἐὰν ὑπάρξῃ τις ὅστις ἤθελε τυλμῆσῃ ν' ἀθετήσῃ μίαν ἐκ τῶν φαινομένων ἐλαχίστων τοῦ νόμου διατάξεων, καὶ ἤθελε διδάξῃ εἰς τοὺς λοιποὺς ἀνθρώπους νὰ πράττωσιν οὕτω, οὗτος ἐλάχιστος κληθήσεται ἐν τῇ βασιλείᾳ τῶν οὐρανῶν· ἦτοι θέλει θεωρηθῆ ὡς ὁ ἔσχατος πάντων ἐν τῇ πνευματικῇ κοινωνίᾳ. Τοῦναντίον δ' ἐκεῖνος ὅστις τὰς φαινομένας ταύτας ἐλάχιστας τοῦ νόμου διατάξεις ἤθελεν ἐκτελέσει, καὶ προτρέφει καὶ τοὺς λοιποὺς εἰς τοῦτο οὗτος μέγας κληθήσεται, θέλει κληθῆ μέγας, ἦτοι θέλει καταλάβει ἕξοχον θέσιν ἐν τῇ μακαρίᾳ τῶν οὐρανῶν πνευματικῇ κοινωνίᾳ.

ποιήσῃ καὶ διδάξῃ, οὗτος μέγας κληθήσεται ἐν τῇ βασιλείᾳ τῶν οὐρανῶν. λέγω γὰρ ὑμῖν, ὅτι ἐὰν μὴ περισσεύσῃ ἡ δικαιοσύνη ὑμῶν πλεῖον τῶν γραμματέων καὶ Φαρισαίων, οὐ μὴ εἰσέλθητε εἰς τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν. Ἠκούσατε ὅτι ἐρρέθη τοῖς ἀρχαίοις, Οὐ φονεύσεις· ὃς δ' ἂν φονεύσῃ,

Στ. 20. «Λέγω γὰρ, ὑμῖν, ὅτι ἐὰν μὴ περισσεύσῃ ἡ δικαιοσύνη ὑμῶν πλεῖον τῶν Γραμματέων καὶ Φαρισαίων, οὐ μὴ εἰσέλθητε εἰς τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν.» Καὶ ἐν τῷ στίχῳ τούτῳ ἡ λέξις δικαιοσύνη σημαίνει, τὴν καθ' ὅλου ἀρετὴν, ὡς καὶ ἀλλαχοῦ καὶ ἡ λέξις δίκαιος τὸν ἐνάρετον (Α'. Τιμ., ἀ. 29).

Ἄφοῦ λοιπὸν ὁ Σωτὴρ ἐν τῷ προηγουμένῳ στίχῳ κατέδειξε ἐν τῷ θείῳ νόμῳ δὲν ὑπάρχει διάκρισις μεταξὺ μικρῶν ἢ μεγάλων καὶ ἐπισήμων ἢ ἀσήμων διατάξεων, ἀλλ' ὅτι ἅπασαι εἶναι ἐπίσης ἀναγκαῖαι καὶ ὠφελίμαι, ἔρχεται ἐνταῦθα νὰ κατακρίνῃ καὶ τὴν νεκρικὴν τήρησιν τοῦ θείου νόμου, τὴν ἀρμόζουσαν εἰς τοὺς Γραμματεῖς καὶ Φαρισαίους. Ὁ ἰδρυτὴς τοῦ νόμου τῆς χάριτος δὲν ἀρέσκειται εἰς τὸ νεκρὸν τοῦ νόμου γράμμα, οὐδ' εἰς τὴν καθ' ἑξωτερικὴν ἐπιφάνειαν τήρησιν τῶν ἐντολῶν αὐτοῦ, ὡς τοῦτο ἔπραττον οἱ Γραμματεῖς καὶ Φαρισαῖοι οὗς καὶ ἀλλαχοῦ δριμύτατα κατέκρινε διὰ τῶν ἐπανεληλυμένων «οἰαί» ἐνθα ὅτε μὲν παρομοιάζει αὐτοὺς πρὸς κεκοινωνήτους τάφους, οἵτινες ἐξωθέν εἰσιν ὠραῖοι, ἐνῶ ἐντός εἰσι γεμάτοι πάσης ἀκαθαρσίας, ὅτε δὲ ἐλέγχει τὸν ψευδῆ καὶ καθ' ὑπόκρισιν ζῆλον καθ' ὃν ἀπεδεκάτουν τὸ ἡδύσομον, καὶ τὸ ἀνηθον, καὶ τὸ κύμινον, καὶ παρημέλουν τὴν κρίσιν, καὶ τὸν ἔλεον καὶ τὴν πίστιν. (παραβ. Ματθ. κγ'. 13—30), ἀλλ' ἐπιβάλλει τὴν κατὰ πνεῦμα καὶ οὐσίαν ἐκτέλεσιν τῶν θείων θεσπισμάτων. Πρὸς ὑμᾶς λοιπὸν, λέγει ὁ Σωτὴρ, τοὺς μαθητάς μου καὶ ὁπαδοὺς τῆς διδασκαλίας μου λέγω, ὅτι ἐὰν ἡ δικαιοσύνη ὑμῶν δὲν ὑπερβῇ τὸ ὄριον ἐφ' ὃ σταματᾷ ἡ δικαιοσύνη τῶν Γραμματέων καὶ Φαρισαίων, δὲν θέλετε εἰσέλθει εἰς τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν.

Στ. 21. Ἐνταῦθα ὁ Σωτὴρ ἔρχεται ἐκτελῶν ὅ,τι ἀπὸ τοῦ 17 σίχου εἶπεν, ὅτι δηλ. ἤλθε νὰ συμπληρώσῃ τὸν παλαιὸν νόμον. Ἠκούσατε ὅτι ἐρρέθη τοῖς ἀρχαίοις, οὐ φονεύσεις κτλ. δηλ. ἐκ τῆς ἀναγνώσεως τοῦ Μωσαϊκοῦ νόμου ἐπληροφόρηθητε ὅτι ἔχει ῥηθῆ εἰς τοὺς ἀρχαίους πρὸ οὐ φονεύσεις διὰ τὸν λόγον ὅτι ὁ φονεὺς θέλει εἶσθαι ἔνοχος ἐν τῇ κρίσει, τῇ τε θεῖᾳ καὶ ἀνθρωπίνῃ.

Ἐν πρώτοις διὰ τοῦ ἀρχαίους τούτου ἐνοοῦνται ἅπαντες οἱ ἐπὶ τῆς ἐποχῆς τοῦ Μωυσέως ζήσαντες Ἰσραηλίται, εἰς οὓς ὁ Μωϋσῆς ἔδωκε τὴν ἐπὶ τοῦ ὄρους Σινᾶ δοθεῖσαν νομοθεσίαν, ἐν τῇ ὡς ἐντολὴ εὗρηται καὶ ἡ ῥηθείσα οὐ φονεύσεις. Ὡς ποιητικὸν δ' αἰτίον τοῦ ἐρρέθη νοητέον ὑπὸ τοῦ Θεοῦ Πατρὸς διὰ τοῦ Μωυσέως.

«Ὁς δ' ἂν φονεύσῃ ἔνοχος ἔσται τῇ κρίσει». Τοιαύτη τις ἦτο καὶ

ἔνοχος ἔσται τῇ κρίσει. Ἐγὼ δὲ λέγω ὑμῖν, ὅτι πᾶς ὁ ὀργιζόμενος τῷ ἀδελφῷ αὐτοῦ εἰκῆ, ἔνοχος ἔσται τῇ κρίσει.

ἡ διάταξις τοῦ παλαιοῦ νόμου, ὅπου ἐν Ἐξῆδι κεφ. κβ. στίχ. 12 ῥη-
τῶς ἀναφέρεται ὁ θάνατος ὡς τιμωρία τοῦ πατάξαντός τινα καὶ ἀ-
ποθανόντος συνεπιεία τῆς πληγῆς ταύτης. Ἐκεῖνος λοιπὸν ὅστις φρονεί-
σει, ἔνοχος ἔσται τῇ κρίσει. Κατὰ λέξιν, θέλει ἐνέχεσθαι, ἤτοι, κρα-
τεῖσθαι μέσα εἰς τὴν κρίσιν, ἣν θέλει ἐκφέρει κατ' αὐτοῦ ἡ πολιτικὴ
ἐξουσία.

Στ. 22. αἰ. Ἐγὼ δὲ λέγω ὑμῖν. ἡ. Τὸ ἐγὼ τοῦτο, ὅπ' ἦψι ἔχοντες τοὺς
ἐν στίχῳ 17 ῥηθέντας λόγους τοῦ Σωτῆρος, δὲν πρέπει νὰ ἐκλάβωμεν
ὡς ἀντίθεσιν πρὸς τὸ ποιητικὸν αἴτιον τοῦ ἐρρέθη, διότι αὐτὸ τὸ ποιη-
τικὸν αἴτιον τοῦ ἐρρέθη εἶναι αὐτὸ τοῦτο τὸ ἤδη λαλοῦν πρόσωπον τοῦ
θεανθρώπου Σωτῆρος. Ὁ Σωτὴρ ἡμῶν οὐδὲν ἄλλο διὰ τούτου ἐννοεῖ
ἢ τὴν διάφορον διανοητικὴν κατάστασιν καὶ ἀνάπτυξιν τοῦ νῦν λαοῦ,
τῶν μαθητῶν καὶ ὁπαδῶν του, ἀπὸ τοῦ τότε, ἤτοι τῶν ἀρχαίων τῶν
ἐν καταστάσει νηπίων εὐρισκομένων.

Καὶ ὁ ἱερός Χριστόστομος τοιαύτην τινὰ περίπου ἐννοίαν ἀποδίδει
εἰς τὸ χωρίον τοῦτο λέγων. «Διὰ δὲ ἀπλῶς τοῦτο (τὸ ἐγὼ δὲ λέγω)
» τέθηκεν, ἐν μόνον ἀπ' αὐτοῦ κατασκευάζων, τὸ δεῖξαι ὅτι εἰς και-
» ρὸν ἦλθε τὸν προσήκοντα ταῦτα λέγων. Τὸ γὰρ εἰπεῖν ὅτι ἐρρέθη
» τοῖς ἀρχαίοις, ἐνέφηνε πολὺν τὸν χρόνον, ἐξ οὗ τὴν ἐντολὴν ταύ-
» την ἔλαβον τοῦτο δὲ ἐποίησεν, ἵνα ἐντρέψῃ τὸν ἀκρατὴν τὸν ἀ-
» ναδύμενον πρὸς τὰ ὑψηλότερα ἐκβῆναι τῶν ἐπιταγμάτων.»

«Πᾶς ὁ ὀργιζόμενος τῷ ἀδελφῷ αὐτοῦ εἰκῆ ἔνοχος ἔσται τῇ
κρίσει.» δηλ: πᾶς ὅστις τυχαίως καὶ ἀνευ λόγου ὀργίζεται ἐναντίον
τοῦ ἀδελφοῦ του, θέλει εἶσθαι ἔνοχος ἐν τῇ κρίσει. Ἡ ἀπομάκρυν-
σις ἀπὸ τῆς τυχαίας κατὰ τοῦ ἀδελφοῦ ὀργῆς εἶναι ἡ πλήρωσις καὶ
τελειοποιήσις τῆς ἐντολῆς. Οὐ φρονέσεις, ὡς καὶ αἱ μετὰ ταῦτα
ἀπαγορευτικαὶ ἐκφράσεις Ρακά, καὶ Μαρε' διότι φανερὸν ὅτι ὁ μὴ
ὑπὸ τῆς ὀργῆς παραφερόμενος, καὶ φόνον, ὅστις εἶναι τῆς ὀργῆς ἀπο-
τέλεσμα, δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ἐκτελέσῃ. Ἡ ὀργὴ καὶ ὁ θυμὸς εἶναι ἡ
πρώτη αἰτία, ἡ τροφοδότις οὕτως εἰπεῖν ῥίζα τοῦ μισαροῦ τοῦ φόνου
ἐγκλήματος' ὅταν λοιπὸν ἡ ῥίζα ἐκκοπῇ ἐν τῇ Χριστιανικῇ πολιτείᾳ,
ἀναμφισβόλως καὶ οἱ καρποὶ, οἱ ἀπὸ τῆς ῥίζης παραγόμενοι καὶ τρε-
φόμενοι, θὰ ἀφανισθῶσιν. Εἰς τὰς ἑλλείψεις τοῦ Παλαιοῦ νόμου συγ-
καταριθμεῖται καὶ τὸ ὅτι ἡ ὀργὴ, ἤτοι ἡ στιγμιαία ἐξεγέρσις τοῦ
ἐνός κατὰ τοῦ ἄλλου ἐπετρέπετο. Τὴν ἀτέλειαν ταύτην ἔρχεται ὁ
Σωτὴρ ἡμῶν νὰ συμπλήρωσῃ διὰ τῆς ἀπαγορεύσεως καὶ αὐτῆς τῆς
στιγμιαίας ἐξεγέρσεως ἀδελφοῦ κατ' ἀδελφῷ, ἀρ' ἥς πολλὰ πολλά-
κις ἐπῆλθον ἀτυχήματα.

«Ὁς δ' ἂν εἴπῃ τῷ ἀδελφῷ αὐτοῦ Ρακά, ἔνοχος ἔσται τῷ συνε-
δρίῳ.» Καὶ τοῦτο εἶναι συμπλήρωμα τῆς ἐντολῆς Οὐ φρονέσεις εἰς
τὰ Χριστιανικὰ πολιτεύματα κατ' ὅλου ἀναφερόμενον. Ἐνταῦθα δύο

ὅς δ' ἂν εἶπῃ τῷ ἀδελφῷ αὐτοῦ Ῥακά, ἔνοχος ἔσται τῷ συνεδρίῳ· ὅς δ' ἂν εἶπῃ, Μωρὲ, ἔνοχος ἔσται εἰς τὴν γένε-

τινὰ ἔχομεν νὰ παρατηρήσωμεν πρῶτον τὸ *Ῥακά*, καὶ δευτέρον τὸ *τῷ συνεδρίῳ*.

Τὸ *Ῥακά* τοῦτο εἶναι τὸ ἑβραϊκὴν *רַעַק* καὶ *רַעַקָא* ἀμφοτέρω δὲ ταῦτα σημαίνουν, τὸ ἄδειος, κενός, ἄχρηστος, ποταπός, ἀνωφελής, οὐτιδανός, καὶ εἶτι ὅμοιον. Τὰ τοιαῦτα δ' εἶναι δηλωτικὰ ἐκφράσεις ἀφορῶσαι εἰς τὴν διανοητικὴν τῶν ἀνθρώπων ἀδυναμίαν διὰ μιᾶς δὲ τῶν τοιούτων ἐκφράσεων ἐκφράζεται περιφρόνησις κατ' ἄλλου ὁμοίου ἀνθρώπου. Καὶ τὴν περιφρόνησιν λοιπὸν ταύτην ἐργεταὶ νὰ ἄρῃ ὁ συμπληρωτὴς τοῦ παλαιοῦ νόμου λέγων, ὅτι ἐκεῖνος ὅστις δι' οἰασιδῆτοτε ἐκφράσεως φανερώσῃ περιφρόνησιν εἰς τὸν ἀδελφόν του ἐπὶ τῇ διανοητικῇ καταστάσει τοῦ ἔνοχος ἔσται τῷ συνεδρίῳ. ἤτοι θέλει κρατεῖσθαι ἐντὸς τοῦ Συνεδρίου, θέλει δηλαδή ὑποπέσει εἰς τιμωρίαν ὑπὸ τῶν ἀποτελούντων τὸ συνέδριον. Ἐβραῖοις δὲ τῇ ἐκφράσει ταύτῃ *Συνέδριον*, διότι τοῦτο παρ' ἑβραίοις ἦτο τὸ ἀνώτατον δικαστήριον. Διὰ τῶν λέξεων λοιπὸν τούτων ἔνοσις ὁ Σωτὴρ ἤμῶν νὰ περικόψῃ τὴν ἔπαρσιν ἐκείνων, οἵτινες νομίζουσιν ὅτι δύναται νὰ περιφρονῶσι τοὺς ἄλλους, τοὺς ἔστω καὶ πράγματι ὑποδεεστέρους αὐτῶν κατὰ τὴν διανοητικὴν ἀνάπτυξιν· καὶ πρὸς τοῦτο εἶπεν ὅτι πᾶς ὁ ἀποκαλῶν οὕτω περιφρονητικῶς τὸν ἀδελφόν του, ἔσται ἔνοχος, ἤτοι θέλει ἐνεχέσθαι εἰς τὸ μείζον παρ' ἑβραίοις δικαστήριον, τὸ συνέδριον. Κατὰ τὸν θεῖον Χρυσόστομον ὁ Σωτὴρ «τέθηκεν αὐτὸ » (τὸ συνέδριον) νῦν, ἵνα μὴ πανταχοῦ δόξῃ ξενίζεῖν καὶ καινοτομεῖν. Τὸ δὲ Ῥακά τοῦτο, οὐ μεγάλης ἐστὶν ὕβρεως ῥήμα, ἀλλὰ » μᾶλλον καταφρονήσεως καὶ ὀλιγωρίας τινός τοῦ λέγοντος . . . » Ἄλλ' ὁ φιλόανθρωπος Θεὸς καὶ τὰ μακρότατα ἀνασπᾷ, καθηκόντως ἡμᾶς κεχρησθαι, ἀλλήλους κελύων καὶ μετὰ τῆς προσηκούσης τιμῆς, καὶ ἵνα διὰ τούτων καὶ τὰ μείζονα ἀναιρητῆται.»

«Ὅς δ' ἂν εἶπῃ Μωρὲ, ἔνοχος ἔσται εἰς τὴν γένεσιν τοῦ πυρός.» Καὶ πάλιν δι' ἑτέρας ἐκφράσεως ὁ Σωτὴρ ἀπαγορεύει τὴν κατὰ τῶν ἀδελφῶν περιφρόνησιν, καὶ δὴ ὅταν αὕτη προέρχηται ἐκ μίσους ἢ φθόνου ἐπὶ τοῖς σπανίοις προτερήμασιν ὑπ' ὧν περικουσιεῖται ὁ ἀδελφός. Τοῦτο κυρίως ἔνοσιεῖται διὰ τῆς ἐκφράσεως *μωρός* ὁ τῇ ἐκφράσει ταύτῃ χρώμενος κατὰ τοῦ ἀδελφοῦ του θέλει κρατεῖσθαι ἐντὸς τῆς γένεσις τοῦ πυρός. Ἡ ἐκφρασις αὕτη εἶναι εἰκονικὴ πρὸς παρὰστασιν τοῦ πνευματικοῦ πυρός τῆς κολάσεως. Ἐχει δὲ τὴν ἀρχὴν τῆς ἢ εἰκονικῆς αὕτης ἐκφρασις ἐκ τῶν ἐξῆς ἱστορικῶν γεγονότων. Ἡ λέξις *Γέενα* εἶναι ἀκριβῶς ἢ ἑβραϊκὴ ἐκφρασις γὰρ *מִן חַיְתִּים*, ἢ ἀπλῶς γὰρ *חַיְתִּים* σημαίνει δὲ ἢ ἐκφρασις αὕτη *Κοιλὰς ἢ φάραξ* τοῦ Ἐνώμ. ὡς ἐν Ἰησοῦ Ναυῆ ΙΕ'. 8, καὶ ΙΗ'. 16 ἀναφέρεται.

«Ὅτε δηλαδὴ διεφθάρησαν οἱ Ἰσραηλιταὶ καὶ εἰσῆχθη παρ' αὐτοῖς

ναν τοῦ πυρός. Ἐάν οὖν προσφέρῃς τὸ δῶρόν σου ἐπὶ τὸ
 θυσιαστήριον, κάκει μνησθήῃς ὅτι ὁ ἀδελφός σου ἔχει τι
 κατὰ σοῦ, ἄφες ἐκεῖ τὸ δῶρόν σου ἔμπροσθεν τοῦ θυσια-

ἡ ἐκ Φοινίκης τὴν ἀρχὴν ἔχουσα λατρεία τοῦ Μολόχ, ἡ κοιλὰς αὕτη
 ἐχρησίμευσεν ὡς τόπος ἐνθα ἐτελοῦντο αἱ ἀνθρωποθυσίαι, αἱ ἀδιασπά-
 στως συννηομένοι τῇ λατρείᾳ ταύτῃ, ὡς ἐκ τοῦ χωρίου Βασιλ. Δ'. κγ'.
 10 ἐξάγεται «Καὶ ἐμίανε τὸν Θούρη τὴν ἐν φάραγγι υἱοῦ Ἐνώμ, τοῦ
 »διάγειν ἄνδρα τὸν υἱὸν αὐτοῦ, καὶ ἄνδρα τὴν θυγατέρα αὐτοῦ τῶ
 »Μολόχ ἐν πυρὶ.» Οἱ Ῥαββίνοι περιγράφοντες τὴν κατασκευὴν τοῦ
 ἀγάλματος τούτου, λέγουσιν ὅτι ἦν κατασκευασμένον ἐκ χαλκοῦ ὅτι
 ἐντὸς ἦτο κενόν, καὶ κάτωθεν ἐτίθετο πῦρ ἵνα θερμαίνηται. Τοιοῦτο-
 τρόπως περιγράφεται καὶ ἡ κατασκευὴ τοῦ ἐν Καρχηδόνι Θεοῦ Κρό-
 νου. Τινὲς λέγουσιν ὅτι ὁ Ἄρης τῆς Αἰγύπτου εἶναι αὐτὸς ὁ Μολόχ.
 Ἄλλ' ἐπὶ τοῦ βασιλέως Ἰούδα Ἰωσίου (641 π. Χ.), ἐξ οὗ κατεστρά-
 φησαν τὰ ἀπὸ ἄκρου ἕως ἄκρου τοῦ βασιλείου ὑπὸ τῶν προκατόχων
 αὐτοῦ βασιλέων Μανασσῆ καὶ Ἀμμάν στηθέντα εἰδωλα, καὶ ἀποκα-
 τέστη ἡ λατρεία τοῦ Ἰεχωῦβ, καὶ ἡ κοιλὰς αὕτη ἐθεωρήθη ὡς τόπος
 ἀκάθαρτος, μικρὸς καὶ βέβηλος, δι' ὃ καὶ παρεδόθη εἰς τὸ πῦρ. Ἐκ-
 τοτε τὸ μέρος τοῦτο ἐχρησίμευσεν εἰς τὸ νὰ ῥίπτωσιν ἐν αὐτῷ ὅ,τι
 βέβηλον καὶ ἐναγές. Ἐντεῦθεν δ' ἔχει τὴν ἱστορικὴν ἀρχὴν ἡ μετὰ
 ταῦτα ἀποδοθεῖσα εἰς τὴν Κοιλιάδα Ἐνώμ σημασία τῆς πνευματικῆς
 κολάσεως, καὶ ὑπὸ ταύτην τὴν ἔνοιαν ὁ Σωτὴρ εἶπεν: ὅς δ' ἂν εἶπῃ
 Μωρὲ, ἔνοχος ἔσται εἰς τὴν γέεναν τοῦ πυρός». Διὰ τῶν τριῶν λοι-
 πὸν προτάσεων τοῦ στίχου τούτου ὁ Σωτὴρ ἀπαγορεύει τὴν ἄσκοπον
 ὄργην, καὶ πᾶν ὅ,τι δύναται νὰ συντελέσῃ εἰς τὴν ἐξέγερσιν τοῦ ψυ-
 χικοῦ τῆς ὄργῆς πάθους, ἀε' οὐ, ὡς ἀπὸ πηγῆς, πολλὰ τὰ ἐκπηγά-
 ζοντα κακά.

Στ. 23—25. Ἐνταῦθα καταδείκνυσιν ὁ Σωτὴρ, ὅτι εἰς τοὺς ὀ-
 παδοὺς τῆς θρησκείας τῆς χάριτος, ὅχι μόνον δὲν ἀρμόζει τὸ ὀργί-
 ζεσθαι εἰκὴ κατὰ τῶν ἀδελφῶν καὶ ποικιλοτρόπως ἐκδηλοῦν τὴν κατ'
 αὐτῶν περιφρόνησιν ἐπὶ ταῖς τούτων ἐλλείψεσιν, ἢ τὸ μῖτος καὶ τὸν
 φθόνον ἐπὶ τοῖς φυσικαῖς καὶ ἐπικτήτοις προτερήμασιν, ἀλλ' ἀναγκαι-
 οῦτάτατον χαρακτηριστικὸν αὐτῶν, ὡς μελῶν καινῆς πολιτείας, ἐστὶν
 ἡ ἐσωτερικὴ διαλλαγὴ καὶ ἀγάπη, ἐν περιπτώσει καθ' ἣν αὕτη εἶτε
 ὑπ' ὄργῆς, εἶτε ὑπ' ἄλλης τινὸς αἰτίας ἐγχαλωθῆν. Καὶ οἱ στίχοι
 λοιπὸν οὗτοι εἶναι συνέχεια τοῦ ἀνωτέρου, ἀφ' ὧν καταδείκνυται τὸ
 ὕψος εἰς ὃ προῦρισται νὰ ἀρθῇ ἡ Χριστιανικὴ καθόλου κοινωνία.

Ἐάν οὖν προσφέρῃς τὸ δῶρόν σου. Δῶρον ἐνοσιεῖται πᾶσα προσ-
 φορὰ δι' ἧς τελεῖται ἡ ἀναίμακτος θυσία. Ἐπὶ τὸ θυσιαστήριον ση-
 μαίνει τὸν σκοπὸν τῆς προσφορᾶς πρὸς τὸ θυσιαστήριον. Κάκει ἔμ-
 προσθεν τοῦ θυσιαστηρίου, εἰς τὴν φοβεράν δηλ. ταύτην θέσιν εὐρικό-
 μενος ἐνθυμηθῆς ὅτι ὁ ἀδελφός σου ἔχει τι κατὰ σοῦ, ἔστω καὶ ἂν
 σὺ αὐτῆς εἶ ὁ ἀδικούμενος, ἄφες ἐκεῖ τὸ δῶρόν σου. Ἢ ἄξια τῆς προσ-

στηρίου, και ὑπαγε, πρῶτον διαλλάγηθι τῷ ἀδελφῷ σου, και τότε ἐλθὼν πρόσφερε τὸ δῶρόν σου. ἴσθι εὐνοῶν τῷ ἀντιδίκῳ σου ταχῦ, ἕως ὅτου εἶ ἐν τῇ ὁδῷ μετ' αὐτοῦ· μήποτε σε παραδῶ ὁ ἀντίδικος τῷ κριτῇ και ὁ κριτὴς σε πα-

φορὰς ἐξήρτηται κυρίως ἐκ τῆς καρδίας μεθ' ἧς αὕτη προσφέρεται. Ἡ προσφορὰ ἢ ὑπὸ τεταραγμένης ἢ μοχθηρᾶς προσφερομένης καρδίας εἶναι νεκρὸς τύπος μηδένα ἔχουσα σκοπὸν κατὰ τὸ τοῦ Χριστιανισμοῦ ὑψηλὸν πνεῦμα. Δι' οὗ και ὁ Σωτὴρ ἡμῶν λέγει· Σὺ ὁ προσφέρων προσφορὰν και μὴ ἔχων ἤρεμόν καρδίαν, ἄφες ἐκεῖ, ἦτοι πρὸ τοῦ φοβεροῦ βήματος, τὰ δῶρον σου, και ὑπαγε πρῶτον διαλλάγηθι τῷ ἀδελφῷ σου. Ἡ διαλλαγή ἐπομένως εἶναι θυσία εὐπρόσδεκτος τῷ Θεῷ, και ἐξ αὐτῆς ἐκπηγάζει ἡ ἀξία τῆς ἐπὶ τοῦ θυσιαστηρίου προσερχθείσης προσφορᾶς. Ἡ διαλλαγή εἶναι ἐσωτερικὴ θυσία προτιμότερα τῆς τελείσεως τοῦ νεκροῦ τύπου τῆς προσφορᾶς. ὁ νεκρὸς οὗτος τύπος τότε μόνον ἔχει ἀξίαν ὅταν στηρίζεται ἐπὶ καθαρᾶς καρδίας, τοῦθ' ὅπερ ἀδύνατον ἄνευ διαλλαγῆς ἢ συμριλιώσεως πρὸς τοὺς ἀδελφούς. Τοῦτο ἐκφράζουσιν ἐνταῦθα και αἱ ἐκφράσεις ὑπαγε πρῶτον διαλλάγηθι, και τότε ἐλθὼν πρόσφερε τὸ δῶρόν σου.

Στ. 25 α' Ἰσθι εὐνοῶν τῷ ἀντιδίκῳ σου κτλ.» Καὶ διὰ τοῦ παρόντος στίχου ὁ Σωτὴρ καταδείκνυσιν ἔτι μᾶλλον τὴν ἀνάγκην τῆς διαλλαγῆς περὶ ἧς ἀνωτέρω ὁμιλήσῃς. Τὸ ἴσθι τοῦτο εἶναι προστακτικὴ τοῦ εἰμι ἀντὶ τοῦ ἔσο εὐνοῶν, ἦτοι ἔσο εὐνοϊκῶς πρὸς τὸν ἀντιδικόν σου διατεθειμένος ταχῦ· τοῦτο προσέθετο ἵνα καταδείξῃ τὴν ἀνάγκην, τὴν ἐπείγουσαν ἀνάγκην τῆς διαλύσεως πάσης ἔχθρας, και τῆς ἀποκαταστάσεως τῆς διαλλαγῆς και εὐνοίας. Τοῦτ' αὐτὸ διδάσκει και ὁ Παῦλος λέγων α' Πρὶν ἢ τὸν ἕλιον δεῖσαι, λύσον τὴν ἔχθραν· διὰ δὲ τοῦ ἐπομένου α' ἕως ὅτου εἶ ἐν τῇ ὁδῷ μετ' αὐτοῦ» καταδείκνυσιν τὸ ὅριον τοῦ χρόνου πέραν τοῦ ὁποίου παύει πλέον ἢ ἀτομικὴ ἐξουσία, ὡς περιεργουμένης τῆς ὑποθέσεως εἰς ἕτερον πρόσωπον, τὸν δικαστήν. Εἶναι λοιπὸν τοῦτο ἐπεξήγησις τοῦ ταχῦ τὸ δὲ μετὰ ταῦτα φερόμενον μήποτε σε παραδῶ ὁ ἀντίδικος τῷ κριτῇ, και ὁ κριτὴς τῷ ὑπηρέτῃ, και εἰς φυλακὴν βληθήσῃ, δηλοῖ τὸν λόγον δι' ὃν πρέπει νὰ ἐπιτυγχάνηται ἡ διαλλαγή.

Ἡ ἐννοια λοιπὸν ὁλοκλήρου τοῦ παρόντος στίχου εἶναι ἡ ἐξῆς. Ἔσο εὐνοϊκῶς πρὸς πάντα ἀντίδικον διατεθειμένος, ἐπιτάχυνον ὡς οἷόν τε τὴν μετ' αὐτοῦ διαλλαγὴν και ἀγάπην, ἐν ὅσῳ εὐρίσκεισαι μετ' αὐτοῦ ἐπὶ τῆς ὁδοῦ τῆς ἀγοῦσης ἐπὶ τὸ φοβερὸν τοῦ δικαστηρίου βῆμα, πρὸ τῆς εἰσόδου τοῦ ὁποίου οὐ κυριεύεις, ἀλλὰ μετὰ τὴν εἰσόδον ἡ ἐξουσία σου ἀπόλλυσι πᾶσαν ἰσχύν καθ' ὅσον ἐν αὐτῷ εἰς και μόνος κυριεύει, ὁ κριτὴς, Μὴ ἀναβάλλῃς τὸν περὶ τούτου χρόνον· δι-
 οῦτι ὡς λίαν ὁ ὀρθῶς ὁ Χρυσόστομος λέγει «οὐδὲν οὕτω τὸν βίον ἀνατρέπει τὸν ἡμέτερον, ὡς τὸ μέλλειν και ἀναβάλλεσθαι ἐν τῇ τῶν ἀγαθῶν ἐργασίᾳ. πολλὰκις γὰρ τοῦτο και ἔκπεσειν ἡμᾶς τοῦ παρ. ε.

ραδῶ τῷ ὑπηρέτῃ, καὶ εἰς φυλακὴν βληθήσῃ. ἀμὴν λέγω σοι. Οὐ μὴ ἐξέλθῃς ἐκεῖθεν, ἕως ἂν ἀποδώσῃ τὸν ἔσχατον κωδράντην. Ἰκούσατε ὅτι ἐβρέθη τοῖς ἀρχαίοις, Οὐ μοι-

ποίησεν. Τοῦτο δὲ λέγω μήπως ποτὲ ὁ ἀντίδικός σου παροργισθεὶς παραδώσῃ σε τῷ κριτῇ, καὶ οὗτος εἰς τὸν ἐκτελεστὴν τούνομου. Ὁ στίχος οὗτος δύναται εἰκονικῶς νὰ παριστᾷ καὶ τὸν ἐπὶ γῆς βίον, καθ' ὃν ὁ ἄνθρωπος μετανοῶν διυλλάσσεται τῷ Θεῷ. Ἄλλ' ὑπὸ τὴν ἐννοίαν ταύτην διὰ μὲν τοῦ κριτῆς πρέπει νὰ ἐννοῶμεν τὸν ὑψηλὸν, ἀδέκαστον καὶ δίκαιον Θεόν, διὰ δὲ τοῦ ἱσηρέτης, τὸν ἄγγελον τῆς ἐκτελέσεως τῆς θείας δικῆς, καὶ διὰ τῆς φυλακῆς τὴν αἰώνιον καὶ πνευματικὴν καταδίκην.

Στ. 26. Ἀμὴν λέγω σοι, οὐ μὴ ἐξέλθῃς ἐκεῖθεν ἕως ἂν ἀποδώσῃ τὸν ἔσχατον κωδράντην. Ἦτοι Βεζαῖος σοὶ λέγω ὅτι δὲν θὰ ἐξέλθῃς τῆς φυλακῆς εἰς ἃν θέλει σὲ ρῆψῃ ὁ ἀντίδικός σου ἕως οὗ ἀποδώσῃς αὐτῷ καὶ τὸν ἔσχατον κωδράντην.

Ἐκ τοῦ στίχου τούτου ἐξάγεται καὶ ἡ ἐννοία τοῦ ἀντιδικου περὶ οὗ ἀνωτέρω ὁ λόγος. Ἐπειδὴ τὸ ἐλάχιστον μέρος τῆς ἀποτίσεως τοῦ χρέους εἶναι τὸ Ῥωμαϊκὸν νόμισμα κωδράντης, ἔπεται ὅτι διὰ τῆς ἐκφράσεως ἀντιδικος οὐδὲν ἄλλο δύναται κυριολεκτικῶς νὰ ἐννοῇ ἢ τὸν δανειστήν, χωρὶς ὅμως ν' ἀποκλεισθῇ καὶ ἡ εἰκονικὴ ἐννοία περὶ ἧς ἀνωτέρω εἴπομεν.

Στ. 27 καὶ 28. Ἰκούσατε ὅτι ἐβρέθη τοῖς ἀρχαίοις, οὐ μοιχρῦσαι. Ἐγὼ δὲ λέγω ὑμῖν ὅτι πᾶς ὁ βλέπων γυναῖκα πρὸς τὸ ἐπιθυῖναι αὐτῆς ἢ τῆ ἐμοίχευσεν αὐτήν ἐν τῇ καρδίᾳ αὐτοῦ.

Ἄρουν ὁ Σωτὴρ ἡμῶν συνεπλήρωσε τὴν ἀποφατικὴν τοῦ Παλαιοῦ νόμου διάταξιν οὐ φρονήσεως, καταπολεμητάς καὶ τὰ ἐξ Ἰσου πρὸς τὸν φόνον φανερὰ αἰτία τῆς ὀργῆς, τῆς ἐπιθέσεως καὶ τῆς περιφρονήσεως, ἐξ ὧν ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ προέρχεται τὸ μισαρὸν τοῦ φόνου ἐγκλημα, ἐρχεται ἤδη νὰ συμπληρωσῇ καὶ ἑτέραν τοῦ ἰδίου νόμου ἀποφατικὴν ἐντολήν.

Ὁ Παλαιὸς νόμος ἀπαγορεύει ἀπλῶς τὴν ἀτιμωτικὴν τῆς οἰκογενειακῆς ἐστίας διατάραξιν διὰ τῆς ἐντολῆς οὐ μοιχεύσεις. Ἄλλ' ὁ ἱδρυτὴς τῆς πνευματικῆς θρησκείας Σωτὴρ, εἰσχωρεῖ εἰς τὰ ἄορατα αἰτία ὅρ' ὧν προέρχεται ἡ ἀμαρτία καθ' ὅλου, καὶ ταῦτα ζητεῖ ν' ἀποκόψῃ. Ἐπειδὴ δ' ἀρχικὴ αἰτία καὶ τῆς προκειμένου ἀμαρτίας ἐστὶν ἡ ἐπιθυμία, ταύτην ζητεῖ ν' ἀπαικείψῃ διὰ τῆς συμπληρωτικῆς αὐτοῦ διδασκαλίας, Ἐγὼ δὲ λέγω ὑμῖν, ὅτι πᾶς κτλ.

Δύο εἶναι αἱ δεσπόζοντες ἐν τῷ ἀνθρώπῳ νόμοι, ὁ τῆς σαρκὸς, καὶ ὁ τοῦ πνεύματος. Ὁ ἄνθρωπος ἐπλάσθη ὑπὸ τοῦ δημιουργοῦ του ὡς λογικὸν ἔχον ἐλευθέραν θέλησιν. Ἐφ' ὅσον ὁ ἄνθρωπος μεταχειρίζεται τὸ λογικὸν εἰς οἰανδήποτε αὐτοῦ πράξιν, πράττων καὶ πολιτευόμενος κατ' αὐτὸ, εἶναι καὶ λέγεται ἐλεύθερος. Ἄλλ' ἐν τῷ ἀνθρώπῳ

γυώσεις. Ἐγὼ δὲ λέγω ὑμῖν, ὅτι πᾶς ὁ βλέπων γυναῖκα πρὸς τὸ ἐπιθυμῆσαι αὐτῆς ἤδη ἐμοίχευσεν αὐτήν ἐν τῇ

δὲν διέπει μόνον ὁ νόμος τοῦ πνεύματος, ἀλλὰ καὶ ἕτερα κατωκατωτέρα φύσις, ἐπίσης ἰσχυρὰ, ἢ τῆς σαρκός. Ὅτι τοῦτο οὕτως ἔχει πληροφορεῖ ἡμᾶς καὶ ὁ Παῦλος λέγων «Βλέπω δὲ ἕτερον νόμον (παρὰ τὸν πνευματικόν) ἐν τοῖς μέλεσί μου ἀντιστρατευόμενον τῷ νόμῳ » τοῦ νοός μου» . . . . .

Ἐπομένως καὶ τὸ ὑποτάσσειν καὶ καταθλίβειν τὸν νόμον τῆς κατωτέρας φύσεως, ἤτοι τὸν τῆς σαρκός, εἰς τὸν νόμον τῆς ἀνωτέρας φύσεως, ἤτοι εἰς τὸν τοῦ πνεύματος, εἶναι ἀναγκαῖον καὶ ἀπαρτίτητον διὰ τὸν ἀληθῶς ἐλεύθερον. Ὁ τοιοῦτος εἶναι νικητὴς ἰσχυροῦ ἔχθρου ἐν τῷ κόσμῳ, καὶ ἄξιος ἀληθοῦς δόξης καὶ μεγαλείου, διότι κατὰ τὴν ἔκφρασιν τοῦ περιδόξου συγγραφέως τῶν συμβεβηκίτων τοῦ Τηλεμάχου «ἡ δόξα καὶ τὸ μεγαλεῖον ἀνήκει εἰς πάντα γινώσκοντα νὰ θλίβῃ ὑπὸ τοῦ πόδας τὰς ἡδονάς.» «Ἄν δ' ἡ κατωτέρα ἐν τῷ ἀνθρώπῳ φύσις ὑποτάξῃ τιν ἐν αὐτῷ ἀνώτερον νόμον τοῦ πνεύματος, τότε καὶ ἡ ἐνέργεια τοῦ λογικοῦ χαλκροῦται, ἐσωτερικὸς δὲ θόρυβος καὶ ταρυχὴ διαδέχεται τὴν προγενεστέραν ἐσωτερικὴν ἡρεμίαν· τότε πλέον ὁ ἄνθρωπος παύει νὰ ᾔναι ἐλεύθερος, εἶναι αἰχμάλωτος τῆς ἐν αὐτῷ κατωτέρας φύσεως, εἶναι δούλος τῶν παθῶν. «Πολὴ ἡ ζάλη λέγει καὶ ὁ Χρυσόστομος, χαλεπωτάτη καὶ ἡ ὀδύνη, καὶ τῶν αἰχμάλωτων καὶ δεδεμένων οὐδὲν ἄμεινον ὁ ταῦτα παθῶν διακείσεται.» Δι' ὃ καὶ ὁ Σωτὴρ ἡμῶν ἀφορῶν εἰς τὴν πνευματικὴν τῆς ἀνθρωπότητος ἀναγέννησιν ἐν ἧ εἰς καὶ μόνος θεὸς νὰ διέπῃ νόμος, ὁ τοῦ πνεύματος, ἔρχεται ἐνταῦθα νὰ καταπολεμήσῃ τὴν πονηρὰν ἐπιθυμίαν, τὴν μητέρα καὶ τροφὸν τῆς πάσης κακίας. Τὸ ἐμβλέψαι εἰς γυναῖκα αὐτὸ καθ' ἑαυτὸ δὲν εἶναι ἄτοπον, διότι καὶ αὐτὴ εἶναι μέρος τῆς θείας δημιουργίας. Ἀλλ' ὅταν ὁ σκοπὸς τοῦ ἐμβλέψαι εἶναι πονηρὸς, τοῦτο ἀντίκειται εἰς τὸν νέον τῆς χάριτος νόμον· ἐπομένως τὸ ἐμβλέψαι εἰς γυναῖκα πρὸς τὸ ἐπιθυμῆσαι, τοῦτο ἀπάδει εἰς τὸν χριστιανὸν τὸν κατακασόμενον εἰς τὰ μέλη τῆς καινῆς πολιτείας καὶ βασιλείας. Ὡς δ' ἐν τοῖς προηγουμένοις στίχοις ἀπηγόρευσε ῥητῶς, καὶ ἐστιγματίσεν ὡς ἐπίσης βαρῆα ἐγκλήματα τὰ συντελεστικά αἴτια εἰς τὴν ἀφαίρεσιν τῆς ζωῆς τοῦ πλησίον, οὕτω καὶ ἐνταῦθα στιγματίζει τὴν πονηρὰν ἐπιθυμίαν, ἐφ' ἧς ἐδράζεται ἡ ὄρεξις, καὶ ἀπὸ τῆς πληρώσεως τῆς ὁποίας χαλκροῦται ἡ οἰκογενειακὴ εὐημερία, καὶ ἡ ἀρμονικὴ αὐτῆς ἐνότις διαλύεται. Ἐπειδὴ δ', ὡς ἀνωτέρω εἴρηται, ὁ ἄνθρωπος ἐπλάσθη μετ' ἐλευθερίας θελήσεως, εἰς αὐτὸν καὶ μόνον ἀπόκειται καὶ ἡ καταθλίψις τῶν πονηρῶν ἐπιθυμιῶν. Πρὸς τοῦτο δ' ὀφείλει ὁ ἄνθρωπος ν' ἀποφεύγῃ καὶ πᾶν ὅ,τι συντελεῖ εἰς τὴν ἐξέγερσιν τῶν ἐπιθυμιῶν τούτων, ἤτοι ἀπρεπῆ θεάματα, ἀνηθικούς συναναστρώφας, κακοήθεις ὀμιλίαις κλπ.

καρδία αὐτοῦ. εἰ δὲ ὁ ὀφθαλμὸς σου ὁ δεξιὸς σκανδαλίζει σε, ἔξελε αὐτὸν καὶ βάλε ἀπὸ σοῦ. συμφέρει γάρ σοι ἵνα ἀπόληται ἐν τῶν μελῶν σου, καὶ μὴ ὅλον τὸ σῶμά σου βληθῆ εἰς γέενναν. καὶ εἰ ἡ δεξιὰ σου χεὶρ σκανδαλίζει σε,

Στ. 29 καὶ 30. «*Εἰ δὲ ὁ ὀφθαλμὸς σου ὁ δεξιὸς σκανδαλίζει σε, ἔξελε αὐτὸν καὶ βάλε ἀπὸ σοῦ κτλ* Τὸ ῥῆμα σκανδαλίζειν, εὐχρηστον μόνον παρὰ τοῖς μεταγενεστέροις, παράγεται ἐκ τῆς λέξεως σκάνδαλον. Ἔστι δὲ σκάνδαλον τὸ μικρὸν ἐκεῖνο ἐλατήριον, ὃ πιεζόμενον παράγει τὴν ἐκφυροσφοκρήτησιν ἐν τοῖς ὄπλοις, ἢ τὸ ἐν τοῖς παγίσιν ἐφ' οὗ τίθεται τὸ δέλεον, τὸ ἄμεσον αἰτίον τῆς ἐν αὐταῖς πτώσεως καὶ συλλήψεως. Ἐπομένως τὸ προκείμενον ῥῆμα σημαίνει παρακινεῖν τινα εἰς πτώσιν καὶ ἀπώλειαν, ἥτις ἐστὶ συνέπεια τῆς πτώσεως. Διὰ τῶν στίχων λοιπὸν τούτων θέλει ὁ Σωτὴρ νὰ εἴπῃ ἐν ὁ δεξιὸς σου ὀφθαλμὸς καὶ ἡ δεξιὰ σου χεὶρ γίνονται σοι αἷτια πτώσεως καὶ ἀπωλείας, ἔκβαλε αὐτὰ ἀπὸ σοῦ, διότι σὲ συμφέρει ν' ἀπολέσης τὰ μάλλον χρήσιμα ἐκ τῶν μελῶν σου, παρὰ νὰ καταστραφῆ καὶ ν' ἀπολεσθῆ ὁλόκληρον τὸ σῶμά σου. Δὲν πρέπει ὅμως καὶ κατὰ λέξιν νὰ ἐκληφθῶσιν οἱ λόγοι οὗτοι τοῦ Σωτῆρος. Διότι ἤθελεν εἶσθαι αὐτόχρονα μωρία νὰ ὑπολάβωμεν ὅτι ἐν αἰσθησάτε περιπτώσει ὁ Σωτὴρ ἡμῶν ἤθελε προτρέψει τοὺς ὄπαδοὺς του εἰς ἀρωτριασμὸν τοιοῦτον, δυνάμενον ἄλλως τε νὰ προξενήσῃ καὶ αὐτὸν τὸν θανατόν, τότε θ' ἀποδεχθῶμεν ὅτι ὁ Σωτὴρ ἡμῶν ἐπιβάλλει εἰς τοὺς ἀμαρτάνοντας τὴν αὐτοχειρίαν, ἢ τὴν παραμόρφωσιν τοῦ ἑαυτῶν σώματος, τοῦθ' ὅπερ ἀντίκειται ἀντικρυς εἰς τὴν περὶ μετανοίας διδασκαλίαν αὐτοῦ, ὡς ἐπίσης καὶ εἰς τὰς θεμελιώδεις ἀρχὰς τοῦ τε φυσικοῦ καὶ ἠθικοῦ νόμου. Οὐδένα δὲ νόμον ἤλθεν ὁ Σωτὴρ ἡμῶν νὰ καταλύσῃ, ἀλλὰ νὰ πληρώσῃ, ὡς αὐτὸς ἀπεφάνηκε. Ἄς παύσωσι λοιπὸν οἱ βλασφημοῦντες καὶ διαστρέφοντες τὴν θεῖαν καὶ ὑπεράνθρωπον διδασκαλίαν τοῦ Σωτῆρος, ἀποδεχόμενοι τὴν ὀρθὴν ἔνοιαν αὐτῆς, καὶ μὴ ἀποδιδόντες εἰς αὐτὴν ἡν σημασίαν παρήγαγεν ἡ χαλαρὰ αὐτῶν φαντασία.

Ἐν πρώτοις τὸ σῶμα μετὰ τῶν ἑαυτοῦ μελῶν εἶναι ὑπηρετικὸν ὄργανον τῆς ψυχῆς, ἥς ἄνευ οὐδὲν νὰ πράξῃ δύναται. Οὕτε ὁ ὀφθαλμὸς, οὕτε ἡ χεὶρ δύναται νὰ ἔχωσι νοῦν καὶ θέλησιν, ἀλλὰ καὶ ταῦτα ἐξήρτηνται ἄμεσως καὶ κατ' εὐθείαν ἐκ τῆς θελήσεως τῆς ψυχῆς, διὸ καὶ ὁ Χρυσόστομος λέγει. «*Οὐδαμοῦ τῆς σαρκὸς τὰ ἐγκλήματα, πλὴν πανταχοῦ τῆς γνώμης τῆς πονηρᾶς ἢ κατηγορίας. Οὐ γὰρ ὀφθαλμὸς ἐστίν ὁ ὄρων, ἀλλ' ὁ νοῦς καὶ ὁ λογισμὸς. Πολλὰκις πησοῦν ἀλλαγῶν τετραμμένον ἡμῶν ὁ ὀφθαλμὸς τοῦ παρόντος οὐ βλέπει. Ὅστε οὐκ ἐστίν αὐτοῦ τῆς ἐνεργείας τὸ παν. Εἰ γὰρ περὶ μελῶν ἔλεγεν οὐκ ἂν περὶ ἐνὸς εἶπεν ὀφθαλμοῦ, οὐδ' ἂν τοῦ δεξιοῦ μόνου, ἀλλὰ περὶ ἀμφοτέρων. Ὅ γὰρ ὑπὸ τοῦ δεξιοῦ σκανδαλιζόμενος, εὐδὴλον ὅτι καὶ ὑπὸ τοῦ ἀριστεροῦ τὸ αὐτὸ τοῦτο πείσεται.»*

Ψακοφον αὐτὴν καὶ βάλε ἀπὸ σοῦ. συμφέρει γὰρ σοὶ ἵνα ἀπόληται ἐν τῶν μελῶν σου, καὶ μὴ ὅλον τὸ σῶμά σου βληθῆ εἰς γέενναν.

Ἐρρήθη δὲ, ὅτι ὅς ἂν ἀπολύσῃ τὴν γυναῖκα αὐτοῦ, δότω αὐτῇ ἀποστάσιον. Ἐγὼ λέγω ὑμῖν, ὅτι ὅς ἂν ἀπολύσῃ

Οὐδεμία ἄρα ἀμφιβολία ὅτι αἱ ἐκφράσεις αὗται εἶναι εἰκονικαί, ση- μένουσαι μεταφορικῶς τὰ μέλη ἐκεῖνα, μεθ' ὧν, ὡς ἐκ τῶν σχέσεων ἃς ἔχει τις, ἢ τῆς θέσεως καὶ καταστάσεως αὐτοῦ, εὐρίσκειται εἰς ἄμε- στον ἐπαφήν, σχέσιν καὶ κοινωνίαν, ἢ τὰ μέλη ἐκεῖνα μεθ' ὧν εἶναι τις στενῶς συνδεδεμένος, καὶ δὴ οὕτως, ὥστε ἢ ἀπ' αὐτῶν ἀπομά- κρυνσις νὰ τῷ ἀποβαίῃ ἐπιζήμιος καὶ βλαβερὰ. Ἡ κυρία λοιπὸν καὶ πραγματικὴ ἔννοια τῶν στίχων τούτων εἶναι ἡ ἑξῆς: ἂν πρόσωπόν τι, οὗ τινος ἔχομεν ἀπόλυτον ἀνάγκην, γένηται ἀφορμὴ σκανδάλου, συμφερότερον εἶναι εἰς ἡμᾶς ν' ἀποφύγωμεν τὴν μετ' αὐτοῦ ἐπικοι- νωνίαν ἢ σχέσιν, παρὰ νὰ παρουρωθῶμεν εἰς ἀποπήματα ἀπαθόντα ὅ- λως εἰς τὴν ἀξίαν τοῦ χριστιανοῦ.

Στ. 31. Καὶ ἄλλην συμπλήρωσιν τοῦ Μωσαϊκοῦ νόμου ἐπιφέρει ἐν τῷ παρόντι στίχῳ ὁ Σωτὴρ. Κατὰ τὸν Μωσαϊκὸν νόμον (δευτερ. ΚΔ. 1 . . . .) πᾶς τις ἰδύνατο ν' ἀπολύσῃ τὴν γυναῖκα αὐτοῦ, ἂν μὴ εὕρισκεν ἐπ' αὐτῆς χάριν. Ἀλλαχού ὁ Σωτὴρ (Ματθ. 19'. 7.....) δίδωσιν ἐκτενέστερον λόγον τῆς τοιαύτης παραχωρήσεως εἰς τοὺς Φα- ρισαίους λέγων ὅτι εἰς καὶ ὁ αὐτὸς δημιουργὸς ἐπλασε τὸν ἄνθρω- πον, ἄρσεν τε καὶ θῆλυ ἐποίησεν αὐτούς ἄνευ διακρίσεως καὶ διαφο- ρᾶς: ἀ.ἀ.λ' ἢ σκληροκαρδία ὑμῶν ἐπέτρεψεν ὑμῖν τοῦ λύσαι τὰς γυναῖκας ὑμῶν, ἀπ' ἀρχῆς δ' οὐ γέγονεν οὕτω.»

Ὁ ἀπολύων λοιπὸν τὴν γυναῖκα αὐτοῦ ὑπεχρεοῦτο νὰ δώσῃ εἰς αὐ- τὴν ἀποστάσιον, ἢτοι βιβλίον ἀποστασίου, ἐφ' οὗ καὶ ἐγγράφως νὰ καταθέσῃ ὅτι ἀπέλυσεν αὐτὴν παντός συζυγικοῦ δεσμοῦ. Τοῦτο δ' ἐ- χραισίουμεν εἰς αὐτὴν ὡς μαρτύριον τοῦ ὅτι δὲν ἦτο ὑπανδρος, ἀλλ' ἐ- λευθέρη εἰς τὸ νὰ προσλάβῃ καὶ ἕτερον ἄνδρα.

Στ. 32. «Ἐγὼ δὲ λέγω ὑμῖν κτλ. Ὁ στίχος οὗτος περιέχει τὴν συμπλήρωσιν τῆς ἀνωτέρω ἐκτεθείσης παραχωρήσεως τοῦ Μωσαϊκοῦ νόμου. Ἐνταῦθα ὁ Σωτὴρ καταδείκνυσιν τὴν ἱερότητα τοῦ δεσμοῦ τοῦ συνδέοντος δύο ἄτομα, ἄρσεν καὶ θῆλυ, εἰς ἓν, ἦτοι τοῦ γάμου. Λέγει λοιπὸν ὁ Σωτὴρ ὅτι εἰς καὶ μόνος εἶναι ὁ λόγος, μία καὶ μὴν ἡ εὐλο- γος ἀφορμὴ, ἐφ' ἧς στριζόμενος ὁ ἀνὴρ δύναται ν' ἀπολύσῃ τὴν γυ- ναῖκα αὐτοῦ, ἢ μισαρὰ καὶ ἀντιχριστιανικὴ πορνεία, κατόπι' τῆς ὁ- πίας δὲν εἶναι δυνατὴ ἡ ἁρμονία ἐκεῖνη ἧτις καθιστᾷ παρὰ τοῖς συ- ζύγοις τὸν βίον εὐδαίμονα καὶ θεάρεστον. Δι' οἰσθηδῆτε ὅμως ἄλλον λόγον, καὶ δὴ χάριν ἰδιοτροπίας καὶ εἰ τινος τοιούτου, ὁ ἀπολύων τὴν γυναῖκα αὐτοῦ γίνεται αὐτὸς ἀφορμὴ τῆς περαιτέρω ἐξαχρείσεως αὐτῆς, διότι αὕτη ἀναγκάζεται, ζῶντος τοῦ ἰδίου ἀνδρός νὰ προσλάβῃ

τὴν γυναῖκα αὐτοῦ, παρεκτός λόγου πορνείας, ποιεῖ αὐτὴν μοιχεύσθαι· καὶ ὅς ἐάν ἀπολελυμένην γαμήσῃ, μοιχεύεται.

Στ. 33—37. Πάλιν ἠκούσατε ὅτι ἐβρέθη τοῖς ἀρχαίοις,

ἢ ἕτερον παρανόμως διπτοῦ λοιπὸν κακοῦ γίνεται αἴτιος ὁ τοιοῦτος· ἀ.) τῆς ἠθικῆς καταπτώσεως τῆς ἰδίας γυναικὸς, καὶ β.) τῆς ἁμαρτίας εἰς τὴν περιπίπτει ὁ ἕτερος ἀνὴρ ὅστις προσέλαβεν αὐτὴν παρανόμως ὡς γυναῖκα.

Διὰ τοῦτου λοιπὸν ὁ Σωτὴρ θέλει νὰ διδάξῃ ἡμᾶς ὅτι ὁ χωρισμὸς ἐν τῷ γάμῳ, ἐκτός τῆς ἀνωτέρω ἐκτεθείσης εὐλόγου ἀφορμῆς, ἀντίκειται εἰς τὴν ἀξίαν τῶν χριστιανῶν. Παρ' ἡμῖν δυστυχῶς ἐπεκράτησεν ἡ χειριστὴ συνήθεια ὅπως ὁ γάμος διαλύηται καὶ δι' ἄλλας κατὰ πολὺ ἐλαφροτέρας ἀφορμᾶς. Ἡ πολιτεία καὶ ἐκκλησία ἔπρεπε νὰ καταμάθῃ ὅτι ὅτιδῆποτε καὶ ἂν συμβῆ, παρεκτός τῆς πορνείας καὶ τῶν σχετικῶν αὐτῇ, αἱ τε ἐριδές, ἡ ψυχρότης καὶ τὰ τοιαῦτα, πάντα ταῦτα δύνανται νὰ διασκεδασθῶσι, καὶ δὴ μεταξὺ συζύγων, ὧν ἡ ζωὴ κατ' οὐδὲν τῶν ἀδελφῶν διαφέρει. Ἄξια πάσης ἀποδοκιμασίας εἶναι καὶ ἡ διάταξις τῆς Δυτικῆς ἐκκλησίας, ἥτις μετὰ τῆς ἰδιαζούσης αὐτῇ ἀθαιρείας ἀπαγορεύει ἀπολύτως τὴν διάλυσιν τοῦ γάμου. Τοῦτο ἀντίκειται εἰς τοὺς λόγους τοῦ Σωτῆρος, ὅστις ῥητῶς ὥρισεν τὴν μόνην περίστασιν τῆς διαλύσεως. Ἡ ἀπαγορεύσις αὐτῆ τῆς Δυτικῆς Ἐκκλησίας, ἀντὶ ὠφελείας, ἐπιφέρει βλάβην καὶ ἠθικὴν ἐξαχρίωσιν.

Στ. 33 ἕως 37. Καὶ ἐτέρην ἀτέλειαν τοῦ παλαιοῦ νόμου ὁ Σωτὴρ ἡμῶν ἐνταῦθα συμπληροῖ, κατὰ τὸν ἰδιάζοντα τῇ διδασκαλίᾳ του τρόπον.

Ἐν τῷ Μωσαϊκῷ νόμῳ ἐπετρέπετο ἡ χρῆσις τοῦ ὀνόματος τοῦ Θεοῦ, ἥτοι ὁ ὅρκος ὅστις ἐχρησίμευε πρὸς διαβεβαίωσιν καὶ πειθῶ. Ἦτο λοιπὸν ὁ ὅρκος ἐν ἀσφάληστρον τῆς ἀληθείας, ἀπηγορεύετο δὲ μόνον ἡ ἐπὶ ματαίῳ χρῆσις τοῦ θεοῦ ὀνόματος, ὡς ἐν Ἑβραϊκῷ κ'. 7 ἀναφέρεται «Οὐ λήψῃ τὸ ὄνομα τοῦ Θεοῦ σου ἐπὶ ματαίῳ» καὶ ἐν Λευϊτ. ιθ'. 20 «Οὐκ ὀμείσθε τῷ ὀνόματι μου ἐπ' ἀδίκῳ, καὶ οὐ βεβηλώσατε τὸ ὄνομα τοῦ Θεοῦ ὑμῶν.» Ἐπίσης καὶ ὁ ἐπ' ὀνόματι τοῦ Θεοῦ ὑποσχόμενός τι ἔπρεπε νὰ ἐκτελέσῃ αὐτό, κατὰ τὴν ῥητὴν ἐν Δευτερ. κγ'. 23 διάταξιν. «Τὰ ἐκπορευόμενα διὰ τῶν χειλέων σου φυλάξῃς, καὶ ποιήσεις ἐν τρόπῳ κῆξω Κυρίῳ τῷ Θεῷ σου ὄμα, ὃ ἐλάλησας ἠτῷ στόματί σου.» Ἐταύτως καὶ ἐν ἀριθ. λ'. 3 . . . «Ἀνθρώπος ὃς ἂν εὗξηται εὐχὴν τῷ Κυρίῳ, ἢ ὀμώσῃ ὅρκον, ἢ ὀρίσῃται ὀρισμῶ περι τῆς ψυχῆς αὐτοῦ, οὐ βεβηλώσει τὸ ῥῆμα αὐτοῦ· πάντα ὅσα ἂν ἐξέλθῃ ἐκ τοῦ στόματος αὐτοῦ ποιήσει.» Κατὰ ταῦτα λοιπὸν ὁ ὅρκος ἐπεβάλλετο, οὕτως εἶπεν, ὑπὸ τῆς Μωσαϊκῆς νομοθεσίας. Εἶναι δὲ ὁ ὅρκος μαρτύριον ἠθικῆς ἀτελείας τῶν κοινωνῶν ἐν αἷς ἐπικρατεῖ. Ἐν τῇ ἠθικῇ ταῦτη ἀτελεῖα εὐρίσκοντο καὶ οἱ ἀρχαῖοι Ἰουδαῖοι, ὡς καὶ ἄλλοτε ἐβρέθη.

Οὐκ ἐπιπορήσεις, ἀπεδόσεις δὲ τῷ Κυρίῳ τοὺς ὄρκους σου. Ἐγὼ δὲ λέγω ὑμῖν μὴ ὀμόσαι ὅλως· μήτε ἐν τῷ οὐρανῷ, ὅτι θρόνος ἐστὶ τοῦ Θεοῦ· μήτε ἐν τῇ γῆ, ὅτι ὑποπόδιόν ἐστὶ τῶν

‘Ο Σωτὴρ προϋποθέτων τὴν κοινωνίαν ἀρικουμένην ἤδη εἰς τὸ σημεῖον ὄρισται νὰ ὑψωθῇ διὰ τῆς πνευματικῆς αὐτοῦ διδασκαλίας, ἀπαγορεύει τὸν ὄρκον, καὶ ἐπιφέρει αἰτιολογίας τῆς τοιαύτης ἀπογορεύσεως. Ἀλλὰ πρὶν ἢ εἰσελθῶμεν εἰς τὰς καθ’ ἕκαστον αἰτιολογίας ταύτας, ἀνάγκη νὰ εἴπωμεν ὀλίγα τινὰ γενικῶς περὶ τοῦ ὄρκου.

Ἐν ἐκ τῶν κυριωτάτων καθηκόντων τῶν ἀναφερομένων εἰς τὸν πλησίον, εἶναι καὶ τὸ τῆς πίστεως καὶ φιλαληθείας. Ἀμφότερα ταῦτα, ἢ τε πίστις δηλ. καὶ φιλαλήθεια ἀνάγονται εἰς τὰ καθήκοντα ἐκεῖνα τοῦ ἀνθρώπου τὰ ἀναφερόμενα εἰς τὴν πνευματικὴν τῶν ἄλλων ἀνάπτυξιν. Πολλὰκις ὅμως ὁ ἀσθενὴς καὶ πεπερασμένος ἄνθρωπος ἐπιλανθάνεται τῶν καθηκόντων τούτων, καὶ ἀπὸ τῆς πίστεως καὶ φιλαληθείας, ἐκτρέπεται εἰς τὴν ἀπιστίαν ἢ προδοσίαν, καὶ τὸ ψεῦδος. Ἐξ ἀρχαιοτάτων δὲ χρόνων καὶ παρ’ ἅπασιν τοῖς ἔθνεσιν ἦν ἐν χρήσει κατὰ τε τῆς ἀπιστίας, προδοσίας, καὶ ψεύδους, ὁ ὄρκος, ἦτοι, ἡ ἐπίκλησις θεοῦ ὀνόματος.

‘Ο Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς διὰ τοῦ ἀεγῶ δὲ λέγω ὑμῖν μὴ ὀμόσαι ὅλως» φαίνεται ὅτι ἀπαγορεύει ἀπολύτως τὸν ὄρκον· ἀλλ’ ὁ Σωτὴρ ἀφορᾷ εἰς τὴν ἠθικὴν ἐκείνην τελειότητα τῆς ἀνθρωπότητος, ὡς καὶ ἀνωτέρω εἴπομεν, ἐν ἣ τὸ ψεῦδος, ἡ ἀπιστία, καὶ προδοσία θέλουσιν εἶσθαι ξένα καὶ ἀγνωστα. Ἀλλ’ ἡ κατάστασις τῆς ἡμετέρας κοινωνίας εἶναι εἰσέτι ἠθικῶς ἀτελής· τῆς δ’ ἠθικῆς ταύτης ἀτελείας ἀποτέλεσμα, τὸ ψεῦδος καὶ εἴ τι ὅμοιον. Πρὸς ἀποφυγὴν ἐσπόμενος τοῦ ψεύδους τούτου ἀναγκάτως ὑπενοήθη ὁ ὄρκος. Ὑπὸ τὴν ἔνοιαν ταύτην καὶ ὁ Ἀπόστολος Παῦλος, ἵνα μὴ δυναθῇ τις νὰ εἴπῃ εἰς αὐτὸν ὅτι ψεύδεται, ἀλλ’ ἵνα ὁ κόσμος καταμάθῃ, ὅτι πᾶν ὅ,τι λέγει εἶναι ἀπολύτως ἀληθὲς ἐν πολλαῖς περιστάσεσιν, ἐπικαλεῖται τὸ θεῖον ὄνομα (Ῥωμ. ἀ. 9. Β’. Κορ. β. ἀ. 23 κτλ.). Ἐνεκα δὲ τούτου τοῦ λόγου καὶ ἡ πολιτεία ἐπιβάλλει τὸν ὄρκον ἵνα ὡς οἷόν τε ἐξακριβώσῃ τὴν ἀλήθειαν. Ἐνεκα σπουδαίων λοιπὸν περιστάσεων καὶ κατ’ ἀνάγκην ἐπιτρέπεται ἡ ἐπίκλησις τοῦ θεοῦ ὀνόματος, οὐχὶ δ’ ἄνευ λόγου ἢ διὰ μικρὰν τινα αἰτίαν, διότι ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει καταδείκνυται περιφρόνησις τις πρὸς τὸ θεῖον ὄνομα, ἥτις ὀλίγον ἀπέχει τῆς βλαστημίας.

Στ. 34 Καὶ ἐφεξῆς. Ἐνταῦθα ἐπιφέρει τὴν αἰτιολογίαν τῆς γενικῆς ἀπαγορεύσεως τοῦ ὄρκου. ‘Ο οὐρανὸς καὶ ἡ γῆ, εἶναι ἀποτελέσματα τῆς ἀρχικῆς τῶν ὄντων αἰτίας, ἦτοι τοῦ Θεοῦ· ἀφ’ οὗ λοιπὸν ἀπηγορεύθη ἡ χρῆσις τοῦ ὀνόματος τοῦ Θεοῦ, εἴτε τῆς αἰτίας, ἀπαγορεύεται ἐπίσης καὶ ἡ χρῆσις τοῦ ὀνόματος οἰουδήποτε ἀποτελέσματος, εἴτε τοῦ οὐρανοῦ, ἔνθα ὁ θρόνος τοῦ Θεοῦ, εἴτε τῆς γῆς, ἥτις ἐστὶν ὑποπόδιον αὐτοῦ· διὰ τῶν ποιητικῶν δὲ τούτων ἐκφράσεων

πεδῶν αὐτοῦ· μήτε εἰς Ἱεροσόλυμα, ὅτι πόλις ἐστὶ τοῦ μεγάλου βασιλέως μήτε ἐν τῇ κεφαλῇ σου ὁμόσης, ὅτι οὐ δύνασαι μίαν τρίχα λευκὴν ἢ μέλαιναν ποιῆσαι. ἔστω δὲ ὁ λόγος ὑμῶν, Ναὶ ναι, Οὐ οὐ· τὸ δὲ περισσὸν τούτων ἐκ τοῦ πονηροῦ ἐστίν.

θρόνος καὶ ὑποπόδιον, αἵτινες εὑρηνται καὶ παρὰ τῷ Ἡσαΐα καὶ παρὰ τῷ ψαλμῶδῃ, ἀπεικονίζεται ἡ πανταχοῦ τοῦ Θεοῦ παρουσία Πρβλ: καὶ ψαλ: ΡΑΗ'. 7=14 . . . «Ποῦ πορευθῶ ἀπὸ τοῦ πνευματός Σου, καὶ ἀπὸ τοῦ προσώπου Σου ποῦ φύγω; Ἐὰν ἀναβῶ εἰς τὸν οὐρανόν, Σὺ ἐκεῖ εἶ· ἐὰν καταβῶ εἰς τὸν ἄδην πάρε'· ἐὰν ἀναλάβω τὰς πτέρυγας μου κατ' ὄρθρον καὶ κατασκηνώσω εἰς τὰ ἔσχατα τῆς θαλάσσης, κακεῖ ἡ χεὶρ Σου ὀδηγήσει με, καὶ καθέξει με ἡ δεξιὰ Σου·

Μήτε εἰς Ἱεροσόλυμα, ὅτι πόλις ἐστὶ τοῦ μεγάλου βασιλέως». Οὕτως ὀνομάζονται τὰ Ἱεροσόλυμα ὑπὸ τοῦ Προφήτάντακτος ἐν ψαλμ. μ. 2, διότι τὰ Ἱεροσόλυμα κατ' ἐξοχὴν ἐξελέγησαν ὑπὸ τοῦ Θεοῦ ὡς ἡ πόλις ἐκείνη ἐν ἣ ἐπληρώθησαν τὰ θαυμάσια Αὐτοῦ ἔργα.

Μήτε ἐν τῇ κεφαλῇ Σου ὁμόσης ὅτι κτλ. «Πάλιν ἐνταῦθα » οὐ θαυμάζων τὸν ἄνθρωπον, ἀλλὰ τὴν δόξαν ἐπὶ τὸν Θεὸν » ἀνάγων, καὶ δεικνύεις ὅτι οὐδὲ σεαυτοῦ εἶ κύριος, ἐπήγαγε » τὸ μήτε ἐν τῇ κεφαλῇ Σου ὁμόσης» λέγει καὶ ὁ θεὸς Χριστότομος. Καὶ ἀληθῶς ὁ ἄνθρωπος ὢν περιορισμένης δυνάμεως, οὐδὲν δύναται ἀπ' ἑαυτοῦ νὰ πράξῃ ὄχι μόνον δὲν ἔχει τὴν δύναμιν νὰ κανονίσῃ τὴν ἰδίαν αὐτοῦ ζωὴν, ἀλλ' οὐδ' ἐλάχιστόν τι τοῦ σώματος καὶ ἐπουσιῶδες νὰ παραγάγῃ ἢ μεταβάλλῃ ἰσχύει. Δὲν δύναται οὐδὲ μίαν τρίχα μέλαιναν νὰ μεταβάλλῃ εἰς λευκὴν, οὔτε λευκὴν εἰς μέλαιναν. Ἐπειδὴ λοιπόν, ἄλλη τις παντοδύναμος αἰτία εἶναι καὶ ἡ κυρίαρχος τῆς ἀνθρωπίνης ζωῆς, διὰ τοῦτο δὲν ἐπιτρέπεται εἰς τὸν ἄνθρωπον νὰ δοκίμῃται οὕτε αὐτὴν τὴν ζωὴν του, ὡς δὲν ἐπιτρέπεται νὰ διαθέτῃ κατὰ βούλησιν πράγμα, ὅπερ ἀνήκει εἰς ἄλλον.

στ. 37 Ἔστω δὲ κτλ. Ὁ ἄνθρωπος χάριν τῆς ἀληθείας δεῖν νὰ μεταχειρίζεται καταρατικῶς μὲν ἀποφαινόμενος τὸ ναι, ἀποφατικῶς διὰ τὸ οὐ. Ἄλλ' ὡς ἀνωτέρω εἴρηται, ἔταν ἐν τῷ ἐδάφει τῶν κοινωνιῶν τῆς ἀνθρωπότητος τὸ ψεῦδος, ἡ ἀπάτη, καὶ εἴτι ὅμοιον ἀποβῶσι φρυτὰ ξένα, τότε θέλουσι πραγματοποιηθῆ τὰ θεῖα τοῦ Σωτῆρος λόγια τότε, καὶ μόνον τότε πᾶν περισσόν, ἥτοι πᾶσα ἐπαύξησης τῶν ἀπλῶν ἀποφαντικῶν ἐκφράσεων ναι καὶ οὐ, θέλει εἶσθαι ἐκ τοῦ πονηροῦ.

στ. 38—43 Καὶ ἄλλην ἑλλειψιν τοῦ παλαιοῦ νόμου ἀναφέρει ἐνταῦθα ὁ Σωτῆρ, καὶ μετὰ ταῦτα συμπληροῖ αὐτὴν κατὰ τὸ πνεῦμα τῆς διδασκαλίας του.

Ἐν Ἐξέδῳ κ. 24 καὶ ἐρ. 21, Λευτ. 19'. 21 καὶ Λευτ. κδ'. 20 ῥητῶς ἀναφέρεται· θεὶ εἰς τοὺς ὀπαδοὺς τοῦ παλαιοῦ νόμου ἐπετρέπετο ἡ ἐκδίκησις, τ. 19' ὅπερ ἀντίκειται ἀντικρως εἰς τὴν χριστιανικὴν θρη-

Στ. 38—48. Ἦκούσατε ὅτι ἐρρήθη. Ὁφθαλμὸν ἀντὶ ὀφθαλμοῦ, καὶ ὀδόντα ἀντὶ ὀδόντος. Ἐγὼ δὲ λέγω ὑμῖν, μὴ ἀντιστῆναι τῷ πονηρῷ· ἀλλ' ὅστις σε ῥαπίσει ἐπὶ τὴν δεξιάν σου σιαγόνα, στρέφον αὐτῷ καὶ τὴν ἄλλην· καὶ τῷ θέλοντί σοι κριθῆναι καὶ τὸν χιτῶνά σου λαβεῖν, ἄφρα ἀ-

σκεῖαν, καὶ τὴν χριστιανικὴν ἠθικὴν. Ἡ ἐκδίκησις, εἰ καὶ ὑπὸ τοῦ Μωϋσέως ἐπετρέπετο ὑπὸ τοῦ Χριστοῦ ὅμως κηρύσσεται ὡς ἐγκλημα. Ὁφθαλμὸν ἀντὶ ὀφθαλμοῦ» ἐννοεῖται δώσεις ἢ δώσει, ὡς καὶ παρὰ τοῖς Ο'. ἐν Ἐξοδ. κβ. 24 καὶ ἐφεξῆς εὐρηται. Διὰ τῶν ἐκφράσεων δὲ τούτων καθαρῶς δηλοῦται, ὅτι πᾶς ὅστις παντοιοτρόπως ὑπὸ τοῦ ἀδελφοῦ του ἐβλάπτετο, ἠδύνατο νὰ ζητήσῃ νομίμως ἐκδίκησιν. Ἄλλ' ὁ Σωτὴρ ἀπαγορεύει τὸ τοιοῦτον, διὰ τὸν λόγον ὅτι ἐκ τῆς παντοιοτρόπως ἐπιδικωμένης ἐκδικήσεως οὐδὲν προέρχεται καλόν, τοῦθ' ὅπερ πρέπει ὁ Χριστιανὸς νὰ ζητῇ καὶ ἐπιδιώκῃ. Τοῦναντίον ἡ ἐκδίκησις χαλαροὶ καὶ τὴν τυχόν ὑπάρχουσαν διάθεσιν τῆς συμπιλώσεως παρὰ τῷ ἀδελφῷ, διὰ τοῦτο καὶ ὁ Σωτὴρ ἡμῶν ὡς συμπλήρωμα τῆς τοιαύτης ἐλλείψεως ἐπιφέρει τὸ «ἐγὼ δὲ λέγω ὑμῖν μὴ ἀντιστῆναι τῷ πονηρῷ» ἀδελφῷ ἐννοητέον, καὶ περὶ τούτου οὐδεμίαν ἀμφιβολίαν ὑπάρχει καθ' ὅτι «πυρὶ οὐ σβέννυται πῦρ, ἀλλ' ὕδατι.» Δὲν δυναμέμεθα δὲ ν' ἀποδεχθῶμεν τὴν ἐρμηνείαν τοῦ Ἰεροῦ Χρυσόστομου, καθ' ἣν τὸ τῷ πονηρῷ ἀναφέρεται εἰς τὸν Διάβολον ἦτε εἰς τὸ κακὸν πνεῦμα, διὰ τὸν λόγον ὅτι καὶ πρέπει καὶ ὀφείλομεν καθ' ἅπαντα τὸν βίον ἡμῶν ν' ἀντιστάμεθα τῷ πονηρῷ καθ' ἣν σημασίαν ἐννοεῖ αὐτὸν ὁ Χρυσόστομος.

Ἄλλ' ὅστις σε ῥαπίσει κτλ. Ἐντεῦθεν ὁ Σωτὴρ διδάσκει τὴν ἐνέργειαν διὰ τριπλοῦ τρόπου ἀσρέφον καὶ τὴν ἀλλήν (σ. 39), ἄφρα αὐτῷ καὶ τὸ ἱμάτιον (40), καὶ ἔπαγε μετ' αὐτοῦ ἰδίον (41). Διὰ τῆς τοιαύτης ἐκδηλώσεως τῆς ἀνεξικακίας, τῆς οὐχὶ κυριολεκτικῶς εἰς τὰς ἀνωτέρας ἐκφράσεις σιαγῶν, χιτῶν καὶ μίλιον ἐν ἀναφερομένης μόνον, ἀλλὰ καὶ εἰς πᾶσαν δυσμενῆ τῶν ἀδελφῶν περίστασιν, καὶ ἔτι χειρόνα κακὰ προλαμβάνονται, καὶ, ὅπερ καὶ κυριώτατον, ἡ ψυχικὴ ταραχὴ τοῦ πονηροῦ ἀδελφοῦ κατευνάζεται, καὶ ἐν τῇ ὑποχωρήσει ἀναγνωρίζει καὶ ἀνομολογεῖ τὸ τε ἴδιον σφάλμα, καὶ τὴν ὑπερένθεον δύναμιν τῶν ἠθικῶν τοῦ χριστιανισμοῦ ἐπιταγματῶν.

Στ. 41. Ὁ δεῦτερος τρόπος τῆς χριστιανικῆς ἀνοχῆς δηλοῦται ἐν ταύτῃ. Καὶ εἰς ἐκεῖνον, ὅστις διὰ νὰ ἀφιέρῃ τὸν χιτῶνά σου, λέγει ὁ Σωτὴρ, καὶ ὅστις διὰ τοῦτο σε εἰσάγει εἰς δίκην, ἄφρα εἰς αὐτὸν καὶ τὸ ἱμάτιον. Χιτῶν καθ' ὅλου σημαίνει τὸ ἐνδύτερον τῶν ἐνδυμάτων, ἱμάτιον δὲ τὸ ἐξωτερικόν, τὸ καὶ οὐκ ὀρθῶς χρῆσιμώτερον τοῦ πρώτου.

Στ. 41. Ἐνταῦθα ἀναφέρεται ὁ τρίτος τρόπος τῆς ἀνεξικακίας. Ἀγγαρεῖον, εἶναι λέξις Περσικὴ παρέρχεται δὲ ἐκ τοῦ ἄγγαρος οὗτω παρὰ τοῖς Πέρσαις ἐλέγετο ὁ ἐπιφορτισμένος τὴν τῆς ταχυδρομικῆς ὑπηρεσίας

τῷ καὶ το ἱμάτιον καὶ ὅστις σε ἀγγαρεύσει μίλιον ἕν;
ὑπάγε μετ' αὐτοῦ δύο. τῷ αἰτοῦντί σε δύο· καὶ τὸν θέ-
λοντα ἀπὸ σοῦ δανείσασθαι μὴ ἀποστραφῆς.

Στίχ. 43—48. ἤκουσατε ὅτι ἐρρέθη, Ἀγαπήσεις τὸν
πλησίον σου, καὶ μισήσεις τὸν ἐχθρόν σου. Ἐγὼ δὲ λέγω

μεταφορὰν ἀπὸ Ἀγγάρου εἰς Ἀγγαρον Ἀγγαρα δ' ἐλέγοντο οἱ σταθ-
μοὶ ἐνθά οἱ ταχυδρόμοι συνηνητῶντο. Παρὰ τῷ Μενάρδῳ ὅμως τὸ
Ἀγγαρεῖά σημαίνει ἐπιβαρῶνα, βιάζω τινὰ εἰς τι ὡς ἐν Συκουῶν. Γ'.
ὑπὸ τοιαύτην ἐννοίαν εὑρίσκται τὸ ῥῆμα καὶ ἐν τῇ Καινῇ Διαθήκῃ.

Στ. 42. Ἐν τῷ στίχῳ τούτῳ ὁ Σωτὴρ ἡμῶν διδάσκει ἕτερον ὕψη-
λὸν τοῦ χριστιανοῦ καθήκον, τὸ τῆς βοήθειας. εἰς τοὺς ἔχοντας ἀνάγκη-
κην, καὶ ἐπικαλουμένους τὴν ἀδελφικὴν ἀρωγὴν.

Στ. 43—48. Καὶ ἕτερον ἀτέλειαν τοῦ παλαιοῦ νόμου ὁ Σωτὴρ
συμπληροῖ ἐνταῦθα. Ἐν τῇ συμπληρώσει δὲ ταύτῃ καταδείκνυται τὸ
ἰδεῶδες καὶ τέλειον τοῦ χριστιανισμοῦ ἐντεῦθεν δ' ἀισθάνεται τις οἷον
ἄρωμα πνευματικῆς τελειότητος ἀποπνέει ὁ χριστιανισμὸς, ὅσα αἴρα
τερψιθυμὸς ἐκχέεται ἐν ταῖς καρδίαις τῶν ὁπαθῶν του, οἷος γλυκὺς
ζέφυρος περιβάλλει τὴν ἀτμόσφαιραν τῶν κοινωνιῶν ἐκείνων, τῶν ἀ-
ποδεξαμένων τὸ μέγιστον τῆς θεότητος δῶρον, τὸν χριστιανισμόν. Ἐν
τῇ συμπληρώσει ταύτῃ, τὸ θεῖον τοῦ Σωτῆρος σπῆμα ἐπιβάλλει τοῖς
ἀκροαταῖς του, ὡς μέγιστον καθήκον, τὴν ἀγάπην, ἣτοι, τὸ εὐγενέ-
στατον τῶν ψυχικῶν αἰσθημάτων, δι' οὗ ἀχωρίστως δεῖν νὰ συνδέω-
μεν ἀλλήλους, προθυμοποιούμενοι ὅπως παντοιοτρόπως συγκρατῶμεν
τὸν σύνδεσμον τοῦτον, καὶ ἀπαλλοτριώσωμεν τὰ μίσση, τὸν φόβον, τὰ
πάθη ἐν γένει, ἀπὸ τῶν πνευματικῶν τοῦ χριστιανισμοῦ περιβόλον.

Στ. 43. Ἠκούσατε κτ.λ. Ἄφου ἐν τοῖς προηγουμένοις (στίχ. 38)
εἶδομεν, ὅτι ὁ παλαιὸς νόμος ἀναλόγως πάντοτε τῆς πνευματικῆς κα-
ταστάσεως τοῦ λαοῦ ἐκείνου, διδάσκων τὴν αὐτοπάθειαν, ὑπέβαλε
καὶ τὴν ἐκδίκησιν, καθ' ἣν σημασίαν ἀνωτέρω εἶπομεν, οὐδόλως ἐστὶ
παράδοξον ἂν καὶ τὴν ἀγάπην περιέκλειεν εἰς μόνον τὸν πλησίον, ἐν-
νοουμένης τῆς ἐκφράσεως ταύτης (πλησίον) κατὰ τὴν στενωτέραν αὐ-
τῆς ἔνοιαν. Ὁ Σωτὴρ ὅμως δὲν διακρίνει τὸν ἐχθρόν τοῦ πλησίον, ἀλλὰ
κατατάσσει καὶ αὐτὸν εἰς τὴν ὀλομέλειαν τῆς λογικῆς μάνδρας· δὲν
θεωρεῖ μονομερῶς τὴν ἀνθρωπότητα, ἀλλ' ὑπὸ τὴν γενικωτέραν αὐτῆς
ἐποψίαν, καθ' ἣν αὕτη παρίσταται ὡς μία ἄμπελος ἑνὸς καὶ μόνου γε-
ωργοῦ· δὲν διακρίνει ἐχθρούς καὶ φίλους, ἀλλὰ τοὺς πάντας ὡς ἀδελ-
φοὺς θεωρεῖ, ἅτε ἐνατενίζων εἰς τὴν βαθμίδα ἐκείνην τῆς πνευματι-
κῆς ἀναπτύξεως, εἰς ἣν προώρῃσται νὰ φθάσῃ τὰ χριστιανικὰ πολι-
τεύματα, καὶ αἱ χριστιανικαὶ κοινωναίαι.

Ἐν ἀντιθέσει λοιπὸν πρὸς τὸν παλαιὸν νόμον, ὁ Σωτὴρ ἡμῶν διαρ-
ρήθην κηρύττει· α' Ἀγαπάτε τοὺς ἐχθροὺς ἡμῶν». Ἡ ἀγάπη εἶναι ἀ-
ρετὴ, ἀλλ' αὕτη εἰς μόνους τοὺς συγγενεῖς καὶ φίλους ἀποδιδομένη

ὑμῖν, Ἀγαπάτε τοὺς ἐχθροὺς ὑμῶν. εὐλογεῖτε τοὺς καταραζόμενους ὑμᾶς, καλῶς ποιεῖτε τοὺς μισούντας ὑμᾶς, καὶ προσεύχεσθε ὑπὲρ τῶν ἐπηρεάζοντων ὑμᾶς καὶ διωκόντων ὑμᾶς· ὅπως γένησθαι υἱοὶ τοῦ πατρὸς ὑμῶν τοῦ ἐν οὐρανοῖς, ὅτι τὸν ἥλιον αὐτοῦ ἀνατελ-

δὲν δύναται νὰ θεωρηθῆ ὡς τοιαῦτα, διότι ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει ἀπορρέει ἐξ αὐτῆς, δι' ἧ καὶ οὐδεμίαν ἀπαλύτως ἀξίαν ἔχει ὁ ἄνθρωπος διὰ τῆς μοιρομεροῦς ταύτης ἀσκήσεως τῆς ἀρετῆς. Ἡ ἀρετὴ ἐκδηλοῦται ὡς ἀρετὴ, καὶ δὴ μεγίστην ἀξίαν ἔχουσα, ἐν τῷ ἀγῶνι ὅστις προτιθεῖται τοῦ ἀνθρώπου ἐν τῷ ἐπὶ γῆς σταδίῳ του. Ἐνταῦθα ὁ ἄνθρωπος ἔχει νὰ ἀγωνισθῆ ἐλευθέρως κατὰ τῶν ὑπαγορεύσεων τῆς κατωτέρας αὐτοῦ φύσεως. Ἐπομένως ἂν τὸ τῆς ἀγάπης αἶσθημα ἐπεκταθῆ καὶ ἐπὶ τοὺς ἐχθροὺς, παρὰ τὰς ὑπαγορεύσεις τῆς ταυτοπαθείας, τοῦ μίσους καὶ τοῦ ἐγωϊσμοῦ, καὶ ὑπερηχύση ὁ ἐν αὐτῷ λόγος, τότε καὶ ἡ ἀγάπη ἔχει ὀξίαν, τότε καὶ λέγεται καὶ εἶναι ἀρετὴ. Ἄν ὅμως τὸ αἶσθημα τοῦτο διατρέσῃ ὁ ἄνθρωπος μόνον πρὸς τὰ προσφιλῆ αὐτοῦ ἀντικείμενα, ὡς ἀπ' ἐαυτῆς τότε ἀπορροεῖται τῆς ἀγάπης, αὕτη οὐδεμίαν ἔχει ἀξίαν διότι ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει ὁ ἄνθρωπος πρὸς οὐδὲν ἄλλο πράττει ἢ ἀποδίδει τὰ ἴσα, τοῦθ' ὅπερ πράττουσι καὶ οἱ Τελῶναι. Ὁ Σωτὴρ ὅμως ἐπιβάλλει τοῖς ὀπαδοῖς τῆς νέας θρησκείας, τὴν γενικὴν πρὸς τὴν ἀνθρωπότητα ἀγάπην, ἄνευ διακρίσεως εἰλῶν καὶ ἐχθρῶν, οἰκείων ἢ ξένων.

Στ. 44. *Εὐλογεῖτε.* Εἶναι τὸ ἐκ διαμέτρου ἀντίθετον τοῦ καταρασθαι, ὃ σημαίνει προσφέρειν, ἐκπέμπειν ἀράς, ἐνῶ τὸ *εὐλογεῖν*, σημαίνει λέγειν, εὐχεσθαι καλὰ.

«*Καλῶς ποιεῖτε*» δηλαδὴ εὖ ποιεῖτε εὐεργετεῖτε· τοῦθ' ὅπερ καταδείκνυστι, τὸ εὐγενὲς ἑσωτερικὸν αἶσθημα ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὸ τῶν μισούντων ἀκαὶ προσεύχεσθε ὑπὲρ τῶν ἐπηρεάζοντων ὑμᾶς καὶ διωκόντων ὑμᾶς».

Ἡ μετ' αἰτιατικῆς, εἴτε ἐμπροσθέντου, εἴτε ἀπρὸσθέντου σύνταξις τοῦ ἐπηρεάζειν, ἀπαντᾷ μόνον παρὰ τοῖς μεταγενεστέροις καὶ ἐν τῇ Καινῇ Διαθήκῃ· παρὰ τοῖς δοκιμοῖς τοῦτο συντάσσεται ὄντικθ', ὡς ἀντιπεριποιητικόν. Ἡβλ. Ἡροδ. σ'. 9. Ξενοφ. ἀπορροηγ. Α'. β'. 31 κτλ. σημαίνει δὲ ἀπειλεῖν, ὑβρίζειν, κακομεταχειρίζεσθαι.

Στ. 45. *Ὅπως γένησθε* κτλ. Ἐνταῦθα δηλοῦται ὁ σκοπὸς τῆς ἀνωτέρου ἐκτεθείσης ὑψηλῆς τῆς ἀγάπης διδασκαλίας, καθ' ἣν αὕτη δέον νὰ ἐπεκτείνηται μέχρις αὐτῶν τῶν ἐχθρῶν ἡμῶν. Λέγει λοιπὸν ὁ Σωτὴρ ἡμῶν ὅτι σκοπὸς τῆς τοιαύτης συμπεριφορᾶς, ἦτοι, τῆς καὶ πρὸς τοὺς ἐχθροὺς ἀγάπης, εἶναι ἡ κατὰ τὸ δυνατόν ἐξομοίωσις ἡμῶν πρὸς τὸν Θεόν, ὅστις τὸν ἥλιον αὐτοῦ ἀνατέλλει ἐπὶ πονηροῦς καὶ ἀγαθοῦς, καὶ βρέχει ἐπὶ δικαίους καὶ ἀδίκους. Καὶ ὄντως ἐὰν λάβωμεν ἀνά χειρὸς τὴν παγκόσμιον ἱστορίαν θέλωμεν παρατηρῆσαι ὅτι πολλοὶ

τέλλει ἐπὶ πονηροῦς καὶ ἀγαθοῦς, καὶ θρέχει ἐπὶ δικαίους καὶ ἀδίκους. εἴν γάρ ἀγαπήσητε τοὺς ἀγαπῶντας ὑμᾶς, τίνα μισθὸν ἔχετε; οὐχὶ καὶ οἱ τελῶναι τὸ αὐτὸ ποιοῦσι; καὶ εἴν ἀσπάσηθε τοὺς ἀδελφοὺς ὑμῶν μόνον, τί περισσὸν ποιεῖτε; οὐχὶ καὶ οἱ τελῶναι οὕτω ποιοῦσιν; ἔσεσθε οὖν

πολλάκις, καὶ λαοὶ καὶ ἔθνη, ποιικλοστρέπως ἐξεδήλωσαν μῖσος πρὸς τὸν Θεόν, ἐξέκλιναν ἀπ' αὐτοῦ. Καὶ ἐν τῇ σημερινῇ δὲ κοινωνίᾳ ἐάν ῥιψόμεν βλέμμα, τοιοῦτόν τι θέλομεν παρατηρήσει, ἦτοι, πολλοὺς πατηροῦς καὶ ἀδίκους καὶ ἡμῶς εἰς πάντας ὁ Θεὸς δαίκνεται ἀνεξίκακος, τοῦθ ὅπερ εἶναι ἀπόρροια τῆς πολυευσπλαχνικῆς καὶ μακροθυμίας αὐτοῦ. Βεβαίως οἱ ἄνθρωποι ὅσον δῆποτε καὶ ἐν ἀγαπήσωσι τοὺς ἐχθροὺς των δὲν δύνανται νὰ ὄσι πρὸς αὐτοῦ; τόσοσ ἀνεξίκακοι ὅσον ὁ Θεός, ὅστις ἐστὶ πνεῦμα τέλειον, δύνανται ἡμῶς νὰ τείνωσι μόνον πρὸς τὴν θείαν ἀνεξικακίαν. Καὶ ἐν τῇ περιπτώσει δὲ ταύτῃ πραγματοῦται ἡ ἐν τῷ βαπτίσματι δοθεῖσα νόθεσις. Τοῦτο σημαίνει τὸ ὅπως γένησθε υἱοὶ τοῦ Πατρὸς ὑμῶν τοῦ ἐν τοῖς Οὐρανοῖς. Ἢ πραγματώσις δὲ τῆς νόθεσις ταύτης εἶναι ἡ κορωνίς των ἀγαθῶν, ἧτις τίθεται ὡς σκοπὸς τῆς γενικῆς ἀγάπης. "Ὁρα τὴν κορωνίδα των ἀγαθῶν ἰσχύτην ἐπέθηκε, λέγει καὶ ὁ Χρυσόστομος.

Στ. 46 καὶ 47. "Εἴν γάρ κτλ. Ἐνταῦθα ἐπιφέρει ὁ Σωτὴρ τὴν κατάλληλον αἰτιολογίαν, δι' ἧς δηλοῦται ὅτι ἡ γενικὴ, καὶ πρὸς αὐτοὺς τοὺς ἐχθροὺς, ἀγάπη εἶναι ἡ μόνη ἱκανὴ νὰ καταστήσῃ τὸν ἄνθρωπον υἱὸν τοῦ Θεοῦ, καὶ ὅχι ἡ μονομερής· δι' ὃ καὶ ὁ Σωτὴρ ἡμῶν λέγει· "Εἴν ἀγαπήσητε τοὺς ἀγαπῶντας ὑμᾶς, ποίαν ἀνταμοιβὴν ἔχετε, ἀροῦ καὶ οἱ Τελῶναι πράττουσιν ὁμοίως; Ἐπίσης καὶ ἐάν ἀσπάσησθε, ἦτοι χμερετίσητε τοὺς ἀδελφοὺς ὑμῶν; ἦτοι τοὺς οἰκείους ἢ ὁμοθυνοί σας, τί περισσὸν ποιεῖτε; ἦτοι τί περισσότερον κάνετε, ἢ ἐκεῖνο τὸ ὅποισ ἐπιβάλλει τυπικὴ τις ἐθιμοταξία, ἢ ἐθιμοταξία τῆς των ἴσων ἀνταποδόσεως.

Βεβαίως οὐδεμίαν ἀνταμοιβὴν ἔχετε, οὐδὲν πέραν τοῦ μέτροσ ποιεῖτε. Ταῦτα δυνάμεθα νὰ ἐννοήσωμεν ὡς ἀπόκρισιν εἰς τοὺς ἐρωτηματικούς λόγους τίνα μισθὸν ἔχετε, καὶ τί περισσὸν ποιεῖτε.

Στ. 48. "Ἔσεσθε οὖν τέλειοι κτλ. Τοῦτο εἶναι τὸ γενικὸν συμπέρασμα ἀπάσης τῆς συμπληρωτικῆς διδασκαλίας τοῦ Μωσαϊκοῦ νόμου ἢ ἐν τῷ κεφαλαίῳ τούτῳ εἶδομεν.

"Ἀποῦ ὁ Σωτὴρ κατέδειξε ποίως τινὰς ἠθικὰς ἐλλείψεις ἔχει ὁ παλαιὸς νόμος, καὶ ἐπέφερε τὴν ἐν ἐκάστῃ τούτων κατάλληλον διὰ τοὺς ὁπαδοὺς του συμπλήρωσιν, ἔρχεται ἤδη ἐν συμπέρασματι νὰ προτρέψῃ αὐτοὺς εἰς τὴν δυνατὴν πρὸς ἀνθρώπους τελειότητα, ἧτις εἶναι δυνατὴ διὰ τῆς τηρήσεως τοῦ ἠθικοῦ τοῦ χριστιανισμοῦ μέρους, τὸ ὅποισ ἐκτίθησιν ὁ Σωτὴρ ἡμῶν ἐν τῇ ἐπιλήτῃ ταύτῃ.

Καὶ ὄντως· ὁ καὶ αὐτὴν τὴν ἄνευ λόγου ὀργὴν ἀποφεύγων, ὁ κατ'

ὕμεις τέλειοι, ὡσπερ ὁ πατήρ ὑμῶν ὁ ἐν τοῖς οὐρανοῖς τέλειός ἐστι.

οὐδένα τρόπον περιφρονῶν τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ, ὁ προσπαθὼν ὅπως ἀποπνίγη πᾶν μῖσος καὶ τοῖς πᾶσι διαλλαπτόμενος, ὁ στερούμενος καὶ αὐτῶν τῶν τὰ μάλιστα χραισίων αὐτῷ προσώπων ἅτινα γίνονται ἴσως ἀφορμὴ πονηρᾶς ἐπιθυμίας ὁ μὴ ἐπικαλούμενος τὸ θεῖον ὄνομα ἀνευ προσηκόντως δεδικαιολογημένης ἀφορμῆς, ὁ στρέφων καὶ τὴν ἀριστερὰν σιαγόνα εἰς τὸν ῥαπίσαντα ἐπὶ τὴν δεξιάν, ὁ εἰς πᾶσαν καθυποβαλλόμενος θυσίαν καὶ στέρξιν πρὸς ἀποφυγὴν σκανδάλων καὶ ἐρίδων, ὁ ἀνταποδίδων ἀγάπην ἀντὶ μίσους, εὐλογίαν ἀντὶ κατάρας, εὐεργεσίαν ἀντὶ ἀδικίας, οὗτος προσεγγίζει εἰς τὴν ἐφικτὴν τοῖς ἀνθρώποις τελειότητα, ζῆ ἰσαγγελον ζώην, καὶ εἰ καὶ ὑπάρχει εἰσέτι ἐν τῷ σταδίῳ τοῦ ἀγῶνος καὶ τῆς δοκιμασίας, μεταρριπύεται ὑπεράνω τῆς ἐπιγείου ζωῆς εἰς ἄλλην πνευματικὴν ἀτμόσφαιραν, διορᾷ καινὴν τινα πολιτείαν, καὶ ἡ ἐνδόμυχος τῆς συνειδήσεως φωνὴ ἐν αὐτῷ ἐγειρομένη βεβαιῶσ αὐτὸν ὅτι ἐγγὺς ὁ καιρὸς καθ' ὃν ἀποδοθήσεται αὐτῷ ὁ ἀμαράντινος τῆς δικαιοσύνης στέφανος. Τὸ ἔσεσθε εἶναι μέλλον ἀντὶ προστακτικῆς ὑπὸ τοιαύτην δὲ σημασίαν εὐρηται καὶ παρὰ τοῖς δοκιμοῖς συγγραφεῦσι, πρὸς μετριωτέραν ἔκφρασιν τοῦ ἀποτόμου τῆς προσταγῆς.

Ἐνταῦθα τὸ ἔσεσθε ἐκφράζει καὶ τὴν πεποιθήσιν τοῦ Σωτῆρος περὶ τῆς τελειότητος, τῶν μαθητῶν αὐτοῦ καὶ ἰσοδυναμεῖ πρὸς τὸ ἔχω τὴν πεποιθήσιν ὅτι θὰ καταστῆτε τέλειοι ἀπὸ τῶν μαθητῶν δ' ἀναφέρεται καὶ εἰς ἅπασαν τὴν ἀνθρωπότητα, ἥτις θέλει φθάσει εἰς τὴν εἰρημέναν τελειότητα ἀφοῦ ἀνέλθῃ τὴν βαθμίδα ἐκείνην τῆς πνευματικῆς ἀναπτύξεως εἰς ἣν προώρισεν αὐτὴν ὁ Χριστός.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΣΤ΄.

Συμπληρῶν ὁ Σωτὴρ ἐν τῷ προηγουμένῳ κεφαλαίῳ τὰς ἑλλείψεις τοῦ παλαιοῦ νόμου, κατέδειξε συγχρόνως τίνι τρόπῳ δύναται ὁ ἀνθρώπος νὰ ἐγκολπωθῇ τὴν ἀρετὴν καὶ νὰ πραγματοποιήσῃ τὴν υἱοθεσίαν ἣν ἐν τῷ τῆς Παλιγγενεσίας λουτρῷ λαμβάνει, ὡς ἀρμόζει εἰς τοὺς ὄπαδούς τοῦ Χριστιανισμοῦ. Ἦδη δ' ἔργεται νὰ ἐκριζώσῃ ἑτέραν κακίαν ἐν τῇ ἀνθρωπότητι, τὴν κενοδοξίαν, ἥτοι τὴν ἀνευ λόγου καὶ ὑψηλοῦ σκοποῦ κοσμικὴν ἐπίδειξιν, ἥτις ἀρμόζει μᾶλλον εἰς τοὺς φαρισσαίους καὶ ζηλωτὰς τοῦ νεκρικοῦ τύπου, παρὰ εἰς τοὺς Χριστιανούς.

Ἡ κενοδοξία εἶναι πάθος τυραννικόν, εἶναι λύσσα καὶ ματία πρὸς κερὴν δόξαν, ὡς προσφυῶς ἀποκαλεῖ αὐτὴν ὁ Χρυσόστομος. Ταύτης ὁ Σωτὴρ τὸ ἀνωφελές καὶ ἐπιβλαβές καταδείκνυσιν ἐνταῦθα, διδάσκων ὅτι ἡ ἐκτέλεσις παντὸς ἀγαθοῦ, τότε ἔχει ἀξίαν ὅταν γίνεται

ΠΡΟΣΕΧΕΤΕ τὴν ἐλεημοσύνην ὑμῶν μὴ ποιεῖν ἐμπροσθεν τῶν ἀνθρώπων, πρὸς τὸ θεαθῆναι αὐτοῖς· εἰ δὲ μήγε, μισθὸν οὐκ ἔχετε παρὰ τῷ πατρὶ ὑμῶν τῷ ἐν τοῖς οὐρανοῖς. ὅταν οὖν ποιῆς ἐλεημοσύνην, μὴ σαλπίσσης ἐμπροσθέν σου, ὥσπερ οἱ ὑποκριταὶ ποιοῦσιν ἐν ταῖς συναγωγαῖς

μόνον χάριν αὐτοῦ τοῦ ἀγαθοῦ, καὶ δὲν προέρχεται παρ' ἄλλου τινὸς ἀγενοῦς ἐλατρίου, ἀντικειμένου εἰς τὴν πνευματικότητα τοῦ Χριστιανισμοῦ. Τὸ ἀγαθὸν εἶναι ἀγαθὸν ὅταν εἶναι ἀπόρροια τῆς ἐσωτερικῆς πρὸς αὐτὸ ἀγάπης ἡμῶν καὶ συναισθήσεως, καὶ ὄχι τοῦ φόβου, εἴτε τοῦ συμφέροντος, εἴτε τῆς ἐπιπλάστου δόξης καὶ ψευδοῦς ἐπιδείξεως· Καὶ δὴ ὁ Σωτὴρ ἡμῶν τῆς διδασκαλίας ταύτης ἀρχόμενος ὁμιλεῖται κατὰ πρῶτον ἀπὸ τῆς ἐλεημοσύνης.

Στ. 1 Προσέχετε κτλ. Ἡ σύνταξις ἔχει ὡς ἐξῆς: προσέχετε μὴ ποιεῖν τὴν ἐλεημοσύνην· ἐπομένως τὸ μὴ ποιεῖν ἐξήρτηται ἀπὸ τὸ προσέχετε, τὸ δὲ τὴν ἐλεημοσύνην εἶναι τὸ ἀντικείμενον τῆς ἀπαρμυγῆς, καὶ ὄχι τοῦ Προσέχετε.

Ἡ ἐλεημοσύνη αὐτὴ καθ' ἑαυτὴν εἶναι ὑψίστη ἀρετὴ, εἶναι τῶν ἀρετῶν ἡ βασιλεῖς, ὡς ἀποκαλεῖ αὐτὴν ὁ Χρυσόστομος διότι δι' αὐτῆς χορηγεῖται εἰς τοὺς δεινοπαθοῦντας ἀδελφοὺς βοήθεια. Πλὴν ὅταν ὁ σκοπὸς αὐτῆς εἶναι ἀπρεπής, τότε κατατιβιάζεται ἀπὸ τῆς ὑψηλῆς θέσεως ἣν κατέχει, καὶ προσέτι ἀπόλλυσι τὴν δύναμιν ἐκείνην ἣν ἐξασκεῖ. Τοῦτ' αὐτὸ συμβαίνει καὶ ὅταν αὐτὴ ἐξασκῆται πρὸς τὸ θεαθῆναι καὶ δὲν προέρχεται ἐκ τῆς εὐγενοῦς καὶ Χριστιανικῆς ἰδέας τῆς ἀγάπης, καὶ τῆς προθυμίας πρὸς παροχὴν βοήθειας εἰς τοὺς πάσχοντας ἀδελφοὺς.

«**Εἰ δὲ μὴ γε**». Βῖναι ἐλλιπὴς πρότασις, συμπληρωτέα ὡς ἐξῆς: εἰ δὲ μὴ προσέχετε μὴ ποιεῖν τὴν ἐλεημοσύνην πρὸς τὸ θεαθῆναι, μισθὸν οὐκ ἔχετε, ἦτοι δὲν ἔχετε νὰ λάβητε ἀνταμοιβὴν τινὰ ἀπὸ τὸν οὐράνιον ὑμῶν πατέρα· ἐν δὲ τῷ ἀμέσως κατωτέρῳ στίχῳ ἀναφέρει τὸν λόγον δι' ὃν δὲν ἔχουσιν οἱ τοιοῦτοι οὐδεμίαν ἀμοιβὴν.

Στ. 2 «Ὅταν οὖν ποιῆς κτλ.» Ἐν τούτῳ ὡς καὶ ἐν τῷ ἐπομένῳ στίχῳ καταδείκνυσι ὁ Σωτὴρ τίνι τρόπῳ δεόν νὰ ἐξασκῆται ἡ ἀληθὴς ἐλεημοσύνη.

«**Μὴ σαλπίσσης**.» Ἡ ἔννοια ἐνταῦθα εἶναι καθαρῶς μεταφορικὴ σημαίνουσα, μὴ καταστήσης γνωστὸν πρὶν, ὅτι διαροεῖσαι νὰ κάμης. Ἐν τοιαύτῃ ἀκριβῶς σημασίᾳ εὐρηται ἡ ἔκφρασις αὕτη καὶ ἐν τῇ καθ' ἡμᾶς συνῆθει ὁμιλίᾳ. Καὶ ὁ Χρυσόστομος τὸ μεταφορικὸν τῆς ἔννοιαις ἀποδεχόμενος, λέγει. «Ὅχι ὅτι σάλπιγγας εἶχον ἐκεῖνοι, ἀλλὰ τὴν » πολλὴν αὐτῶν ἐπιδείξει βούλεται μανίαν, τῇ λέξει τῆς μεταφορᾶς » ταύτης κωμωδῶν καὶ ἐκπομπῶν αὐτοῖς.»

«**Ἐμπροσθέν σου**.» Τοῦτο σημαίνει ὅτι ἀνωτέρω εἶπομεν, ἦτοι, πρὸ τῆς πράξεως, ἵνα διεγείρῃς τὴν προσοχὴν τῶν ἄλλων.

«**Ὅσπερ οἱ ὑποκριταί.**» Ὑποκριτὴς λέγεται ὁ δι' οἰουδῆποτε τρά-

καὶ ἐν ταῖς ῥήμασι, ὅπως δοξασθῶσιν ὑπὸ τῶν ἀνθρώπων· ἀμὴν λέγω ὑμῖν, Ἄπέχουσι τὸν μισθὸν αὐτῶν. σοῦ δὲ ποι-
εῦντος ἐλεημοσύνην, μὴ γνώτω ἡ ἀριστερά σου τί ποιεῖ ἡ

που μεταμφιεσμένοι, καὶ ὁ κατ' ἐξωτερικὴν ἐπιφάνειαν ἀπεικονίζων
πρόσωπόν τι. Ὁ Σωτὴρ λοιπὸν λέγει ὅτι μόνον οἱ ὑποκρινόμενοι τὴν
ἀρετὴν ταύτην, ἧτοι οἱ ἔχοντες μόνον τὸ προσωπεῖον τῆς φιλάνθρω-
πίας πρὸς τὸ θεαθῆναι, τὴν δὲ διάνοικιν ἀπανθρωπίας καὶ ὠμότητος
πλήρη, μόνον αὐτοὶ δι' ἰδίων κινήσεων ἔν τε ταῖς συναγωγαῖς τοῦ
λαοῦ καὶ ταῖς ὁδοῖς τῶν πόλεων, προσπαθοῦσι νὰ διεγείρωσι τὴν προ-
σοχὴν τῶν ἄλλων, ὅπως προσκλήσωνται τὴν δόξαν τῶν ἁγῶν ἐναρέ-
των καὶ φιλάνθρωπων. Ἐντεῦθεν ἄρα ἔπειτα ὅτι, ἀληθῆς ἀρετὴ ἀπο-
θάνει ἢ ἐλεημοσύνη, ὅταν ὡς δεῖ ἐκτελεῖται. «Οὐκ ἄρα τὸ δοῦναι ἐλεη-
μοσύνην, ἀλλὰ τὸ, ὡς χρῆ, δοῦναι ἐστὶ τὸ ζητούμενον,» λέγει ὁ
θεῖος Χρυσόστομος.

Ἀμὴν κτλ. ἀπέχουσι τὸν μισθὸν αὐτῶν». Δηλαδή, μετὰ βεβαιότη-
τος σὰς λέγω, ὅτι οὗτοι ἐντελῶς ἤδη ἔλαβον τὸν μισθὸν αὐτῶν. Ἐπο-
μένως ἢ ἀπὸ πρόθεσις ἐν τῇ ῥήματι ἀπέχουσι σημαίνει τὸ ἐντελῶς.
Καὶ τῶ ὄντι· οἱ ὡς οἱ ὑποκριταὶ ἐκτελοῦντες τὴν ἐλεημοσύνην, εἰς
ἓνα καὶ μόνον κύριον σκοπὸν ἀποβλέπουσιν, εἰς τὸ νὰ δοξασθῶσιν
ὑπὸ τῶν ἀνθρώπων. Τοῦτου ἐπιτυγχάνουσι διὰ τοῦ ψευδοῦς τῆς ἀρε-
τῆς ταύτης προσωπεῖου ἐπομένως οὐδὲν ἕτερον δικαιοῦνται νὰ πε-
ριμένωσιν.

Ἀφοῦ δὲ μέχρι τοῦδε κατέδειξεν ὁ Σωτὴρ ἡμῶν, πῶς πρέπει νὰ
μὴ ἐξασκῆται ἡ ἀρετὴ αὕτη, ἀργεταὶ ἤδη καὶ καταρατικῶς νὰ εἴπῃ,
πῶς πρέπει νὰ ἀσκῆται.

Στ. Β. Σοῦ δὲ ποιούντος κτλ. ἴσον ὅταν σὺ ἐλεῆς τινα, ἄς μὴ ἐν-
νοήσῃ ἡ ἀριστερά σου ὅτι πράττει ἡ δεξιὰ σου.

Καὶ ἄλλη μεταφορικὴ ἐννοία χρῆται ἐνταῦθα ὁ Σωτὴρ· διὰ τῆς εἰ-
κονικῆς δὲ ταύτης ἐκφράσεως οὐδὲν ἄλλο ἐννοεῖ, ἢ τοὺς πλησιέστατα
ἡμῶν εὐρισκόμενους. Οὐδὲ αὐτοὶ ἐπομένως πρέπει νὰ ἠξεύρωσι ὅτι διὰ
τῆς δεξιᾶς χειρὸς ἐξετελέσθη. Σκοπὸς δὲ τῆς τιαύτης ἐλεημοσύνης
εἶναι, ὅπως ἡ ἀρετὴ ἐκτελεῖται οὐχὶ χάριν ἐξωτερικῆς ἐπιδείξεως, ἀλλ'
εἰς ἐσωτερικῆς ἀγάπης πρὸς αὐτὴν ταύτην τὴν ἀρετὴν. «Ὅπως ἦ σου
ἡ ἐλεημοσύνη ἐν τῇ κρυπτῇ. Ἀποτέλεσμα δὲ τῆς οὕτως ἐκτελου-
μένης ἐλεημοσύνης εἶναι, ὅτι ὁ πανταχοῦ παρῶν καὶ ἀόρατος Θεὸς ὁ
βλέπων ἐν τῇ κρυπτῇ, αὐτὸς οὗτος θέλει ἀνταποδώσει αὐτὴν ἐν τῷ
φανερῷ κατὰ τὴν ἡμέραν τῆς κρίσεως. Διότι καὶ ὡς ὁ θεῖος Χρυσό-
στομος λέγει αὐὸ μέχρι τοῦ παρόντος βίου ἔστηκε τὰ ἡμέτερα, ἀλλὰ
καὶ ῥοβερώτερον ἡμᾶς ἐντεῦθεν ἐκδέχεται δικαστήριον, καὶ αἱ τῶν
πεπραγμένων εὐθύναι ἀπάντων καὶ τιμὰ καὶ κολάσεις, καὶ ὅτι οὐ-
δὲν, οὐ μικρὰν, οὐ μέγα τις ποιῶν λήσεται, καὶ δόξη τοὺς ἀνθρώ-
πους λαμβάνειν. Ταῦτα γὰρ ἅπαντα ἠνίξικο εἰπὼν: Ὁ πατὴρ σου

δεξιὰ σου, ὅπως ἦ σου ἡ ἐλεημοσύνη ἐν τῷ κρυπτῷ καὶ ὁ πατήρ σου ὁ βλέπων ἐν τῷ κρυπτῷ, αὐτὸς ἀποδώσει σοι ἐν τῷ φανερῷ.

Καὶ ὅταν προσεύχη, οὐκ ἔσῃ ὡσπερ εἰ ὑποκριταί· ὅτι φιλοῦσιν ἐν ταῖς συναγωγαῖς καὶ ἐν ταῖς γωνίαις τῶν πλατειῶν ἐστῶτες προσεύχεσθαι, ὅπως ἂν φανῶσι τοῖς ἀνθρώποις· ἀμήν λέγω ὑμῖν, ὅτι ἀπέχουσι τὸν μισθὸν αὐτῶν. Σὺ δὲ ὅταν προσεύχη εἰσελθε εἰς τὸ ταμεῖόν σου, καὶ κλείσας

τὸ βλέπων ἐν τῷ κρυπτῷ, ἀποδώσει σοι ἐν τῷ φανερῷ . . .
¶ Τί γὰρ βούλει, φησίν· οὐχὶ θεατὰς ἔχειν τῶν γινομένων τινάς; ἰδοὺ κτῶν ἔχεις, οὐχὶ ἀγγέλους καὶ ἀρχαγγέλους, ἀλλὰ τὸν τῶν ὄλων ἰ Θεόν. Εἰ δὲ καὶ ἀνθρώπους ἐπιθυμεῖς ἔχειν θεωροῦς, οὐδὲ ταύτης σε ἡλπιστοῦται τῆς ἐπιθυμίας καιρῷ τῷ προσήκοντι, ἀλλὰ καὶ μετὰ πλεονός σοι αὐτὸ παρέχει τῆς ὑπερβολῆς. Νῦν μὲν γὰρ ἂν ἐπιδειξῆς, δέκα καὶ εἰκοσι καὶ ἑκατὸν ἀνθρώποις ἐπιδειξασθαι δύνηται κρῖνοι· ἂν δὲ σπουδάζῃς νῦν λαμβάνειν, τότε σε αὐτὸς ὁ Θεὸς ἀνακηρύξει, τῆς οἰκουμένης παρουσίας ἀπάσης.» Τοιαύτη τις ἔννοια ἐξάγεται ἐκ τοῦ 4 στίχου, ἀκαὶ ὁ πατήρ σου ὁ βλέπων ἐν τῷ κρυπτῷ ἀποδώσει σοι ἐν τῷ φανερῷ».

Στ. 5. Καὶ ὅταν . . . οὐκ ἔσῃ. Ἀντὶ τοῦ οὐκ ἔσῃ, εἰς τινὰς κήδικας, ὡς καὶ εἰς τὸ κείμενον τοῦ Χρυσοστόμου, εὑρίσκει τὸ οὐκ ἔσῃσθε. Ἄμροτέρα ὅμως ταῦτα ἔχουσιν ἀκριβῶς τὴν αὐτὴν ἔννοιαν.

Ἀπὸ τῆς ἐλεημοσύνης, ὁ Σωτὴρ μεταβαίνει εἰς ἄλλην ἀρετὴν, τὴν προσηχὴν. Καὶ ἐν-αυτῷ, ὡς καὶ ἀνωτέρω, καταπολεμεῖ τὴν χάριν ἐξωτερικῆς ἐπιδειξεως γινομένην προσευχὴν, δι' ἧς οὐδὲν ἄλλο ὁ οὕτω προσευχόμενος ζητεῖ, ἢ νὰ προσκλήσῃται σῆμα καὶ ὑπόληψιν εὐσεβοῦς, καὶ καθ' ἣν οὐδὲν ἄλλο πράγματι πράττει ἢ νὰ ἁμαρτάνῃ διττῶς· πρῶτον ὡς παραβάτης τῶν θείων περὶ προσευχῆς διατάξεων, καθ' ἃς αὐτὴ δέον νὰ προέρχηται ἐκ καθαρᾶς καρδίας, καὶ ἐκ τοῦ καθήκοντος τοῦ σέβασθαι τὸν Οὐράνιον Πατέρα, ὡς τὸν πανάγαθον δημιουργὸν καὶ συντηρητὴν τοῦ παντός, καὶ δευτέρω ὁ οὕτω προσευχόμενος ἐκ προθέσεως ἀπατᾷ τοὺς περὶ αὐτὸν διὰ τῆς ψευδοῦς προσωπίδος τῆς εὐλαθείας. Δι' ὅ καὶ πάλιν ὁ Σωτὴρ τοὺς τοιαύτους παραβάτας ὡς ὑποκριτὰς, οἵτινες ἀγαπῶσι νὰ προσεύχωνται εἰς τὰς συναθροίσεις καὶ εἰς τὰς γωνίας τῶν πλατειῶν, ὅπως ἔχουσιν ὅσω τὸ δυνατὸν πλεονάζει· θαυμαστάς τῆς ἀρετῆς των. Καὶ οὗτοι λοιπὸν, ὡς ἐπιτυγχάνοντες τοῦ μετὰ πόθου ἐπιδιωχομένου σκοποῦ, ἀπέχουσι παντὸς περαιτέρω μισθοῦ. Περὶ τοῦ ἀπέχουσι τούτου ἔρα τὴν ἐρμηνείαν ἐν τῷ ἀνωτέρῳ στίχῳ. Ἀπὸ δὲ τοῦ 6 στίχου, ὁ Σωτὴρ ἡμῶν δεικνύει καὶ τὴν τρόπον ὀφείλει ὁ χριστιανὸς νὰ προσεύχεται.

Στ. 6. Ἀσὺ δὲ ὅταν προσεύχῃ, εἰσελθε εἰς τὸ ταμεῖόν σου». Ταμῖον καὶ ταμεῖον λέγεται τὸ θησαυροφυλάκιον, ἀλλὰ καὶ πάντα ἐ-

τὴν Θύραν σου, πρόσευξε τῷ πατρί σου τῷ ἐν τῷ κρυπτῷ· καὶ ὁ πατήρ σου ὁ βλέπων ἐν τῷ κρυπτῷ, ἀποδώσει σοι ἐν τῷ φανερῷ. Προσευχόμενοι δὲ μὴ βαττολογήσητε, ὡσπερ εἰ ἐθνικαί· ὁσκεῦται γάρ, ὅτι ἐν τῇ πολυλογία αὐτῶν εἰσα-

δαιτέρα κατοικία, εἴτε θάλαμος. Ὑπὸ τὴν τελευταίαν ταύτην ἔννοιαν εὑρήται ἡ λέξις ἐνταῦθα, καὶ ἀλλαγῶ τῆς Καινῆς Διαθήκης. Οὐδεμία δ' ἀμφιβολία ὅτι ἐνταῦθα πρόκειται περὶ τῆς κατ' ἴδιαν προσευχῆς, ἢν πᾶς καθ' ὄλου ἄνθρωπος, καὶ κατ' ἐξοχὴν ὁ χριστιανὸς αἰσθάνεται ἀναγκαίαν, ὅπως διὰ ταύτης ἔρχεται εἰς στενωτέραν συνάφειαν πρὸς τὸν ἀνώτατον τοῦ παντός δημιουργόν καὶ συντηρητήν. Δὲν προτίθεται ὅμως ἐνταῦθα ὁ Σωτὴρ ἡμῶν ν' ἀποκλείσῃ τοὺς ὁπαδοὺς τοῦ τῆς κοινῆς προσευχῆς, ἥτις τελεῖται ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ, ἂν καὶ ἐνταῦθα ἐπίσης ὁ ἀληθὴς πνευματικὸς λάτρης ὀφείλῃ ν' ἀποφεύγῃ πᾶσαν ἐπίδειξιν ἐξωτερικῆν, ἀντικειμένην εἰς τὴν πνευματικότητα τοῦ χριστιανισμοῦ. Καὶ ἀλλαγῶ εἶπομεν, ὅτι ὁ χριστιανισμὸς δὲν ἐγκρίεται εἰς ἐξωτερικοὺς τύπους, ὡς ὁ Φαρισαϊκὸς Ἰουδαϊσμὸς, δι' ὃ καὶ ὁ Σωτὴρ ἡμῶν ἔλεγεν «*Εἰλεορ θέλω καὶ οὐ θυσίαν*».

Ὅτι ἐνταῦθα δὲν προτίθεται ὁ Σωτὴρ ἡμῶν ν' ἀποτρέψῃ ἡμᾶς τῆς ἀπὸ κοινοῦ προσευχῆς, γίνεται δῆλον καὶ ἐκ τῶν ἐξῆς τοῦ Χρυσοστόμου «*Τί οὖν; ἐν ἐκκλησίᾳ οὐ δεῖ προσεύχεσθαι;*» καὶ ἀμέσως ὁ ἴδιος ἀποκρίνεται λέγων «*καὶ σφόδρα μὲν οὖν, ἀλλὰ μετὰ γνώμης τοιαύτης*». Διὰ τῆς τελευταίας δὲ ταύτης ἐκφράσεως οὐδὲν ἄλλο ἔννοεῖ ὁ μέγας οὗτος τῆς ἐκκλησίας διδάσκαλος ἢ μετὰ γνώμης συναδόσεως τῷ πνεύματι, ἥτοι ἀλλοτριᾶς πατρὸς ἐπιθεκτικῆς κειροδοσίας πνεύματος. «*Καὶ ὁ πατήρ σου κτλ.*» Ὅτι εἶπομεν ἐν τῷ προηγουμένῳ στίχῳ ἐφ' ἠρμόζεται καὶ ἐνταῦθα.

Στ. 7. Προσευχόμενοι δὲ κτλ. Ὁ στίχος οὗτος εἶναι συνέχεια τοῦ προηγουμένου· διότι καὶ ἐνταῦθα ἐξακολουθεῖ ὁ Σωτὴρ νὰ διδάσκῃ εἰς τοὺς ἀκροατὰς αὐτοῦ τὸν τρόπον καθ' ὃν οὗτοι ὀφείλουσι νὰ προσεύχωνται.

Τὸ ῥῆμα *βαττολογεῖν* εἴτε *βατταρίζειν* σημαίνει ὀμιλεῖν ὡς ὁ Βάττος. Ἦτο δὲ οὗτος βασιλεὺς καὶ τύραννος τῆς Λιβύης, ὡς δ' ὁ Ἡρόδοτος ἀναφέρει ἦτο τραυλὸς καὶ ἰσχνόφωνος. «*Χρόνου δὲ προϊόντος, λέγει ὁ Ἡρόδοτος, ἐξεγένετο ὁ πάϊς ἰσχνόφωνος καὶ τραυλός, τῷ οὐνομα ἔεσθη Βάττος*». (Βιβλ. Δ', 155.) Κατὰ ταῦτα τὸ *βαττολογεῖν* κυριολεκτικῶς σημαίνει ὀμιλεῖν τραυλὰ, εἶτα δὲ καὶ φλυαρεῖν. Ὁ Σωτὴρ λοιπὸν ἀπαγορεύει τὴν ἐν τῇ προσευχῇ φλυαρίαν, ὡς ἀρμύζουσαν εἰς τοὺς ἐθνικοὺς παρ' οἷς καὶ ἐξήσκείτο. Ἔστι δὲ φλυαρία ἐν τῇ προσευχῇ, ὅταν δὲν ἐξαυτῶμεθα παρὰ τοῦ Θεοῦ τὰ προσήκοντα, ἀλλ' ἔτερα ἐκ διαμέτρου ἀντικείμενα εἰς τὸν τρόπον καθ' ὃν ὀφείλει ὁ χριστιανὸς νὰ προσεύχηται, καὶ εἰς τὴν εὐλάβειαν ἣν οὗτος ὀφείλει πρὸς τὸν δοτῆρα παντός ἀγαθοῦ.

κουσθήπονται. Μὴ οὖν ὁμοιωθῆτε αὐτοῖς· οἷδε γὰρ ὁ πατήρ ὑμῶν, ὧν χρεῖαν ἔχετε, πρὸς τοῦ ὑμᾶς αἰτῆσαι αὐτόν. Οὕτως οὖν προσεύχεσθε ὑμεῖς· ΠΑΤΕΡ ἡμῶν ὁ ἐν τοῖς

Τὸν τρόπον τοῦτον τῆς προσευχῆς ἐξήσκουν οἱ ἔθνικοι, οἵτινες ἐφρόνουν ὅτι ἐν τῇ πολυλογία εἰσακουσθήσονται. Πολυλογία δ' ἐν τῇ προσευχῇ δὲν σημαίνει τὸ διὰ μακρῶν προσεύχεσθαι, ἀλλὰ τὸ μωρὰ καὶ ἀνόητα ἐπανειλημμένως καὶ διὰ ποικίλων ἐκφράσεων παρὰ τοῦ Θεοῦ αἰτεῖσθαι, ἥτοι τὸ ἐκλιπαρεῖν, οὕτως εἰπεῖν, τὸν Θεόν.

Στ. 8. «Μὴ οὖν ὁμοιωθῆτε κτλ.» Ὁ τρόπος τοῦ προσεύχεσθαι ὡς οἱ ἔθνικοι, ἥτοι τὸ φλυαρεῖν ἐν αὐτῇ, ἐδείχθη ὡς ἄστοπον καὶ ἀνωφελές· δι' ὃ σεῖς οἱ ἑπαυδοί μου, λέγει ἐν τῷ παρόντι στίχῳ ὁ Σωτὴρ δὲν πρέπει νὰ γέννησθε ὅμοιοι αὐτῶν, καθ' ὅσον μᾶλλον ὁ οὐράνιος ἡμῶν πατήρ, ὡς ἐτάλω τὰς καρδίας καὶ τοὺς νεφροὺς, γινώσκει ὧν χρεῖαν ἔχετε καὶ ταῦτα θαυμάσιως παρέχει ὑμῖν. «Οἷδε γὰρ ὁ πατήρ ἡμῶν ὧν ἡμεῖς χρεῖαν ἔχουμε, πρὸ τοῦ ὑμᾶς αἰτῆσαι αὐτόν.»

Στ. 9. «Οὕτως οὖν κτλ.» Ὁ ἄνθρωπος ὡς ὑλοπνευματικὸν ὄν ἔχει χρεῖαν πολλῶν, τὰ ὅποια παρὰ τοῦ Θεοῦ μόνου δύναται νὰ ζητῇ καὶ ἀπεκδέχεται. Τὸν τρόπον δὲ τῆς ἐξετάσεως ταύτης διδάσκει ὁ Σωτὴρ ἐν τοῖς ἑφεξῆς 5 στίχοις, ἐν οἷς περιέχεται ἡ Κυριακὴ λεγομένη προσευχή, ἣ ἐστὶν ἐν μεγίστῃ συντομίᾳ συγκεραλαιούονται τὰ ἐν τῷ ἀνθρώπῳ χρήσιμα ὠφέλιμα καὶ σωτήρια ἐν σχέσει καὶ πρὸς τὴν πνευματικὴν καὶ πρὸς τὴν σωματικὴν αὐτοῦ φύσιν, καὶ τὴν ὅποιαν πᾶς χριστιανὸς ὀφείλει νὰ ἔχῃ ἐγκεχυραγμένην ἐν τῇ καρδίᾳ καὶ νὰ προφέρῃ αὐτὴν μετὰ τῆς προσηκούσης κατανύξεως, καὶ οὐχὶ κατ' ἐξωτερικὴν ἐπιφάνειαν, ὡς ἐκείνοι περὶ ὧν λέγει αὐτὸς ὁ Σωτὴρ ἐν τοῖς Εὐαγγελίοις. «Ἐγγίζει μοι ὁ λαὸς οὗτος τῷ στόματι αὐτῶν, καὶ τοῖς ἡχείλεσίν μου τιμᾷ· ἡ δὲ καρδία αὐτῶν πόρρω ἀπέχει ἀπ' ἐμοῦ.» (Πρβλ: Ματθ. ιε'. 8.)

Ἡ Κυριακὴ προσευχή, κατὰ τὸ περιεχόμενον αὐτῆς ἐξεταζομένη, ὑποδιαιρεῖται εἰς τρία· α.) εἰς ἐπικλήσιν (Πάτερ ἡμῶν ὁ ἐν τοῖς Οὐρανοῖς), β.) εἰς ἑπτὰ αἰτήσεις (Ἁγιασθήτω κτλ. ἕως ἀπὸ τοῦ πονηροῦ), καὶ γ.) εἰς δοξολογίαν («Ὅτι σοῦ ἐστὶν κτλ.»)

Α'. Ἡ ἐπικλήσις.

«Πάτερ ἡμῶν». Διὰ τῆς ἐπικλήσεως ταύτης δηλοῦται ἀμέσως ἡ σχέσις τοῦ Θεοῦ πρὸς τὸν ἄνθρωπον. Ὁ ἄνθρωπος διὰ τῆς πίστεως καὶ τῆς ἐν τῷ βαπτίσματι ἀναγεννήσεως, προσκατὰ τὴν υἱοθεσίαν, ἥτοι γίνεται θετὸς υἱὸς τοῦ Θεοῦ, ἐπομένως καὶ κληρονόμος τῆς ἀφθάρτου θείας βασιλείας. Ὁ τοιοῦτοτρόπως λοιπὸν ἀποκαλῶν τὸν Θεὸν ἐν τῇ μιᾷ ταύτῃ ἀπλῇ ἐκφράσει ὠμολόγησε τὰ πάντα κατὰ τὸν θεῖον Χρυσόστομον, «καὶ ἀμαρτημάτων ἄρσιν, καὶ κολάσεως ἀνάγκην, καὶ

οὐρανοῖς ἁγιασθήτω τὸ ὄνομά σου. Ἐλθέτω ἡ βασιλεία σου· γεννηθήτω τὸ θέλημά σου, ὡς ἐν οὐρανῷ, καὶ ἐπὶ τῆς

»δικαιοσύνην, καὶ ἁγιασμὸν, καὶ ἀπολύτρωσιν, καὶ υἰοθεσίαν, καὶ κληρονομίαν, καὶ ἀδελφότητα τὴν πρὸς τὸν μονογενῆ, καὶ πνεύματος χρηστικὴν κτλ.» Διὰ δὲ τοῦ ἡμῶν τοῦ ἀμέσως μετὰ τὸ Πάτερ φερομένου, ἐκφράζεται ἡ ἀδελφοποίησις ἢ ὑπαγορεύει ὁ χριστιανισμὸς, καὶ καθ' ἣν πᾶν ὅ,τι δι' ἑαυτὸν αἰτεῖ ὁ χριστιανὸς παρὰ τοῦ Θεοῦ, τοῦτ' αὐτὸ ὀφείλει νὰ πρῶτῃ καὶ διὰ τοῦ; λοιποῦ; ἀνθρώπου; αἴτινες τῷ Χριστῷ πιστεύοντες καὶ ἐν τῷ βαπτίσματι ἀναγεννηθέντες σὺν ἐξ αἱμάτων, οὐδὲ ἐκ θελήματος σαρκὸς, οὐδὲ ἐκ θελήματος ἀνδρῶν, ἀλλ' ἐκ Θεοῦ ἐγεννήθησαν. (Πρόβλ. Ῥωμ. ἡ. 47, Ἰωάν. Α'. 12, 13 κτλ.)

«Ὁ ἐν τοῖς Οὐρανοῖς». Ἐννοεῖται ὢν. Ἡ ἔκφρασις δ' αὕτη ἐτέθη μετὰ τὴν πρὸς τὸν Θεὸν ἐπίκλησιν ἐν ἀντιθέσει πρὸς τοὺς ἐπὶ γῆς πατέρας ἡμῶν, καὶ πρὸς ὄλκωσιν τοῦ μέρου; ἔνθα ὁ Θεὸς θεωρεῖται διαμμένων, καὶ ἔνθα ἡ δικαιοσύνη, ἡ ἀγιότης; καὶ εἶ τὶ ὅμοιον αἰδίως ἐπικρατοῦσιν. Ὁ οὐρανὸς θεωρεῖται ὡς ὁ θρόνος τοῦ Θεοῦ, καὶ τοῦτο ὅπως δειχθῆ ἢ ὑπεροχὴ καὶ ἡ μεγίστη διαφορά, ἢ μεταξὺ αὐτοῦ καὶ τῶν ἐν ἀνθρώποις καθ' ὅλου ὑπάρχοντα. Τοιαύτην σημασίαν ἔχει ἡ ἔκφρασις αὕτη ὁ ἐν τοῖς Οὐρανοῖς; δὲν πρέπει ἐντεῦθεν νὰ ὑπολάβωμεν, ὡς τινες ἀτόπως λέγουσιν, ὅτι διὰ τῆς ἐκφράσεως ταύτης διασαλεύεται ἡ πανταχοῦ τοῦ Θεοῦ παρουσία, ἥτις ἄλλως τε σαφέστατα ἀλλαχοῦ τῆς Γραφῆς δηλοῦται. (Πρόβλ. ψαλμ. ρλη. 8) Διὰ τῆς ἐκφράσεως ταύτης προσετίθεται ὁ προσευχόμενος, εὐθύς ἅμα τῇ ἐνάργει τῆς προσευχῆς, ἀναλογιζόμενος τὸ ὕψος τοῦ Θεοῦ ἐν ταῖς Οὐρανοῖς θρόνου, μετάρσιος, οὕτως εἰπεῖν, γίνεται ἀπὸ παντὸς φθαρτοῦ καὶ γήενου, καὶ προσηλωτοῦται εἰς τὰ ὑπέροια, τὰ οὐράνια, τὰ θεία.

Β. Αἰ ἐπὶ τὰ αἰτήσεις.

«Ἁγιασθήτω τὸ ὄνομά σου». Τὸ ὄνομα τοῦ Θεοῦ αὐτὸ καθ' ἑαυτοῦ εἶναι ἅγιον, ἥτοι ἄμωμον, καθαρὸν, καὶ παντὸς ἁγίου; ἀλλότριον (Λουκ. Α'. 39). Ἐνταῦθα δὲ τὸ ἁγιασθήτω τοῦτο σημαίνει; γαιερωθήτω τοῖς ἀνθρώποις ἢ αἰδίως τοῦ Θεοῦ ὀνόματος ἀγιότης. Ἡ φανέρωσις δ' αὕτη τῆ; ἀγιότητος τοῦ Θεοῦ θέλει γίνῃ ἀπαξ, διότι καὶ ὁ ἀόριστος ἁγιασθήτω τοῦτο δηλοῖ. Οὐδεμίαν δ' ἀμφισβητεῖ ὅτι τὸ ἀόριστον τοῦτο ἀναφέρεται εἰς τὴν ἡμέραν τοῦ Κυρίου, ἥτοι εἰς τὴν ἡμέραν τῆς κρίσεως, ὅτε πλέον ἄρχεται αἰδίως νὰ ἐπικρατῆ δικαιοσύνη καὶ ἁγιασμός.

Ὁ Χρυσόστομος, ἄλλως πως ἐρμηνεύει τὸ χωρίον τοῦτο λέγων· «Ἄξις τοῦ τὸν Θεὸν παρακαλοῦντος ἡ εὐχὴ, τὸ μηδὲν αἰτεῖν πρὸ τῆς τοῦ πατρὸς δόξης, ἀλλὰ πάντα δεύτερα ἡγεισθαι τῆς εἰς ἐκεῖνον εὐεφρμίας. Τὸ γὰρ ἁγιασθήτω τοῦτο ἐστὶ δοξασθήτω. Νομίζομεν ὅμως ὅτι φυσικώτερον ἀρμίζει; ἐνταῦθα ἢ ἀνωτέρω ρηθῆναι ἐξ ἡμεῶν, καθ' ἣν

τὸ ἀγιασθῆτω σημαίνει φανερωθῆτω τοῖς ἀνθρώποις ἢ ἀγιότης τοῦ
θεοῦ ὀνόματος. Διὰ τὸ ἀποδεχθῶμεν τὴν ἐρμηνείαν τοῦ Χρυσόστομου
ἔπρεπε νὰ λέγη ἀγιαζέσθω καὶ ὄχι ἀγιασθῆτω.

Στ. 10. «*Εὐθέτω ἡ βασιλεία σου*». Ὁ Χρυσόστομος λίαν ὀρθῶς
ἐρμηνεύει τὸ χωρίον τοῦτο λέγων «Καὶ τοῦτο πάλιν παιδὸς εὐγενέστατος
τὸ ῥῆμα τὸ μὴ προσηλωθῆαι τοῖς ὀρομένοις, μηδὲ μέγα τι τὰ παρόν-
τα ἡγεῖσθαι, ἀλλ' ἐπείγεσθαι πρὸς τὸν πατέρα, καὶ τῶν μελλόντων
κρίεσθαι.» Ἐκ τούτων ἄρα ἐξάγεται ὅτι βασιλείαν ἐνταῦθα πρέπει
νὰ ὑπολάβωμεν τὴν μελλουσαν, εἰς ἣν σημασίαν ἀείποτε ἀπαντᾷ ἡ
ἐκφρασις ἐν τῇ Καινῇ Διαθήκῃ, καὶ οὐχὶ τὴν ἐπὶ γῆς ἐπικρατίαν τοῦ
θεοῦ θελήματος ἢ τῶν ἀρχῶν τοῦ χριστιανισμοῦ, διότι ἐν τοιαύτῃ πε-
ριπτώσει δὲν θὰ ἤμαρξεν ὁ ἀόριστος *εὐθέτω*, ἀλλ' ὁ ἐνεστώς. Ἐπειτα
εἰς ἣν σημασίαν ἐξελάβομεν τὴν ἐκφρασιν ταύτην συμφωνεῖ πληρέστα-
τα καὶ ἡ θέσις ἣν κατέχει μετὰ τὸ ἀγιασθῆτω τὸ *διομά σου*, κατὰ
τὴν ἐρμηνείαν ἣν καὶ εἰς αὐτὸ ἀπεδώκαμεν.

«*Γεννηθῆτω τὸ θέλημά σου, ὡς ἐν οὐρανῷ καὶ ἐπὶ τῆς γῆς*» Θεῖον
θέλημά ἐστιν πᾶσαι αἱ διατάξεις καὶ ἐντολαὶ τοῦ Θεοῦ. Τὸ θεῖον θέλη-
μα καθ' ἑαυτὸ εἶναι ἀδιαίρετον ἕνεκα δὲ τῆς ἐν τῷ κόσμῳ ἐπικρα-
τούσης ἀμαρτίας καὶ κατάρτας, δὲν πληροῦται ἐνταῦθα. Ἡ τελεία πλη-
ρωσις τοῦ θεοῦ θελήματος μόνον ἐν οὐρανῷ λαμβάνει χώραν, καὶ ὑπό-
τῶν πνευματικῶν δυνάμεων δι' ὅ καὶ ὁ Δαυὶδ λέγει «δυνατοὶ ἰσχυροὶ,
ποιῶσι τὸ θέλημα αὐτοῦ.» Ἐπειδὴ δὲ ὁ κόσμος οὗτος εἶναι τὸ στή-
διον τῆς πάλης καὶ τοῦ ἀγῶνος, ἀφ' οὗ ὁ ἐξερχόμενος νικητὴς τῶν
δυσυπερβλήτων ἐπιγείων προσκομμάτων θαρραλέως ἀναμείνει τὴν κρί-
σιν, καὶ ἀποκδέχεται ἀνυπομόνως τὴν στιγμήν τῆς συμμετοχῆς εἰς
τὴν ἐν οὐρανοῖς βασιλείαν, ἐν ἣ τὸ θεῖον θέλημα τελείως πληροῦται,
ὁ χριστιανὸς ὀφείλει νὰ εὐχεται ἀπὸ καρδίας ὅπως καὶ ἐνταῦθα ἅπαξ
διὰ παντὸς ἐπικρατήσῃ τὸ θεῖον θέλημα, ὅπως ἐκ τῆς ἐπικρατήσεως
ταύτης διευκολύνεται ὁ ἐπὶ γῆς ἀγὼν. Ταύτην τὴν σημασίαν ἔχει ὁ
ἀόριστος *γεννηθῆτω*. «Ἐπιθυμοῦμεν μὲν γὰρ ἐκέλευσε τῶν μελλόντων,
»λέγει καὶ ὁ Χρυσόστομος, καὶ πρὸς ἐκείνην ἐπείγεσθαι τὴν ἀποδη-
μίαν, ἕως ἂν τοῦτο μὴ γίνηται, καὶ ἐνταῦθα διατριβόντας τέως
»σπουδάξωμεν τὴν αὐτὴν τοῖς ἄνω πολιτείαν ἐπιδείκνυσθαι. Ἐπιθυμοῦμεν
»μὲν γὰρ δεῖ τῶν οὐρανῶν, καὶ τῶν ἐν οὐρανοῖς, πλὴν καὶ πρὸ τοῦ
»οὐρανοῦ τὴν γῆν οὐρανὸν ἐκέλευσε ποιῆσαι, καὶ ἐν αὐτῇ διατριβόντας,
»ὡς ἐκεῖ πολιτευομένους, οὕτω πάντα ποιεῖν καὶ λέγειν, ὡς καὶ ὑπὲρ
»τούτων παρακαλεῖν τὸν δεσπότην.»

Μέχρι τοῦδε εἶδομεν, ὅτι αἱ πρῶται τοῦ χριστιανοῦ αἰτήσεις, ἃς ὀ-
φείλει ν' ἀπευθῆναι τῷ Θεῷ, ἀφορῶσιν εἰς τὸν μέλλοντα πνευματικὸν
βίον ὅστις πρέπει νὰ κατέχη τὴν πρώτην θέσιν μεταξὺ τῶν ἐπιθυμιῶν
τῶν ἀνθρώπων. Ἀπὸ δὲ τοῦ ἐπομένου στίχου, ὁ Σωτὴρ ἡμῶν δεικνύει
ὅτι ἐπίσης καθήκον τοῦ χριστιανοῦ εἶναι νὰ ζητῇ παρὰ τοῦ Θεοῦ καὶ
πάν ὅ, τι εἶναι ἐπ' ἀνάγκης διὰ τὸν ἐπὶ γῆς βίον.

γῆς. Τὸν ἄρτον ἡμῶν τὸν ἐπιούσιον δὸς ἡμῖν σήμερον. Καὶ ἄφες ἡμῖν τὰ ὀφειλήματα ἡμῶν, ὡς καὶ ἡμεῖς ἀφίεμεν τοῖς ὀφειλέταις ἡμῶν. Καὶ μὴ εἰσενέγκῃς ἡμᾶς εἰς πειρασμόν,

Στ. 11. Τὸν ἄρτον ἡμῶν τὸν ἐπιούσιον κτλ. Ἡ λέξις ἐπιούσιος ἐγένετο ἐκ τοῦ ἐπὶ οὐσία, ὡς τὸ ἐπιζήμιος ἐκ τοῦ ἐπὶ ζημία καὶ οὕτω καθ' ἐξῆς. Σημαίνει δ' ἡ ἔκφρασις αὕτη τὸν ἄρτον τὸν ἀπαραίτητον διὰ τὴν ζωὴν ἡμῶν. Ἐν τισι τῶν ἐν τοῖς σχολαίσις διδασκτικῶν κατηγήσεων, ὡς ἐν τῷ Ε'. τόμῳ τῆς σειρᾶς τῶν ἐγκυκλίων μαθημάτων πρὸς χρῆσιν τῶν Ἱερ. Σχολαίων, (τελ. 99) εὑρίσκειται ὅτι ἡ ἔκφρασις ἐπιούσιος, ἀναφέρεται εἰς τὸν πνευματικὸν ἄρτον, οὗ ἄνευ ὁ ἕσθην ἀνθρώπος λιμοκτονεῖ. Τοῦτ' αὐτὸ ἀποδέχεται καὶ ὁ Ἱεροσολύμων Κύριλλος, καὶ ἄλλοι. Πλὴν καθ' ἡμᾶς ἡ ἐξήγησις αὕτη εἶναι πως ἀκατάλληλος διὰ τὸ προκείμενον χωρίον. Καθ' ὅτι ἂν ἐπρόκειτο ἐνταῦθα περὶ τῆς Ἱερᾶς μεταλήψεως δὲν θὰ ἐπέφερε τὸ δὸς ἡμῖν σήμερον. Ὁθεν ἡ φυσικὴ τοῦ χωρίου τούτου ἐξήγησις εἶναι ἡ ἄνω ῥηθείσα καθ' ἣν τὸ ἐπιούσιος σημαίνει, τὸν ἀπολύτως ἀναγκαῖον διὰ τὴν ζωὴν ἡμῶν. Διὰ δὲ τοῦ δὸς ἡμῖν σήμερον ἀποκλείεται παρὰ τοῖς Χριστιανοῖς ἡ διηνεκῆς μέριμνα πρὸς κτήσιν ἐπιγείων καὶ φθαρτῶν πραγμάτων.

Στ. 12. καὶ ἄφες ἡμῖν κτλ. Ἀπαραίτητος ὅρος τῆς Χριστιανικῆς πολιτείας εἶναι ἡ κοινὴ συγκατάθεσις καὶ ἀγάπη. Ταύτην δ' ὁ Σωτὴρ τίθει ἐνταῦθα ὡς ἀναγκαῖον καὶ ἀπαραίτητον ὄρον, οὗ ἄνευ οὐδ' αὐτὸς ὁ φιλόανθρωπος Θεὸς ἀπαλλάττει ἡμᾶς τῆς πρὸς αὐτὸν ὀφειλῆς. Καθ' ὅτι ὡς τὰ πάντα παρὰ τοῦ Θεοῦ ἔχομεν, οὕτω καὶ τὰ πάντα εἰς αὐτὸν ὀφείλομεν, καὶ πρὸ πάντων ὑποταγῆν εἰς τὸ θεῖον αὐτοῦ θέλημα. Ἀλλ' ὁ ἄνθρωπος, διὰ τῶν ἀντικειμένων τῷ θελήματι τούτῳ διηνεκῶν αὐτοῦ πράξεων, καθίσταται ὀφειλέτης τοῦ Θεοῦ, ὁ δὲ Θεὸς ὡς φιλόανθρωπος, ἀπαλλάττει αὐτὸν τῆς ὀφειλῆς ταύτης, ἂν καὶ οὗτος μετ' ἐπιεικείας φέρηται πρὸς τοὺς ὀφειλέτας του. Ὁ ἐνεστώς ἀφιέμεν σημαίνει τὸ διηνεκῆς δηλ.: ἐξακολουθοῦμεν νὰ συγχωρῶμεν. Ἐὰν δ' ἀντὶ τῆς ἐπιεικείας ταύτης φερώμεθα πρὸς τοὺς ἄνθρώπους, σκληρῶς καὶ ἀπανθρώπως, τότε οὐδ' αὐτὸς ὁ Θεὸς συγχωρήσει ἡμᾶς. Τοῦτ' αὐτὸ λέγει καὶ ὁ Σωτὴρ ἐν τοῖς ἐπομένοις 14 καὶ 15 στίχοις. Ὁ Χριστιανὸς λοιπὸν προσευχόμενος ὀφείλει νὰ ἔχη καθαρὰν καρδίαν, καὶ παντὸς μίσους, εἴτε πάθους, εἴτε ἔθους ἀπηλλαγμένον, ὅπως τοῦ μᾶ νὰ ἐπικαλεῖται παρὰ τοῦ Θεοῦ καὶ τῶν ἰδίων ὀφελιμάτων τὴν ἄφεισιν.

Στ. 13. «Καὶ μὴ εἰσενέγκῃς κτλ.» Ὑπὸ τὴν ἔκφρασιν πειρασμὸς νοητέον ἐνταῦθα πᾶσαν περίστασιν ἐν ἣ ἐγγύς κεῖται ὁ κίνδυνος τοῦ νὰ διασαλευθῶμεν ἐν τῇ πίστει, εἴτε εἰς βαρὺ τι ἁμάρτημα νὰ υποπέσωμεν ἐπομένως ἡ λέξις πειρασμὸς σημαίνει πάντα δοκιμασίας ἀγῶνα εἰς ὃν δύναται νὰ υποβληθῶμεν. Διὰ τῆς αἰτήσεως λοιπὸν ταύτης ὁ προσευχόμενος ἀποβλέπων εἰς τὴν ἀνθρωπίνην ἀσθένειαν παρακαλεῖ τὸν

ἀλλὰ ῥῦσαι ἡμᾶς ἀπὸ τοῦ πονηροῦ· ὅτι σοῦ ἐστὶν ἡ βασιλεία, καὶ ἡ δύναμις, καὶ ἡ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας. Ἀμήν. Ἐὰν γὰρ ἀφήτε τοῖς ἀνθρώποις τὰ παραπτώματα αὐτῶν ἀφήσει καὶ ὑμῖν ὁ πατὴρ ὑμῶν ὁ οὐράνιος. Ἐὰν δὲ μὴ ἀφήτε τοῖς ἀνθρώποις τὰ παραπτώματα αὐτῶν, οὐδὲ ὁ πατὴρ ὑμῶν ἀφήσει τὰ παραπτώματα ὑμῶν.

Θεὸν ὅπως μὴ καθυποβάλλῃ ἡμᾶς εἰς τοιαύτην τινὰ δοκιμασίαν, ἀλλὰ καὶ ἂν καθυποβληθῶμεν νὰ ἐξέλθωμεν ἀπ' αὐτῆς νικηφόροι.

«*Ἄλλα ῥῦσαι κτλ.*». Ἀλλὰ δὴ ὅχι μόνον μὴ καθυποβάλλῃς ἡμᾶς εἰς οἰονδήποτε δοκιμασίας ἀγῶνα, ἀλλὰ λύτρωσον ἡμᾶς ἀπὸ τοῦ πονηροῦ, ἦτοι τοῦ διαβόλου τοῦ παροτρύνοντος ἡμᾶς εἰς πᾶν ψυχοφθόρον ἔργον, διὰ τῆς μεταδόσεως τῆς θείας Σου χάριτος.

Ἐνταῦθα τελειώνουσι αἱ ἑπτὰ αἰτήσεις· ἐν αἷς περιληπτικῶς περιέχεται ὅ,τι χρήσιμον διὰ τε τὴν ψυχὴν καὶ τὸ σῶμα, ἐν σχέσει πρὸς τὸ παρελθόν, τὸ παρὸν καὶ τὸ μέλλον.

Γ'. Ἡ Δοξολογία.

«*Ὅτι σοῦ ἐστὶν κτλ.* Ἡ δοξολογία αὕτη κατέχει καταλληλοτάτην θέσιν ἐνταῦθα, διότι, ἐξαιτούμενος παρὰ τοῦ Θεοῦ οἷα ἀνωτέρω ἐξεθῆκαμεν, ἀπονέμεται αὐτῷ τὴν προσήκουσαν τιμὴν. Ἡ ἔννοια δ' αὐτῆς εἶναι ἡ ἐξῆς. Ἡμεῖς οἱ ἀσθενεῖς καὶ ἀδύνατοι ἐξαιτούμεθα ἀπὸ Σοῦ τοῦ παναγάθου Θεοῦ πᾶν οὐτινος χρεῖαν ἔχομεν, διότι σὺ κατέχεις τὴν ἐξουσίαν καὶ τὴν δύναμιν ὅπως παρέχῃς ἡμῖν πάντα ταῦτα.

Ὁ ἐπίλογος οὗτος τῆς Κυριακῆς προσευχῆς εἶναι προσθήκη εἰσαχθεῖσα κατὰ τὴν δ'. ἑκατονταετηρίδα, κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ Χρυσοστόμου. Τοῦτο δὲ δηλοῦται διότι εἰς ὅλους τοὺς ἀρχαίους κώδικας δὲν ὑπάρχει, ἀλλ' ἐν αὐτοῖς μετὰ τὸ *Ἄλλα ῥῦσαι ἡμᾶς ἀπὸ τοῦ πονηροῦ*, ἀκολουθεῖ ἀμέσως τὸ εὐκτικὸν ἐπίρρημα *ἀμήν*. Ἀλλὰ καὶ ἡ ἀρχαία Ἐκκλησιαστικὴ διάταξις ἡ μέχρις ἡμῶν διατηρηθεῖσα, καθ' ἣν ὁ ἀπαγγέλλων ἐπ' ἐκκλησίας τὴν Κυριακὴν προσευχὴν σταματᾷ εἰς τὸ ἀπὸ τοῦ πονηροῦ, καὶ ὁ ἱερεὺς ἐκφωνεῖ τὴν δοξολογίαν, εἶναι ἀπόδειξις ὅτι αὕτη εἶναι προσθήκη, ἄλλως τε οὐδὲν ἔπρεπε νὰ διακόπτεται.

Ἀμήν. Τοῦτο παρὰ τὴν βεβαιωτικὴν σημασίαν ἣν ἔχει, καὶ περὶ ἧς ἀλλαγῆς εἴπομεν τὰ εἰκότα (ὅρα Ἐρμ. Κεφ. ε. στίχ. 18), εἶναι καὶ ἐπίρρημα εὐχῆς, ἰσοδυναμοῦν τῷ γένοιτο.

Στ. 14 καὶ 15. Οἱ δύο οὗτοι στίχοι εἶναι αἰτιολογία τῆς ἐν τῷ 12 στίχῳ ε. αἰτήσεως. «*Καὶ ἄφες ἡμῖν κτλ.*» Ὡστε ἔλεγε *Ἀέρω δ'* ὅτι ἀναγκαῖον διὰ τὴν σωτηρίαν σας εἶναι ἡ συγχώρησις τῶν πρὸς σᾶς ὀφειλημάτων τῶν ἄλλων, διότι ἐὰν ταῦτα συγχωρήσητε, καὶ ὁ πατὴρ ὑμῶν ὁ Οὐράνιος συγχωρήσῃ τὰ παραπτώματά σας.

Στ. 16—19. Ὅταν δὲ νηστεύητε, μὴ γίνεσθε ὡς περ εἰ ὑμῶν ποκρिताί, σκυθρωποί· ἀφανίζουσι γὰρ τὰ πρόσωπα αὐτῶν, ὅπως φανῶσι τοῖς ἀνθρώποις νηστεύοντες· ἀμὴν λέγω ὑμῖν, ὅτι ἀπέχουσι τὸν μισθὸν αὐτῶν. Σὺ δὲ νηστεύων ἀλειφαί σου τὴν κεφαλὴν, καὶ τὸ πρόσωπόν σου νύψαι· Ὅπως μὴ φανῆς

Ἡ λέξις παράπτωμα γινομένη ἐκ τοῦ παραπίπτει ὅπερ κατὰ πρῶτον δηλοῖ παρεκκλίνειν τῆς εὐθείας ὁδοῦ, εἶτα δὲ καὶ ἐκτρέπεσθαι, πλανᾶσθαι, σημαίνει πλάνην, παρεκτροπὴν, καὶ εἰ τι ὅμοιον.

Στ. 16—19. Ἐνταῦθα ὁ Σωτὴρ ἔρχεται ἵνα διδάξῃ τίνι τρόπῳ δεῶν νὰ ἐκτελῆται καὶ ἄλλη, ἐπίσης μεγάλη ἀρετὴ, ἡ νηστεία, ὅπως ἡ ἀμυγῆς πάσης ἐξωτερικῆς καὶ ματαιῆς ἐπιδειξέως.

Ὅταν δὲ νηστεύετε, λέγει ὁ Σωτὴρ, δὲν πρέπει νὰ φαίνεσθε σκυθρωποί, ἤτοι κατηρεῖς τὴν ἐξωτερικὴν ὄψιν ἕνεκα τῆς ἀδυναμίας ἣν ὡς ἐκ τῆς νηστείας δῆθεν αἰσθάνεσθε, διότι τοιοῦτοτρόπως πράττουσιν οἱ ὑποκριταί, ὅτινες ἀφανίζουσιν, ἤτοι μετατρέπουσι κατὰ πλαστον ὅμως τρόπον τὰ πρόσωπα αὐτῶν, σκοποῦ κύριον προσιθήμενοι νὰ φανῶσιν εἰς τοὺς ἀνθρώπους νηστεύοντες. Οἱ τοιοῦτοι, ἐπιτυχόντες τοῦ ἐπιθωκομένου σκοποῦ, ἔλαβον τὴν ἀμοιβὴν των, ἣτοι τὴν ἐφήμερον καὶ ἐπίπλαστον δόξαν, τοῦθ' ὅπερ δὲν ὀφείλει νὰ πράττῃ καὶ ὁ χριστιανός. Ἀλλ' ὡς πᾶσαν ἀρετὴν πρέπει νὰ ἐκτελῆ οὗτος ἐξ ἑνὸς καὶ μόνου ἑλατηρίου ὀρμώμενος, ἐκ τῆς ἀγάπης πρὸς τὸ ἀγαθόν, εἴτε ἐκ τῆς συνκισθήσεως τοῦ ἰδίου καθήκοντος, τοιοῦτοτρόπως καὶ τὴν νηστείαν, ἥς ἡ ἀξία πολλαχοῦ τῆς Γραφῆς δηλοῦται.

Τὸν τρόπον δὲ καθ' ὃν ὁ χριστιανός ὀφείλει νὰ νηστεύῃ, ἐκφέρει αὐτὸς ὁ Σωτὴρ ἐν τῷ 17 στίχῳ.

Στ. 17. Διὰ τῶν ἐκφράσεων τούτων ἀλειφαί σου τὴν κεφαλὴν καὶ τὸ πρόσωπόν σου νύψαι, δὲν πρέπει νὰ ὑπαλάβωμεν ἄλλο τι, εἰ μὴ τὴν κοινὴν παρ' ἡμῖν πράξιν τῆς καθαριότητος τοῦ τε προσώπου καὶ τῆς κεφαλῆς, δι' ἧς κατὰδηλος γίνεται ἡ φυσικὴ τῆς ὄψεως ἡμῶν παράστασις. Ἐν τῇ φυσικῇ δὲ ταύτῃ καὶ ἀναλλοιώτῳ καταστάσει ἡμῶν, οὐδεμίαν ὑπόνοιαν παρέχουмен τῆς ἐν ἡμῖν μόνον γνωστῆς νηστείας. Εἶναι λοιπὸν τοῦτο ἀντίθεσις τοῦ τρόπου καθ' ὃν ἐνήστευον καὶ νηστεύουσιν οἱ ὑποκριταί. Ὡς δ' ὁ Σωτὴρ, ἀπὸ τε τῆς ἐλευθεροσύνης καὶ προσεγγῆς ἀπηγόρευσε πᾶσαν ἐξωτερικὴν καὶ ἄσκοπον δόξαν, εἰπὼν δι' ἐκείνην μὲν ἀμὴ γινώτω ἡ ἀριστερὰ σου τί ποιεῖ ἡ δεξιὰ σου», διὰ ταύτην δὲ, αἰεσελθε εἰς τὸ ταμειὸν σου», οὕτω καὶ διὰ τῶν ἐκφράσεων τῶν εἰς τὴν νηστείαν ἀναφερομένων ἀλειφαί τὴν κεφαλὴν, καὶ τὸ πρόσωπόν σου νύψαι», οὐδὲν ἄλλο προτίθεται νὰ διδάξῃ, ἢ, ὡς ὁ Χρυσόστομος λέγει, «ἵνα διὰ πάντων σπουδαίωμεν μετ' ἀκριθείας πολλῆς κρύπτειν τὸ κτήμα τοῦτο.

Στ. 18. (Ὅπως κτλ. Ὁ σκοπὸς τοῦ κατὰ τοὺς νόμους τοῦ χριστιανισμοῦ νηστεύοντος δὲν πρέπει νὰ εἶναι ἡ ἀνθρωπίνην δόξαν, ὡς

τοῖς ἀνθρώποις νηστεύων, ἀλλὰ τῷ πατρὶ σου τῷ ἐν τῷ κρυπτῷ· καὶ ὁ πατήρ σου ὁ βλέπων ἐν τῷ κρυπτῷ, ἀποδώσει σοι ἐν τῷ φανερῷ.

Μὴ θησαυρίζετε ὑμῖν θησαυροὺς ἐπὶ τῆς γῆς, ὅπου σὴς καὶ βρῶσις ἀφανίζει, καὶ ὅπου κλέπται διαρύσσουσι καὶ κλέπτουσι. Θησαυρίζετε δὲ ὑμῖν θησαυροὺς ἐν οὐρανῷ, ὅπου

καὶ ἀλλαγῷ εἶρηται. Ὁ ἄνθρωπος μάρτυρα τῶν καλῶν καθ' ὅλου πράξεων του ἀνάγκη νὰ ἔχη τὸν τὰ πάντα ἐφορῶντα Θεόν, καὶ οὐχί τοὺς ἀνθρώπους, ἀφ' ὧν οὐδὲν διαρκὲς νὰ ἐλπίσῃ δύναται.

Καὶ ὁ πατήρ σου κτλ. Ὅρα ἐρμηνείαν εἰς Κεφ. ΣΤ'. στίχ. 4.

Στ. 19. Ἀρχόμενος ὁ Σωτήρ τῆς ἐπὶ τοῦ ὄρους ὀμιλίας ἐμακάρισε τοὺς ἐλεήμονας, καταδειξάς διὰ τούτου ὅτι μέγιστον καθῆκον ἡμῶν εἶναι τὸ βοηθεῖν τοὺς χρεῖαν ἔχοντας. Ἐκεῖ λοιπὸν κατεδείξε τὸ *δει ελεεῖν*, ὡς ὁ Χρυσόστομος λέγει, ἐν δὲ τῷ παρόντι στίχῳ διδάσκει, «καὶ πόσον ελεεῖν χρῆν», καταπολεμῶν τὴν μανίαν τοῦ πλεονεκτηεῖν ἀφ' ἧς πολλὰ τὰ ἐκπηγάζοντα κακὰ, καὶ πρὸ πάντων, διότι ὁ κυριευθεὶς ὑπὸ τοῦ πάθους τούτου, βυθίζεται ἐν αὐτῷ διηνεκῶς, καὶ, σχεδὸν εἰπεῖν, τῷ ἀποβαίνει ἀδύνατον ν' ἀνακύψῃ καὶ ἴδῃ πόσῳ ὑψηλότερον ἴσταται ὁ ἀληθὴς τοῦ ἀνθρώπου προορισμός. Λέγει λοιπὸν ὁ Σωτήρ «Μὴ θησαυρίζετε θησαυροὺς ἐπὶ τῆς γῆς, διότι πᾶν ὅτι ἐν αὐτῇ μετὰ κόπου καὶ μανίας συλλέγετε, σὴς καὶ βρῶσις ἀφανίζει, ἤτοι ὑπόκειται εἰς φυσικὴν φθορὰν· καὶ ἂν εἰς τὴν φθορὰν ταύτην δὲν ὑποκύψῃ ἕτερος ἐγθρὸς τὸ καταδιώκει, οἱ κλέπται.

Ἐμῖν. Τοῦτο, ὡς καὶ τὸ ἐν τῷ ἐπομένῳ στίχῳ, εἶναι δοτικὴ χαριστική, δηλαδὴ, πρὸς ἀτομικὴν σας ὠφέλειαν.

Σὴς (ἐκ τοῦ σῶ εἴτε σῆθω, τὸ ὁποῖον σημαίνει διατροπῶ) εἶναι σκόλιξ καταστρεπτικός (Ὅρα Θεοφρ. Φυσ. Ἱστορ. α. 16.) Βρῶσις δὲ ἐκ τοῦ βιβρώσκω) εἶναι ἰσοδύναμον πρὸς τὸ σῆσις.

Στ. 20. Θησαυρίζετε δὲ, ἐν τῷ στίχῳ τούτῳ ἐκφέρεται ἡ ἀντίθεσις τοῦ προηγουμένου ἐπὶ τῆς γῆς. Ὁ λόγος δὲ τῆς ποιαιότητος παροτρύνσεως τοῦ θησαυρίζειν ἐν οὐρανῷ εἶναι, ὅτι ἐκεῖ, πᾶν ὅτι φθείρει καὶ ἐξαλείφει τοὺς ἐπὶ γῆς θησαυροὺς, δὲν ὑπάρχει.

Στ. 21. Ἐνταῦθα ὁ Σωτήρ ἀναφέρει τὸν κύριον λόγον δι' ὃν δὲν πρέπει νὰ φροντίζωμεν νὰ θησαυρίζωμεν ἐπὶ τῆς γῆς, ἀλλ' ἐν οὐρανῷ. Διότι, λέγει, αὐτοῦ ὁ θησαυρὸς ὑμῶν, ἐκεῖ ἔσται καὶ ἡ καρδία. Λέγει δὲ *καρδία* ἐνταῦθα, διότι αὕτη ἐστὶν ἡ ἔδρα τῶν εὐγενεστέρων τοῦ ἀνθρώπου συναισθημάτων. Ἐὰν λοιπὸν, κατὰ ταῦτα, ὁ θησαυρὸς ἡμῶν ᾗ ἐν οὐρανῷ, τότε καὶ πᾶσα σκέψις ἡμῶν θελεῖ εἶσθαι ὑψηλὴ, θεία, ὡς τείνουσα πρὸς θεῖον καὶ ἀφθαρτον θησαυρόν. Τοῦναντίον δὲ ἡ διηλεκτικὴ μέριμνα, πρὸς τοὺς ἐπὶ γῆς θησαυροὺς, υποδουλοῦσι τὸ φρόνημα καὶ τὸν νοῦν ἡμῶν, τοῦθ' ὅπερ συντελεῖ ὥστε ὁ ἄνθρωπος νὰ μὴ δύναται ν' ἀνακύψῃ ἀπὸ τοῦ πνευματικοῦ ληθάργου εἰς ὃν ἐβύβισεν αὐτὸν ἡ χαμερπὴς ἰδέα τοῦ πλεονεκτηεῖν, Ὁ τοιοῦτος παρίσταται ὑπὸ

οὔτε σῆς οὔτε βρωσῆς ἀφανίζει, καὶ ὅπου κλέπται οὐ δι-
 ούσσουσιν οὐδὲ κλέπτουσιν. Ὅπου γὰρ ἐστὶν ὁ θησαυρὸς
 ὑμῶν, ἐκεῖ ἔσται καὶ ἡ καρδία ὑμῶν. Ὁ λύχνος τοῦ σώ-
 ματός ἐστὶν ὁ ὀφθαλμὸς· ἐὰν οὖν ὁ ὀφθαλμὸς σου ἀπλοῦς

τοῦ Χρυσόστομου, ὡς «δούλος ἀντ' ἐλευθέρου γενόμενος καὶ τῶν οὐ-
 ρανίων ἐκπίπτων, καὶ μηδὲν τῶν ὑψηλῶν ἐνοήσῃται δυνάμενος, ἀλλὰ
 πᾶντα χρήματα καὶ τόκους, καὶ δαρείσματα, καὶ κέρδη καὶ καπη-
 ρείας ἀνελευθέρους, . . . ὡς περ κίων τάφρω προσδεδε-
 νημένος ἀλύσεως ἀπάσης χαλεπότερον τῆ ἰτῶν χρημάτων τυραννίδι,
 κατὰ τῶν προσόντων ἀπάντων ὑλακτῶν.

στ. 22. Ὁ λύχνος τοῦ σώματος κτλ. Ὁ Σωτὴρ ἡμῶν παραβάλ-
 λει ἐνταῦθα τὸ κέντρον τῶν συναισθημάτων τοῦ ἀνθρώπου, ἥτοι τὴν
 καρδίαν, πρὸς τὸ κυριώτατον πρὸς φωτισμὸν τοῦ ἐξῶ ἀνθρώπου ὄργα-
 νον, τὸν ὀφθαλμὸν. Διὰ τῆς παραβολῆς δὲ ταύτης δεικνύει, ὅτι ὅσον
 λόγον ἔχει ὁ ὀφθαλμὸς πρὸς τὴν αἰσθητὴν ἡμῶν φύσιν, τὸν αὐτὸν ἔ-
 χει καὶ ἡ καρδία πρὸς τὴν ἐσωτερικὴν τοῦ ἀνθρώπου ποιότητα· καὶ
 ὡς ἐκ τῆς ἀπλότητος τοῦ ὀφθαλμοῦ, ἥτοι ἐκ τῆς ὑγειοῦς αὐτοῦ κα-
 ταστάσεως, ἐξήρτηται ὁ πλήρης φωτισμὸς ἐλακτῆρου τοῦ σώματος,
 τοιοῦτοτρόπως καὶ ἐκ τῆς ἀπλότητος τῆς καρδίας ἢ κατὰ Χριστὸν ἐ-
 σωτερικὴ διάπλασις.

Σημειωτέον ἐνταῦθα ὅτι ἡ ἔκφρασις ἀπλοῦς δὲν κυριολεκτεῖται ἐπὶ
 τοῦ ὀφθαλμοῦ, ἀλλ' ἐπὶ τῆς καρδίας· ἐτίθη δ' ἐνταῦθα καὶ ἐπὶ τοῦ
 ὀφθαλμοῦ διὰ τὴν μεταφορικὴν σημασίαν.

Καὶ ὁ Χρυσόστομος ἀποδέχεται τὴν μεταφορικὴν ταύτην σημασίαν
 λέγων «Ἐπειδὴ γὰρ ἐμνημόνευσε τοῦ νοῦ, ὡς καταδουλομένῳ καὶ
 βαλχμαλωτιζομένῳ, τοῦτο δ' οὐ πολλοῖς εὐσύνοπτον ἦν, ἐπὶ τὰ ἐξῶ
 »καὶ πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν κείμενα τὴν διδασκαλίαν μετατίθησιν, ἵνα
 »αὐτὸ τοῦτων καὶ περὶ ἐκείνων ροήσωσιν. Εἰ γὰρ μὴ οἶσθα, τί ποτέ
 ἐστὶ βλάβη νοῦ, ἀπὸ τῶν σωματικῶν τοῦτο καταμάνθανε. Ὅπερ γὰρ
 »ἐστὶν ὀφθαλμὸς τῶ σώματι, τοῦτο ὁ νοῦς τῆ ψυχῆ.»

στ. 23. «Ἐὰν δὲ ὁ ὀφθαλμὸς σου κτλ.» Ἀντίθεσις τῶν ἐν τῷ
 προηγουμένῳ στίχῳ ἀναφερομένων. Ἐκεῖ εἶπεν, ὅτι ἐκ τῆς ἀπλότη-
 τος τοῦ ὀφθαλμοῦ ἐξήρτηται ὁ πλήρης τοῦ σώματος φωτισμὸς, ἐνταῦ-
 θα δὲ, ὅτι ἐκ τῆς νοσηρᾶς αὐτοῦ καταστάσεως ὁ ὑλικὸς αὐτοῦ σκοτι-
 σμὸς. Ὅτι δ' εἶπομεν διὰ τὴν ἔκφρασιν ἀπλοῦς τοῦ προηγουμένου
 στίχου, τοῦτ' αὐτὸ ἐφαρμόζεται καὶ διὰ τὴν ἔκφρασιν πονηρᾶς, διότι
 καὶ ὁ στίχος οὗτος εἶναι συνέχεια τῆς αὐτῆς μεταφορᾶς.

Εἰ οὖν τὸ φῶς τὸ ἐν σοὶ κτλ. Ἡ πρότασις αὕτη περιέχει τὴ συμ-
 πέρασμα τῶν δύο ἀνωτέρων στίχων. Ἐὰν λοιπὸν, λέγει ὁ Σωτὴρ, τὸ
 φῶς τὸ ἐν σοί, ἥτοι τὸ ὄργανον τὸ χρησιμεῖον πρὸς φωτισμὸν σου, ὁ
 νοῦς διπλαδὴ ἢ ἡ καρδία, ἀμαυρωθῆ, τὸ σκότος πάσῃ· ἥτοι ἡ κατω-
 τέρα ἐν ἡμῖν φύσις, ἥτις ὡς ἐκ τῶν ἐν αὐτῇ ἐμφύτων ἔρμων βέπει
 πρὸς τὰ τοῦ σκότους, ἀρῶν ἀπολέσῃ πλέον τὴν φύσει φωτεινὴν πηγὴν,

ἢ, ὅλον τὸ σῶμά σου φωτεινὸν ἔσται. Ἐάν δὲ ὁ ὀφθαλμὸς σου πονηρὸς ἦ, ὅλον τὸ σῶμά σου σκοτεινὸν ἔσται. Εἰ οὖν τὸ φῶς τὸ ἐν σοί, σκότος ἐστί, τὸ σκότος πόσον; Οὐδεὶς δύναται δυοὶ κυρίους δουλεύειν· ἢ γὰρ τὸν ἓνα μισήσει, καὶ τὸν ἕτερον ἀγαπήσει· ἢ ἐνὸς ἀντιθέσεται, καὶ τοῦ ἑτέρου

ἀφ' ἧς ἀπεκδέχεται καὶ τὸ ἴδιον φῶς, εἰς παῖον πέλαγος πλάνης καὶ πνευματικοῦ σκοτισμοῦ μέλλει μετ' οὐ πολὺ νὰ ἐμπέσῃ, καὶ βυθισθῇ;

Ἐραισιότατος παραβολὰς εἰς τὸ χωρίον τοῦτο ποιεῖται καὶ ὁ Χρυσόστομος λέγων· «ὡς περὶ τὴν πηγὴν ἀνελῶν καὶ τὸν ποταμὸν ἐξήρασεν, οὕτως ὁ τὸν νοῦν ἀρανίσας, πᾶσαν αὐτοῦ τὴν ἐν τῇ ζωῇ ταύτῃ κρᾶξιν ἐθέλωσεν. Ὅταν ὁ κυβερνήτης ὑποβρύχιος γένηται, καὶ ὁ κλύχνος σθεσθῇ, καὶ ὁ ἡγεμὼν αἰγυμάλωτος γένηται, ποία λοιπὸν ἴεσται τοῖς ὑπληκόις ἐλπίς; . . . . . Τί γὰρ ὄφελος στρατιωτῶν χρυσοφορούντων, ὅταν ὁ στρατηγὸς αἰγυμάλωτος γένηται; τί δὲ κέρδος νῆος καλλωπιζομένης, ὅταν ὁ κυβερνήτης ὑποβρύχιος γένηται; Τί δὲ σώματος εὖ συγκειμένου πλέον, ὅταν οἱ ὀφθαλμοὶ τῆς ὕψους ὡσιν ἐκκεκομμένοι. Ὡς περὶ οὖν τὸν Ἰατρὸν τὸν εὐρέλιοντα ὑγιάειν, ἓνα λύῃ τὰς νόσους, ἂν τις ἐμβαλῶν εἰς νόσον, »εἰς ἀργυράν κελεύσῃ κεῖσθαι κλίνην καὶ χρυσοῦν θάλαμον, οὐδὲν ὄφελος ἔσται τοῖς κάμνουσιν· οὕτως ἂν τὸν νοῦν διασθείρας τὸν δυεῖν ἄνεμον λύειν τὰ πάθη, θεσαυροῦ παρακαθήσῃ, οὐ μόνον οὐδὲν ὠνησιᾶς, ἀλλὰ καὶ τὰ μέγιστα ἐζημιώσῃς καὶ πᾶσαν ἐβλαψῇς τὴν ψυχὴν.»

Στιχ. 24. «Οὐδεὶς δύναται κτ.λ.» Ὅπως καταστήσῃ ζωηρότερον ὅ,τι προηγουμένως περὶ τοῦ ἐν οὐρανοῖς θεσαυροῦ εἶπεν, ἐπιφέρει ἐν ταῦθα τὸ οὐδεὶς δύναται κτ.λ. Καὶ ἐν ταῦθα δὲν γίνεται λόγος περὶ ἄλλης τινὸς δουλείας ἢ περὶ τῆς πνευματικῆς. Κανεὶς δὲν δύναται, λέγει ὁ Σωτὴρ, νὰ ὑπακούῃ εἰς δύο κυρίους ὅπως τὰ ἐναντία ἐπιτάττοντας. Οἱ δύο δ' οὗτοι κύριοι εἶναι ἀναμιφθίλως αἱ δύο ἐν ἡμῖν φύσεις, ἡ ἀνωτέρα πνευματικὴ, καὶ ἡ κατωτέρα αἰσθητικὴ. Ἐκατέρα δὲ τῶν δύο τούτων φύσεων ἔχει διατάξεις πάντῃ ἀντικειμένης τῇ ἑτέρᾳ καθ' ὅτι αἱ ὑπαγορεύσεις τοῦ πνεύματος εὐρίσκονται εἰς διηνεκὴ ἀγῶνα καὶ διαμάχην πρὸς τὰς ὑπαγορεύσεις τοῦ σώματος. Δι' ὅ καὶ ὁ προτιθέμενος ἴσως καὶ εἰς τοὺς δύο τούτους κυρίους νὰ ὑπακούῃ, δὲν καὶ τὸ κατορθώσῃ, ἀλλ' ἢ εὐθύς ἐξ ἀρχῆς τὸν ἓνα ἐξ αὐτῶν θὰ μισήσῃ, καὶ τὸν ἄλλον θ' ἀγαπήσῃ, ἢ εἰς τὸν ἓνα θὰ προσκολληθῇ καὶ τούτου τὰς διατάξεις θ' ἀνέχῃται καὶ τὸν ἄλλον θὰ καταφρονήσῃ. Διὰ τοῦτο λέγει ὁ Σωτὴρ καὶ δύνασθε Θεῷ δουλεύειν καὶ Μαρμωῶν. Διὰ τῆς τελευταίας δὲ ταύτης ἐκφράσεως εἰδικεύεται ἡ ἔννοια τῶν ἀνωτέρω ἀναφερομένων δύο κυρίων.

Ὁ Μαρμωῶν ἦτο Θεὸς τοῦ Πλούτου παρὰ τοῖς Συρίοις. Εἶτα, ἐν τῇ γενικῇ τῆς λέξεως ἐκδοχῇ, ἐκλαμβάνεται ἀντὶ τῶν ἐκφράσεων

καταφρονήσει· οὐ δύνασθε Θεῷ δουλεύειν καὶ Μαρμωνᾷ. Διὰ τοῦτο λέγω ὑμῖν, μὴ μεριμνᾶτε τῇ ψυχῇ ὑμῶν, τί φάγητε καὶ τί πίητε· μηδὲ τῷ σώματι ὑμῶν, τί ἐνδύσθητε· οὐχὶ ἡ ψυχὴ πλεῖον ἐστὶ τῆς τροφῆς, καὶ τὸ σῶμα τοῦ ἐνδύματος; Ἐμβλέψατε εἰς τὰ πετεινὰ τοῦ οὐρανοῦ, ὅτι οὐ σπείρουσιν, οὐδὲ θερίζουσιν οὐδὲ συνάγουσιν εἰς ἀποθήκας,

πλοῦτος, θησαυρὸς κτλ. (Οὕτως ἐκλαμβάνει τὴν λέξιν ὁ Γάλλος ἀκαδημαϊκὸς A. Chassang ἐν τῷ λεξικῷ αὐτοῦ λέγων Μαρμωνᾶς Dieu des richesses, chez les Syriens, par extension, richesse, trésor.)

Κατὰ ταῦτα λοιπὸν, οἱ δύο κύριοι, ὧν αἱ ἀξιώσεις δὲν συμβιβάζονται, καὶ τοὺς ὁποίους δὲν δύναται τις νὰ δουλεύῃ συγχρόνως, εἶναι ἔνθεν μὲν ὁ πλοῦτος, ὅστις, ὡς ἐπὶ τὸ παλὸν, ἐπιβάλλει τοῖς προσκτωμένοις αὐτὸν τὴν φιλαργυρίαν, καὶ τὴν ἐντεῦθεν ἐκπηγάζουσαν ἀδικοφροσίαν πρὸς τὰ δεινὰ τοῦ πλοῦτον, ἐν πολλοῖς δὲ περιστάσεσι καὶ τὴν ἀδικίαν, ὡς τοιουτοτρόπως ἀποκαλεῖται ἐν Λουκ. ις'. θ'. ἔνθεν δὲ ὁ Θεὸς, ὅστις, ὡς πλήρης ἀγάπης, ἐπιβάλλει τοῖς πιστοῖς αὐτοῦ ὑπηρετίας τὴν φιλανθρωπίαν, καὶ τὴν αὐταπάρνησιν. Καλεῖται δ' ἐνταῦθα ὁ Μαρμωνᾶς κύριος αὐτῶν διὰ τὴν οἰκείαν φύσιν, ἀλλὰ διὰ τὴν τῶν ὑποκλινομένων αὐτῷ ταλαιπωρίαν.» (Χρυσόσ.)

Στ. 25. *Μὴ μεριμνήσητε* κτλ. Ὁ στίχος οὗτος κατέχει καταλλήλοτάτην θέσιν, διότι τίθεται ἐν σχέσει καὶ ἀναφορᾷ πρὸς ὅσα ἀνωτέρω ἐξέθηκε. Καθότι, καὶ κατὰ τὸ πνεῦμα τοῦ χριστιανισμοῦ, ὁ ἄνθρωπος, ὡς ἀποτελούμενος ἐκ ψυχῆς καὶ σώματος, ὀφείλει νὰ φροντίξῃ καὶ περὶ γήινων πραγμάτων καὶ νὰ προνοῇ περὶ τε ἑαυτοῦ καὶ περὶ τῶν οἰκείων του. Εἰς ἓν καὶ μόνον ὀφείλει ἀγρόπῳ νοτὶ νὰ ἐνατενίσῃ, μήπως, αἱ περὶ τὰ γήινα μέριμναι, αἱ εἰς τὸ μέλλον ἀφορῶσαι, ἐπισκοπίσωσι τὸν νοῦν αὐτοῦ, καὶ τοιουτοτρόπως περιέλθῃ εἰς τὴν κατηγορίαν τῶν ὑπηρετούντων τῷ Μαρμωνᾷ. Δὲν ἔπεται ἄρα ἐνταῦθα, ὅτι ἀποκλείεται παρὰ τοῖς χριστιανοῖς ἡ λογικὴ φροντίς καὶ πρόνοια πρὸς κτῆσιν τῶν ἀναγκαίων, καὶ πρὸς ἐξοικονόμησιν τῶν ἀπαιτούμενων μέσων, διὰ τὴν οἰκογενειακὴν καθ' ὅλου διατήρησιν. Ἡ λογικὴ αὕτη τούναντίον πρόνοια εἶναι καὶ καθῆκον αὐτῶν καὶ ἡ πρὸς τούτων ὀλιγοψυχία ἐπιφέρει ἰδίαν εὐθύνην. Τοῦτ' αὐτὴ ἐννοεῖ καὶ ὁ θεὸς Χρυσόστομος, ὅστις ἐρμηνεύων τὸ χωρίον τοῦτο λέγει. «*Μετὰ τὸ εἰπεῖν· οὐ δύνασθε Θεῷ δουλεύειν καὶ Μαρμωνᾷ ἐπήγαγε· διὰ τοῦτο λέγω ὑμῖν μὴ μεριμνᾶτε ΤΟΥΤΟ, ποῖον; ΤΟ ΤΗΣ ΖΗΜΙΑΣ ΤΑΥΤΗΣ ΑΦΑΤΟΝ*»,

Τῇ ψυχῇ ὑμῶν. Ἴσον τῇ ζωῇ ἡμῶν· διότι πολλαχοῦ τῆς Καινῆς Διαθήκης ἡ ἐκφρασις *ψυχὴ* σημαίνει τὴν ζωὴν καθ' ὅλου. Οὐχὶ ἡ *ψυχὴ πλεῖον ἐστὶ τῆς τροφῆς* κτλ. Ἡ πρὸς συμπλήρωσιν ὑπονοουμένη ἀπόκρισις εἶναι, πάντως ἡ *ψυχὴ πλεῖον ἐστὶ τῆς τροφῆς* κτλ. Θέλει δ' ὁ Σωτὴρ ἐνταῦθα νὰ δεῖξῃ ἡμῖν, ὅτι ἀφοῦ ὁ Θεὸς, ὡς πατὴρ φιλό-

καὶ ὁ πατὴρ ὑμῶν ὁ οὐράνιος τρέφει αὐτά. Οὐχ' ὑμεῖς μᾶλλον διαφέρετε αὐτῶν; Τίς δὲ ἐξ ὑμῶν μεριμνῶν δύναται προσθεῖναι ἐπὶ τὴν ἡλικίαν αὐτοῦ πῆχυν ἓνα; Καὶ περὶ ἐνδύματος τί μεριμνᾶτε; καταμάθετε τὰ κρίνα τοῦ ἀγροῦ, πῶς αὐξάνει οὐ κοπιᾷ, οὐδὲ νῆθει. Λέγω δὲ ὑμῖν, ὅτι οὐδὲ

στοργὸς προνοεῖ περὶ τῆς ζωῆς ἡμῶν, αὐτὸς θέλει προνοήσει καὶ περὶ τοῦ ἐλάσσονος, ἤτοι, περὶ τῶν μέσων τῶν πρὸς διατήρησιν τῆς ζωῆς· καὶ ὅτι, ὁ χριστιανὸς οφείλει νὰ ἔχη ἀκλόνητον πεποιθῆναι εἰς τὴν ἀγροπνον πρόνοιαν τοῦ παναγάθου δημιουργοῦ.

Στ. 26. Ἐνταῦθα ὁ Σωτὴρ καταδείκνυσιν, ὅτι ἡ πρόνοια τοῦ Θεοῦ εἶναι γενικὴ, μέχρις αὐτῶν τῶν ἀσήμεων ἐν συγκρίσει πρὸς τὸν ἄνθρωπον ἐπεκτεινομένη.

Ἡ ἔννοια τοῦ στίχου τούτου εἶναι ἡ ἐξῆς «Ρίψατε τὸ βλέμμα σας εἰς τὰ πάντοτε εὐθυμὰ καὶ χοροποιά πετεινά, τὰ ὅποια ὑπὸ μόνης τῆς θείας προνοίας τρέφονται, χωρὶς ταῦτα νὰ σπειρώσιν οὐδὲ νὰ θησαυρίζωσιν εἰς ἀποθήκας· ἀποῦ λοιπὸν αὕτη καὶ μέχρι τῶν σμικροτάτων ἐπεκτείνεται πετεινῶν, δὲν θέλει περιλαμβάνει καὶ ἡμᾶς, τοὺς πολλῶ ἐξοχωτέρους, ὑπὸ τὴν στέγην αὐτῆς; Καὶ πάλιν ἐν τῷ ἐρωτηματικῷ λόγῳ «Οὐχὶ κτλ.» ὑπονοεῖται καταρατικὴ ἀπάντησις. «Πάντως μᾶλλον αὐτῶν διαφέρετε».

Στ. 27. «Τίς δ' ἐξ ὑμῶν κτλ.» Ἐνταῦθα καταδείκνυσιν τὸ ἄσκοπον καὶ ἀνωφελὲς πάσης παραλόγου μεριμνης. Ὁ ἄνθρωπος εἶναι ὄν ἄσθενές καὶ περιορισμένον, δι' ὃ καὶ μεθ' ὅλας αὐτοῦ τὰς μεριμνας δὲν δύναται νὰ προσθέσῃ ἐπὶ τὴν ἡλικίαν του πῆχυν ἓνα, ὡς δὲν δύναται νὰ μεταβάλλῃ οὐδὲ μιᾶς μόνης τριχός, ἐκ τῶν τῆς κεφαλῆς του, τὴν φυσικὴν αὐτῆς κατάστασιν. Ὁ πῆχυς εἶναι, ὡς γνωστὸν, μέτρον τοῦ μήκους. Ἐνταῦθα δ' ἐπὶ τῆς ἡλικίας λεγόμενος, σημαίνει χρονικὸν τι διάστημα ἐνὸς ἔτους, εἴτε μιᾶς ἐβδομάδος. Καὶ παρ' Ἑλλήσιν εὐρηται ἡ ἐκφρασις αὕτη ἐν τῇ σημασίᾳ τοῦ ἀναστήματος, ἐπὶ φυτῶν, ζώων κτλ. Ἐνταῦθα ὅμως ἀρμυρίζει φυσικώτερον ἡ ἔννοια τοῦ χρονικοῦ διαστήματος. Ἡ φυσικὴ λοιπὸν ἔννοια τοῦ στίχου τούτου εἶναι ἡ ἐξῆς. «Τίς ἀπὸ σας, δι' ὅλων τῶν καταβαλλομένων φροντίδων, δύναται νὰ προσθέσῃ εἰς τὴν ὑπὸ τῆς προνοίας ὠρισθεῖσαν αὐτῶ ἡλικίαν, ἔστω καὶ ἐλάχιστόν τι χρονικὸν διάστημα.» Ἡ ὑπονοουμένη ἀπάντησις εἶναι. «Οὐδεὶς δύναται τοῦτο ποιῆσαι.»

Στιχ. 28. Καὶ οὗτος ἀποτελεῖ συνέχειαν τῶν ἐν ταῖς προηγουμένους περὶ τῶν ματαίων μεριμῶν, καὶ τῆς θείας προνοίας ῥηθέντων.

Καὶ περὶ ἐνδύματος τί μεριμνᾶτε; Ὡσεὶ ἔλεγεν «ἀποῦ αἱ πρὸς τροφήν μεριμναὶ ἡμῶν ἀποβαίνουσιν ἄσκοποι, πῶσο μᾶλλον αἱ περὶ ἐνδύματος; Καὶ αὐταὶ ὡς καὶ ἐκεῖναι εἰς τὸν Θεὸν ἀνάγονται· καὶ αὐτὸς ὅστις φροντίζει εἰσέτι καὶ δι' αὐτὰ τὰ κρίνα τοῦ ἀγροῦ, ἅτινα καὶ δι' ἀφάτου ὠραιότητος ἐστόλισε, χωρὶς ταῦτα νὰ ὦσιν ἱκανὰ ἀρ'»

Σολομών ἐν πάσῃ τῇ δόξῃ αὐτοῦ περιεβάλετο ὡς ἐν τούτων. Εἰ δὲ τὸν χόρτον τοῦ ἀγροῦ, σήμερον ὄντα, καὶ αὔριον εἰς κλίβανον βάλλόμενον, ὁ Θεὸς οὕτως ἀμφιέννυσιν, οὐ πολλῶ μᾶλλον ὑμᾶς ὀλιγόπιστοι; Μὴ οὖν μεριμνήητε, λέγοντες· Τί φάγωμεν, ἢ τί πῖωμεν, ἢ τί περιβαλλόμεθα; πάντα γὰρ ταῦτα τὰ ἔθνη ἐπιζητεῖ· οἶδε γὰρ ὁ πατὴρ ὑμῶν ὁ οὐράνιος, ὅτι χηρῆζετε τούτων ἀπάντων. Ζητεῖτε δὲ πρῶτον τὴν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ, καὶ τὴν δικαιοσύνην, αὐ-

ἐαυτῶν εἰς τοῦτο, πολλῶ μᾶλλον θὰ φροντίξῃ περὶ ἡμῶν, οἵτινες ἀποτελεῖτε τὴν κορωνίδα τῆς κτίσεως.» Ἄνεφερε δ' ἐνταῦθα τὰ τοῦ ἀγροῦ κρίνα, ἵνα ἐκ τῶν ἐλαχίστων προβῇ εἰς τὰ μείζω. Τοῦτο δὲ γίνεται δῆλον καὶ ἐκ τοῦ ἀμέσως ἐπομένου στίχου.

Στ. 30. Ἡ πρόνοια τοῦ Θεοῦ ἐπεκτείνεται καὶ μέχρις αὐτῶν τῶν ἐλαχίστων. Τὰ χόρτα τοῦ ἀγροῦ, τὰ τέως θαλερὰ καὶ εὐώδη, ῥιπτονται εἰς τὸν κλίβανον ἐπομένως ἂν καὶ εἶναι ταῦτα τι ἄσημον καὶ μηδαμινόν, καὶ ὅμως καὶ ταῦτα ὑπὸ τῶν εὐρέων πτερυγῶν τῆς θείας Προνοίας περιελίφθησαν ἀφ' οὗ δὲ ταῦτα ἐπισκιάζονται ὑπὸ τῆς Προνοίας, αὐτὴ κατὰ μείζονα λόγον δὲν θέλει ἐπεκτείνεσθαι εἰς ὑμᾶς; Διὰ δὲ τῆς ἐκφράσεως ὀλιγόπιστοι, καταδείκνυται ὅτι τὸ ὑπερβολικὸν τῶν παραλόγων μεριμῶν καὶ φροντίδων, εἶναι ἔνδειξις ἑλλειποῦς πίστεως πρὸς τὸν Θεὸν ὡς προνοητὴν τοῦ παντός. Ἡ ἐπίμονος καὶ δίσπιστος αὐτὴ μέριμνα ἀρμύζει εἰς ἐκεῖνον ὅστις πόρρω ἀπέχει τοῦ νὰ ἐννοήσῃ τὸν Θεόν, καὶ ὅστις θεωρεῖ τὸν κόσμον ὡς ἴδιον καὶ διηνεκές κτῆμα.

Στ. 31. Ἐν τῷ στίχῳ τούτῳ ὁ Σωτὴρ ἐκφέρει συμπέρασμα τῶν ὅσων ἀπὸ τοῦ 19 στίχου εἶπεν, ἐν τῷ δὲ ἀμέσως ἐπομένῳ ἐπιφέρει τὴν αἰτιολογίαν τούτου τοῦ συμπεράσματος.

Στ. 32. Δὲν πρέπει, λέγει ὁ Σωτὴρ, νὰ καταβάλλῃτε παραλόγους φροντίδας δι' ὕλικας ἀπολαύσεις τροφῆς καὶ ἐνδύματος, διότι ὅλα ταῦτα ἐπιζητοῦσι τὰ ἔθνη, ἐν οἷς ἡ πνευματικότης τοῦ Χριστιανισμοῦ τυγχάνει εἰσέτι ἄγνωστος. «Ἀπὸ τῆς μνήμης τῶν ἐθνικῶν, λέγει καὶ ἢ Χρυσόστομος, διήγειρεν αὐτοὺς πρὸς τὸ μείζω.»

«Οἶδε γὰρ ὁ πατὴρ κτλ. «Δὲν λέγει ὁ Θεὸς ἀλλ' ὁ πατὴρ ἡμῶν, ἵνα, κατὰ Χρυσόστομον, ἀνυψώσῃ αὐτοὺς εἰς μείζονα ἐλπίδα. «Εἰ γὰρ »πατὴρ ἐστὶ, καὶ πατὴρ τοιοῦτος, οὐ δυνήσεται περιδεῖν τοὺς υἱοὺς »νὲν ἐσχάτοις ὄντας κακοὺς ὅπου γε οὐδὲ ἄνθρωποι πατέρες ὄντες »τοῦτο ὑπομένουσι.»

Στ. 33. Ζητεῖτε δὲ κτλ. Ὁ δὲ εἶναι ἀντιθετικὸς, καὶ ἀντιτίθεται εἰς τὰ προηγουμένα «μὴ μεριμνήσητε... πάντα γὰρ ταῦτα τὰ ἔθνη ἐπιζητεῖ.»

Τὸ πρῶτιστον τῶν μελημάτων, ὅπερ πρέπει νὰ ἐπασχολῇ καὶ κατέχη τὸν νοῦν τοῦ ἀνθρώπου, εἶναι ἡ βασιλεία τοῦ Θεοῦ καὶ ἡ δικαιο-

τοῦ, καὶ ταῦτα πάντα προστεθήσεται ὑμῖν. Μὴ οὖν μεριμνήσητε εἰς τὴν αὔριον· ἡ γὰρ αὔριον μεριμνήσει τὰ ἑαυτῆς· ἀρκετὸν τῇ ἡμέρᾳ ἡ κακία αὐτῆς.

Μὴ κρίνετε, ἵνα μὴ κριθῆτε. Ἐν ᾧ γὰρ κρίματι κρίνετε,

σὺν ἑαυτοῦ. Δικαιοσύνην δὲ λέγοντες ἐνταῦθα ἐννοοῦμεν ἐκείνην δι' ἧς δικαιоῦνται οἱ ἄνθρωποι, καὶ ἐξ ἧς ἐκπηγάξει ἡ χάρις δι' ἧς ἀγιάζονται, ἥτοι τὴν δικαιοσύνην, ἥτις ὡς ἐπακολούθημα ἔχει τὴν κτῆσιν τῆς τοῦ Θεοῦ βασιλείας. Ταῦτα κατὰ πρῶτον δεόν ὁ χριστιανὸς νὰ ζητῇ, ὡς τὸ μόνον ἀντικείμενον εἰς ὃ καθ' ἅπαντα τὸν ἐπὶ γῆς βίον του ὀφείλει νὰ ἐνατενίσῃ· καὶ πάντα ταῦτα δηλαδὴ τὰ ἀναγκαῖα καὶ χρήσιμα τῇ αἰσθητικῇ ἡμῶν φύσει. «Προστεθήσεται.» Τοῦτο λέγει ἵνα καταδείξῃ, ὅτι ταῦτα, ὡς δευτέρου λόγου ἄξια θέλουσι προστεθῆ εἰς τὰ πνευματικὰ ἀγαθὰ, ἅτινα κατὰ πρῶτον ὀφείλομεν νὰ ἐπιζητῶμεν.

Στ. 34. «Μὴ οὖν κτλ. Εἰς τὴν αὔριον.» ὁ ἐμπρόθετος οὗτος προσδιορισμὸς ἐκφράζει τὸ διάστημα δηλαδὴ «μὴ ἐπεκτείνητε τὰς φροντίδας σας μέχρι τῆς αὔριον» καὶ τοῦτο διότι κατὰ πρῶτον εἶναι ἄγνωστον ἂν ὁ δι' αὐτὴν μεριμνῶν διατηρηθῇ ἐν τῇ ζωῇ μέχρι τῆς ἐπιούσης, καὶ ἔπειτα διότι ἀρκετὸν τῇ ἡμέρᾳ ἡ κακία αὐτῆς.

«Ἡ κακία αὐτῆς» Δὲν πρέπει νὰ ἐρμηνεύσωμεν «ἡ πονηρία αὐτῆς», ἄλλ' «ἡ ταλαιπωρία, ὁ πόνος, τὰ βιάσανα αὐτῆς.» Αὕτη ἡ ἐρμηνεία εἶναι ἡ φυσικωτάτη. Πολλαχοῦ δὲ τῆς Γραφῆς ἅπαντ' ἡ λέξις κακία, σημαίνουσα τὴν ταλαιπωρίαν κτλ. (Πρβλ. Ἡσ. με. 7, Ἀμώς γ'. 6. κτλ.). Ἡ ἔννοια λοιπὸν τοῦ στίχου τούτου, ἐν σχέσει πρὸς ὅσα ἀπὸ τοῦ 19 στίχου εἶπομεν, εἶναι ἡ ἐξῆς: Εἶδτε ὅτι ἄσκοπος καὶ ἀνοφελὴς ἀποβαίνει πᾶσα παράλογος φροντίς καὶ μερίμνα δι' ὑλικὰς ἀπολαύσεις, ἀφ' οὗ ὁ φρονιτῆς τοῦ παντός παρέχει τοῖς πᾶσι πᾶν ἀναγκαῖον καὶ χρήσιμον. Μεριμνᾶτε κατὰ πρῶτον διὰ τὴν δικαιοσύνην, ἥτις ἐπιφέρει ὡς διηνεκὲς δῶρον τὴν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ, ἐν ὑστερῶ θεμενοῖ τὰς ὑλικὰς ἀπολαύσεις. Ἀρκεσθήτε εἰς τὸ παρὸν, καὶ μὴ ἐπεκτείνητε τὰς ἀσκόπους μερίμνας σας μέχρι τῆς αὔριον, διότι ἐκάστη ἡμέρα περικλείει ἐν ἑαυτῇ ἀρκετὰς ταλαιπωρίας.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ζ΄.

Στ. 1—13. Ἐνταῦθα, ὡς καὶ ἐν τοῖς ἐπομένοις 2 στίχοις, ὁ Σωτὴρ ἔρχεται νὰ καταπολεμήσῃ πᾶσαν κατὰκρισιν, καταλαλίαν, ἢ δυσφημίαν ἐναντίον τοῦ πλησίον γενομένην. Κατὰ ταῦτα λοιπὸν τὸ ῥῆμα κρίνειν ἐνταῦθα ἔχει τὴν σημασίαν τοῦ κατακρίνειν. (Πρβλ. Ρωμ. β'. 1 «δι' οὗ ἀναπολόγητος εἶ, ὃ ἄνθρωπε πᾶς ὁ κρίνων» ἐν ᾧ γὰρ κρίνεις τὸν ἄλλον, σεαυτὸν κατακρίνεις») Δὲν ἐξάγεται ἐπομένως ἐν τούτῳ, ὅτι ὁ

κριθήσεται· καὶ ἐν ᾧ μέτρῳ μετρεῖτε, ἀντιμετρηθήσεται

χριστιανὸς κωλύεται νὰ ἐκφέρῃ γνώμην τινὰ ὑπὲρ ἢ κατὰ τινος, τοῦναντίον δ' ἐν τῇ Καινῇ Διαθήκῃ βῆτως ἀναφέρεται, ὅτι ὁ χριστιανὸς ἔχει καὶ καθήκον καὶ δικαίωμα νὰ ἐπαινῇ μὲν τὰ καλὰ καὶ δὴ καὶ νὰ προτρέπῃ τοὺς πάντας εἰς ταῦτα, νὰ ψέγῃ δὲ τὰ κακὰ καὶ ν' ἀποτρέπῃ ἀπὸ τούτων (Πρβλ. Β'. Τιμ. δ'. 2, ἔνθα βῆτως ἀναφέρεται «ἐλέγξον, ἐπιτίμησον, παρακάλεσον», καὶ Β'. Θεσο. γ'. 6—15.) «Ἡ μετ' ἐπιεικείας λοιπὸν κρίσις εἶναι ἐπιτετραμμένη, καὶ οὐχὶ ἡ κατάκρισις. Ὁ στίχος οὗτος ἀναφέρεται πρὸ πάντων εἰς ἐκείνους οἵτινες ἀμβλυοῦσι μὲν εἰς τὰς ἰδίας πράξεις, γίνονται ὅμως ὀξυδερκεστάτοι τῶν ἄλλων παρατηρηταὶ καὶ ἐπικριταί. Τὴν ἐρμηνεῖαν ταύτην ἀποδεχόμενος καὶ ὁ Χρυσόστομος λέγει· ἐνταῦθα (ἐν τῷ 1 δηλ. στίχῳ), ὡς ἔμεο γε δοκεῖ, οὐχ' ἀπλῶς ἀπαντὰ τὰ ἀμαρτήματα κελεύει μὴ κρίνειν, οὐδὲ ἀπλῶς ἀπαγορεύει τὸ τοιοῦτον ποιεῖν· ἀλλὰ τῆς μυριῶν ἠγέμουσι κακῶν, καὶ ἄλλοις ὑπὲρ τῶν τυχόντων ἐπεμβαίνουσι.»

«*Ἴνα μὴ κριθῆτε*». Ὁ σκοπὸς τῆς ἀποφυγῆς τῆς κατακρίσεως ἐκφέρεται ἐνταῦθα. Ὡς ποιητικὸν δ' αἴτιον τοῦ κριθῆτε νοητέον ὑπὸ τοῦ Θεοῦ. «Ἡ δ' ἔννοια ὀλοκλήρου τοῦ στίχου τούτου εἶναι ἡ ἐξῆς· «*Ἀποφεύγετε τὴν τῶν ἄλλων κατάκρισιν, λέγει ὁ Σωτῆρ, ἵνα μὴ καὶ ὑμεῖς κατακριθῆτε διὰ τοῦτο ὑπὸ τοῦ τὰ πάντα ἀφορῶντος Θεοῦ.*»

Στ. 2. *Ἐν ᾧ γὰρ κτλ.* Ἐν τῷ στίχῳ τούτῳ ἐκφέρεται [ἡ αἰτιολογία τοῦ ἐν τῷ προηγουμένῳ «μὴ κρίνετε.»

Κρίμα (ἐκ τοῦ κρίνω) σημαίνει κατὰ πρῶτον κρίσιν, ἀπόφασιν (πρβλ. Λίσχ. ἀποσπ. 392, ἔνθα λέγεται «οὐκ εὐκριτον τὸ κρίμα») καὶ Πολυβ. Κ. Δ'. 4. 12.) Ἔτα σημαίνει καὶ καταδίκην (πρβλ. Λουκ. κδ'. 20.) Παρὰ τοῖς μεταγενεστέροις, ἔχει καὶ τὴν σημασίαν τοῦ ἀμαρτήματος, ὡς τοῦτο γίνεται ἄλλον καὶ ἐκ τῆς καθ' ἡμᾶς γλώσσης. Ἐν τῷ προηγουμένῳ ἡμῶν στίχῳ ἡ ἔκφρασις *κρίμα* προδήλως σημαίνει τὴν λεπτολόγον γνώμην ἣν ἐκφέρει τις διὰ τὰς πράξεις τοῦ ἄλλου· ὡς ποιητικὸν δ' αἴτιον τοῦ κριθήσεται, ὡς καὶ τοῦ ἀμέσως ἐπομένου ἀντιμετρηθήσεται, νοητέον καὶ πάλιν ὑπὸ τοῦ Θεοῦ. Διὰ δὲ τοῦ μέτρου ἐνταῦθα δηλοῦται μεταφορικῶς ὁ τρόπος τοῦ κρίνειν τὰ τῶν ἄλλων, ὡς καὶ ἐν τῇ καθ' ἡμᾶς γλώσσῃ. «Ἡ δ' ἔννοια τοῦ στίχου τούτου, ἐν σχέσει πρὸς τὸν προηγούμενον, εἶναι ἡ ἐξῆς ἀμὴ κατακρίνετε τοὺς ἄλλους, ἵνα μὴ καὶ σεις ὑπὸ τοῦ Θεοῦ κατακριθῆτε, διότι ὁ δικαιοκρίτης Θεὸς ἀναποδίδει τοῖς πᾶσι τὰ ἴσα. Ὁ Χρυσόστομος ἐρμηνεύων τὸν στίχον τοῦτον δι' ὠραίων πράγματι χρωμάτων παρίστησι, ἔνθεν μὲν τὴν βλάβην τοῦ κατατακρινόντος, τὴν ὑφ' ἑαυτοῦ προσγινομένην, ἔνθεν δὲ τὸν τρόπον δι' οὗ ὁ χριστιανὸς ὀφείλει νὰ κρίνῃ τοὺς ἄλλους. «Οὐκ ἐκείνον (τὸν ὑπὸ σοῦ κατακρινόμενον) καταδικάζεις, ἀλλὰ σαυτὸν, καὶ φοβερὸν σοι ποιεῖς τὸ δικαστήριον, καὶ ἀκριβεῖς τὰς εὐθύνas. » Ὡσπερ οὖν ἐν τῇ τῶν ἀμαρτημάτων ἀφέσει παρ' ἡμῶν αἱ ἀρχαί, οὕτω καὶ ἐν ταύτῃ τῇ κρίσει (δηλ. κατακρίσει) παρ' ἡμῶν τὰ μέτρα

ὄμην. Τί δὲ βλέπεις τὸ κάρφος τὸ ἐν τῷ ὀφθαλμῷ τοῦ ἀδελφοῦ σου, τὴν δὲ ἐν τῷ σῷ ὀφθαλμῷ δοκόν οὐ κατανοεῖς; ἢ πῶς ἔρεις τῷ ἀδελφῷ σου; Ἄφες, ἐκβάλλω τὸ κάρφος

ι τῆς καταδίκης τίθεται. Οὐδὲ γὰρ ἀνειδίξιν δεῖ οὐδὲ ἐπαμβάλειν, ἀλλὰ νοθετεῖν οὐ κατηγορεῖν, ἀλλὰ συμβουλεύειν· οὐδὲ μετ' ἀπορίας ἐπιτίθεσθαι, ἀλλὰ μετὰ φιλοστοργίας διορθοῖν. Οὐ γὰρ ἐκείνον, ἀλλὰ σαυτὸν παραδίδως ἐσχάτη τιμωρία, καὶ φειδόμενος αὐτοῦ, ἠννίκα ἂν δεήσῃ ψιφίξασθαι περὶ τῶν πεπλημελεημένων αὐτῷ.»

Στ. 3. *Τί δὲ βλέπεις* κτλ. Ἀνωτέρω (πρόβλ. ἐρμ. τοῦ 1 στίχου) ἐλέγομεν, ὅτι οἱ περὶ κατακρίσεως λόγοι τοῦ Σωτῆρος ἀφορροῦσι κυρίως εἰς ἐκείνους οἵτινες, ἀμβλυσοῦντες εἰς τὰς ἰδίας πράξεις, γίνονται ὀξυδερκεῖς παρατηρηταὶ καὶ λεπτολόγοι κριταὶ τῶν ἄλλων. Τοῦτο ἔτι μᾶλλον δηλοῦται καὶ ἐκ τοῦ προκειμένου στίχου, ἐνθα ὁ Σωτῆρ, διὰ τῶν δύο ἐκφράσεων τῶν ἐκ διαμέτρου ἀντικειμένων ἀλλήλοις, κάρφος καὶ δοκός, θέλει μεταφορικῶς νὰ καταδείξῃ ὅτι ἐνθ' οὗτοι διαπράττουσι τὰ ἀσχεστά, καθ' ὀλοκληρίαν ἐπιλαθόμενοι τοῦ τε θείου καὶ φυσικοῦ νόμου, ἔχουσι τὴν τόλμην καὶ τὴν ἀναίδειαν νὰ κατακρίνωσι τὰς πράξεις τῶν ἄλλων, αἵτινες κατ' ἀντιπαράθεσιν πρὸς τὰς ἰδίας ἑαυτῶν, ἔχουσι τοιαύτην πρὸς ἀλλήλας σχέσιν, οἷαν σχέσιν ἔχουσιν αἱ μεταφορικαὶ ἐκφράσεις κάρφος καὶ δοκός. Τὴν εἰκονικὴν ταύτην ἐκφρασὴν μετεχειρίσθη πιθανῶς ὁ Σωτῆρ, κατὰ τινα παροιμίαν γνωστὴν εἰς τοὺς Ἰουδαίους, καὶ κατ' αὐτὴν τὴν ἐποχὴν τοῦ Σωτῆρος, ἥτις καὶ προσετέθη κατόπιν εἰς τὸ Ταλμούδ.

Δοκός κυρίως λέγεται τὸ χονδρὸν ἐκεῖνο ξύλον ἐρ' οὗ ἡ στέγη στηρίζεται· κάρφος δὲ τὸ ἐκ τινος φυτοῦ ξηρὸν καὶ λεπτὸν κλωνάριον, τὸ κοινῶς ἄχυρον λεγόμενον (Ἡροδοτ. Γ'. 14.)

Καὶ ὁ Χρυσόστομος ἐρμηνεύων τὸν στίχον τοῦτον λέγει τὰ ἐξῆς· «Κὰν ἴδωσι μοναχὸν περιττὸν ἱμάτιον ἔχοντα, τὸν νόμον αὐτῷ προβάλλοντες τὸν δεσποτικόν, αὐτοὶ μυρία ἀρπάζοντες καὶ καθ' ἑκάστην» πλεονεκτοῦντες τὴν ἡμέραν· κὰν ἴδωσι δαψιλεστέρης τροφῆς ἀπολαύοντα, πικροὶ γίνονται κατήγοροι, καθ' ἡμέραν αὐτοὶ μεθύνοντες καὶ κραιπαλοῦντες, οὐκ εἰδότες ὅτι μετὰ τῶν οἰκείων ἀμαρτημάτων μεμυζῶν ἑαυτοῖς ἐντεθεὶν συνάγουσι τὸ πῦρ, καὶ πάσης ἑαυτοῦς ἀποστεροῦσι τῆς ἀπολογίας.»

Στ. 4. *ἢ πῶς ἔρεις.* Καὶ ὁ στίχος οὗτος ὁ διὰ τοῦ διαζευκτικοῦ ἢ συνδεόμενος ἀποτελεῖ συνέθειαν τῆς αὐτῆς ἐννοίας· διότι καὶ ἐν τούτῳ, ὡς καὶ ἐν ἐκείνῳ, ὁ Σωτῆρ παρᾶται νὰ διεγείρῃ παρὰ τοῖς ἀκροαταῖς αὐτοῦ τὴν συναίσθησιν τοῦ «γρᾶθι σαυτόν».

«ἢ πῶς ἔρεις» Τίνι τρόπῳ θὰ δυναθῆς νὰ εἶπῃς εἰς τὸν ἀδελφόν σου, ἄφες νὰ σοῦ ἐκβάλω ἀπὸ τοῦ ὀφθαλμοῦ τὸ κάρφος; δὲν σ' ἐμποδίζει ἡ δοκός ἢ ἐν τῷ ἰδίῳ ὀφθαλμῷ ὑπάρχουσα; Τὸ καὶ ἰδοὺ ἢ δοκός κτλ. ἐτέθη ἀπολύτως, κατὰ δόκιμον χρῆσιν, πρὸς περισσοτέραν ἐμφρασίαν.

Καὶ εἶναι μὲν φανερὸν, ὅτι οἱ χριστιανοὶ δεβίλουσι νὰ προσφυλάττω-

ἀπὸ τοῦ ὀφθαλμοῦ σου· καὶ ἰδοὺ ἡ δοκὸς ἐν τῷ ὀφθαλμῷ σου· Ὑποκριτὰ, ἐκβαλε πρῶτον τὴν δοκὸν ἐκ τοῦ ὀφθαλμοῦ σου, καὶ τότε διαβλέψεις ἐκβαλεῖν τὸ κάρφος ἐκ τοῦ ὀφθαλμοῦ τοῦ ἀδελφοῦ σου.

Μὴ δώτε τὸ ἅγιον ταῖς κυσί. μηδὲ βάλητε τοὺς μαργαρίτας ὑμῶν ἔμπροσθεν τῶν χοίρων· μήποτε καταπατήσω-

σιν ἀλλήλους ἀπὸ πάσαν πλάνην καὶ παρεκτροπὴν, καὶ νὰ ἐπιφέρωσι τὴν διόρθωσιν παρὰ τοῖς ἀσθενεστέροις. Ὅταν ὅμως ἐπιχειρῶσι τὴν διόρθωσιν ταύτην οἱ ἔχοντες καὶ πνεῦμα πονηρὸν, καὶ καρδίαν διεστραμμένην, οὐδὲν ἄλλο διὰ τοῦτου δεικνύουσιν, εἰμὴ φιλαυτίαν, φιλοπραγμοσύνην, ὑπόκρισιν. Ἐκεῖνος ὅστις θέλει νὰ γίνῃ ἀληθὴς σύμβουλος καὶ ἐπανορθωτὴς τῶν παρὰ τοῖς ἄλλοις ἐλλείψεων, ὀφείλει νὰ ποιήσῃ ἀρχὴν ἀφ' ἑαυτοῦ, ἵνα καταδείξῃ ὅτι πράττει τοῦτο ἐξ εὐγενοῦς ἐλαττηρίου καὶ ἐκ τῆς συναίσθησεως τοῦ ἰδίου καθήκοντος. Ἄλλως· τε εἶναι ὑποκριτὴς, ὡς ἀποκαλεῖ αὐτὸν καὶ ὁ Σωτὴρ.

Στ. 5. Ὑποκριτὰ δηλ. Σὺ ὅστις ὑπὸ τὸ ψευδὲς προσωπεῖον τῆς φιλάνθρωπιᾶς διαπράττεις τὰ ἀσχητά, ἐκβαλε πρῶτον τὴν δοκὸν ἐκ τοῦ ὀφθαλμοῦ σου, ἤτοι, προσπάθησον κατὰ πρωτίστην καὶ κυριωτάτην ἀνάγκην νὰ διορθώσῃς τὸν ἑαυτόν σου, νὰ καταστῆς δῆλον ὅτι ἀπηλλαγμένος πάσης μομφῆς καὶ ψόγου, καὶ τότε διαβλέψεις ἐκβαλεῖν τὸ κάρφος κτλ. ἤτοι, καὶ μόνον ἐν τῇ καταστάσει τῆς ἠθικῆς διαλάμφσεως διατελῶν διαβλέψεις, ἤτοι, θὰ δυναθῆς μετ' ὀξυδερκείας νὰ παρατηρήσῃς καὶ τὸ μικρὸν κάρφος τὸ ἐνυπάρχον εἰς τοὺς ὀφθαλμοὺς τοῦ ἀδελφοῦ σου.

Στ. 6. Μὴ δώτε κτλ. Ὡς πᾶς ἄνθρωπος καθ' ὅλου δὲν ἔχει τὸ δικαίωμα νὰ ἐπιτιμᾷ πεφυσιωμένως τοὺς ἄλλους, τοιοῦτοτρόπως καὶ πᾶς πταιστής δὲν εἶναι κατάλληλον ἀντικείμενον συμβουλῶν καὶ ἐπιπλήξεων. Τοῦτο διδάσκει καὶ ὁ Σολομὼν ἐν ταῖς Παροιμίαις αὐτοῦ λέγων (Α'. 7 καὶ ἐφ.) «Ὁ παιδεύων κακοὺς, λήφεται ἑαυτοῦ ἀτιμίαν ἐν λέγειν δὲ τὸν ἀσεβῆ, μωμῆσται ἑαυτόν. Μὴ ἐλεγγε κακοὺς, ἵνα μὴ ημισώσι σε· ἔλεγγε σοφὸν καὶ ἀγαπήσει σε» καὶ ἄλλα ἄλλα, (κχ'. 9.) «Εἰς ὧτα ἄφρονος μηδὲν λέγε, μήποτε μωμῆσῃ τοὺς συνετοὺς λόγους σου». Τοῦτο διδάσκει καὶ ὁ ἀπόστολος Παῦλος λέγων «αἰρετικὸν ἄνδρα μετὰ πρῶτον καὶ δευτέραν νοθεσίαν παραιτοῦ». (Πρὸς Τιτ. γ'. 10. πρὸβλ. καὶ Ῥωμ. ις'. 17, Ματθ. ιθ'. 17 κτλ.) Τοῦτο διδάσκει καὶ ὁ Σωτὴρ ἐνταῦθα. Κῆρες καὶ χοῖροι εἶναι εἰκονικαὶ παραστάσεις δι' ὧν δηλοῦνται οἱ ἐν ἀσεβείᾳ ζῶντες καὶ μηδεμίαν ἐλπίδα μεταβολῆς ἔχοντες· εἶναι ἐκεῖνοι τοὺς ὁποίους ὁ Παῦλος ἀποκαλεῖ «φυρτικοὺς» καὶ ἀνικάνους εἰς τὴν ἀποδοχὴν τῶν πνευματικῶν, (πρὸβλ. Α'. Κορ. ε'. 14). Μαργαρίτης δὲ πάλιν εἶναι εἰκονικὴ παράστασις τῆς διδασκαλίᾶς. Ἡ ἔννοια λοιπὸν τοῦ στίχου τούτου εἶναι ἡ ἐξῆς: Εἶναι ἄταπον νὰ ἐπιμένῃτε διδάσκοντες τοὺς ἀσεβεῖς καὶ ἀκολάστους,

σιν αὐτοὺς ἐν τοῖς ποσίν αὐτῶν καὶ στραφέντες ῥήξωσιν ὑμᾶς. Αἰτεῖτε, καὶ δοθήσεται ὑμῖν· ζητεῖτε, καὶ εὕρησεται·

καὶ μάλιστα τοὺς ἐπιμένοντας ἐν τῇ ἀπατηλῇ ταύτῃ καὶ ἀθλία καταστάσει, διότι ἀσυστόλως θὰ ἐμπέξωσι τὴν διδασκαλίαν σας, θὰ καταπατήσωσιν αὐτὴν, ὡς οἱ κύνες ἤθελον περιφρονῆσαι τὰ τυγῶν ἐνώπιον αὐτῶν παρατιθέμενα ἄγια, ὡς οἱ χοῖροι ὅτινες ἤθελον καταπατήσαι ἐκ περιφρονήσεως τοὺς μαργαρίτας ἀγνοοῦντες τὴν ἀξίαν αὐτῶν.

Ἐπίσης οὗτος δύναται προσέτι νὰ ἐφαρμοσθῇ καὶ εἰς τοὺς ἐθνικοὺς ἐκείνους, ὅτινες, εἰ καὶ διδάσκονται τὰ τοῦ χριστιανισμοῦ, στερωρῶς ἐχονται ταῖς ἰδίαις δοξασίαις καὶ μετ' ἐπιμονῆς ἐναντιοῦνται εἰς τὰ λογικὰ συμπεράσματα τῶν κηρύκων τοῦ Εὐαγγελίου. «Ὁ μικρὸν κέρδος, λέγει καὶ ὁ Χρυσόστομος, τὸ ἐν ἀγνοίᾳ μένειν αὐτοῦς· οὕτω γὰρ οὐδὲ καταφρονοῦσιν. Ἄν δὲ μάθωσι διπλῆ ἢ ζημία, αὐτοὶ τε γὰρ κέντεθρον οὐδὲν καρπώσονται, ἀλλὰ καὶ βλαθῆσονται μειζόνως, καὶ ἡσὸι μυρία παρέξουσιν πρᾶγματα. Ἀκουέτωσαν οἱ πάντες ἀναιδῶς συμπλεκόμενοι καὶ τὰ σεμνὰ εὐκαταγρόφητα ποιοῦντες.»

Στ. 7. «Αἰτεῖτε κτλ.» Διὰ τοῦ στίχου τούτου ὁ Σωτὴρ ἡμῶν ἐνθαρρύνει τοὺς μαθητὰς αὐτοῦ νὰ ζητῶσι δι' ἐνθέρμου πρὸς τὸν Θεὸν προσευχῆς τὴν θείαν ἀρωγὴν, βεβαιῶν αὐτοῦς ὅτι πᾶς ὅστις αἰτεῖ λαμβάνει, πᾶς ὅστις ζητεῖ εἰρήσκει, καὶ εἰς πάντα κρούοντα τὴν θύραν τοῦ ἐλέους ἀνοίγησεται αὐτῷ. Οὐδεμία δ' ἀμφιβολία ὅτι τὰ ῥήματα αἰτεῖν, ζητεῖν, καὶ κρούειν, δεόν ν' ἀναφέρονται εἰς πνευματικὰς δωρεάς. Μεταξὺ δὲ τῶν τριῶν τούτων ῥημάτων ὑρίσταται ἡ ἐξῆς διαφορά· ὅτι δηλ. τὸ μὲν αἰτεῖν ἀναφέρεται εἰς τὴν ἀμέσως παρὰ τοῦ Θεοῦ παρεργμένην θείαν χάριν, τὸ δὲ ζητεῖν εἰς τὴν καὶ διὰ τῶν ἔργων τοῦ ἀνθρώπου προσγινόμενην αὐτῷ. Ἐν ἄλλαις λέξεσιν διὰ μὲν τοῦ αἰτεῖν ὁ Σωτὴρ καταδείκνυσιν ὅτι ὁ προσευχόμενος ἀμέσως παρὰ τοῦ Θεοῦ δεόν νὰ ἐπιζητῆται τὴν παροχὴν ἐκείνων ἄτινα καθ' ἑαυτὸν ἀδυνατεῖ νὰ ἐπιτύχῃ, διὰ δὲ τοῦ ζητεῖν ὅτι ὀφείλει νὰ πολιτευθῆται κατὰ τὰς θείας παραγγελίας, ἵνα καὶ ἐν τοῖς ἔργοις αὐτοῦ ἔχῃ συνεργὸν τὸν Θεόν. Διὰ δὲ τοῦ κρούειν τέλος, καταδείκνυσιν εἰκονικῶς τὴν ὑπομονὴν καὶ καρτερίαν ἐν ἔργοις ἀγαθοῖς καὶ ἐλπίζει χρησταίς, πρὸς ἐπίτευξιν τοῦ ἐπιδιωκόμενου.

Ἐπίσης οὗτος δύναται προσέτι νὰ ἐφαρμοσθῇ καὶ εἰς τοὺς ἐθνικοὺς ἐκείνους, ὅτινες, εἰ καὶ διδάσκονται τὰ τοῦ χριστιανισμοῦ, στερωρῶς ἐχονται ταῖς ἰδίαις δοξασίαις καὶ μετ' ἐπιμονῆς ἐναντιοῦνται εἰς τὰ λογικὰ συμπεράσματα τῶν κηρύκων τοῦ Εὐαγγελίου. «Ὁ μικρὸν κέρδος, λέγει καὶ ὁ Χρυσόστομος, τὸ ἐν ἀγνοίᾳ μένειν αὐτοῦς· οὕτω γὰρ οὐδὲ καταφρονοῦσιν. Ἄν δὲ μάθωσι διπλῆ ἢ ζημία, αὐτοὶ τε γὰρ κέντεθρον οὐδὲν καρπώσονται, ἀλλὰ καὶ βλαθῆσονται μειζόνως, καὶ ἡσὸι μυρία παρέξουσιν πρᾶγματα. Ἀκουέτωσαν οἱ πάντες ἀναιδῶς συμπλεκόμενοι καὶ τὰ σεμνὰ εὐκαταγρόφητα ποιοῦντες.»

κρούετε, και ανοιγήσεται υμῖν. Πᾶς γάρ ὁ αἰτῶν λαμβάνει, και ὁ ζητῶν εὐρίσκει, και τῷ κρούοντι ανοιγήσεται. Ἡ τ' εἰς ἐστὶν ἐξ ὑμῶν ἄνθρωπος, ὃν ἐὰν αἰτήσῃ ὁ υἱὸς αὐτοῦ ἄρτον, μὴ λίθον ἐπιδώσει αὐτῷ; Και ἐὰν ἰχθύν αἰτήσῃ, μὴ ὄφιν ἐπιδώσει αὐτῷ; Εἰ οὖν ὑμεῖς πονηροὶ ὄντες, εἶδατε δόματα ἀγαθὰ διδόναι τοῖς τέκνοις ὑμῶν, πόσω μᾶλλον ὁ

Στ. 8. «Πᾶς γάρ ὁ αἰτῶν κτλ». Εἶναι ἡ αἰτιολογία τῶν ἐν τῷ προηγουμένῳ στίχῳ ἀναφερομένων αἰτεῖν, ζητεῖν, και κρούειν. Ἡ δ' ἔννοια αὐτοῦ ἐν σχέσει πρὸς τὸν προηγούμενον εἶναι ἡ ἐξῆς: Ζητεῖτε τὴν ἐκ Θεοῦ προερχομένην βοήθειαν, και δὲν θέλετε ἀποτύχει τοῦ σκοποῦ, διότι πᾶς ὅστις αἰτεῖ λαμβάνει, και πᾶ; ὅστις ζητεῖ εὐρίσκει, και εἰς πάντα χρεῖαν ἔχοντα και κρούοντα τὴν τοῦ ἐλέου; θύραν, ανοιγήσεται αὐτῷ.

Στ. 9. «Ἡ τίς ἐστιν κτλ» Ἐπειδὴ ἀνωτέρω εἶπεν ὅτι πᾶς ὁ αἰτῶν λαμβάνει κτλ. Ἔρχεται ἐνταῦθα νὰ ἄρῃ πάντα τυχὸν ἐγερθησόμενον δισταγμὸν, και νὰ καταδείξῃ ὅτι ἡ θεία ὑπόσχεσις εἶναι ἀπαράβαστος και βεβαία, και ὅτι πᾶσα ἀμυρβολία ἤθελεν εἶσθαι ἐνδειξις δυσπιστίας και καταφρονήσεως πρὸς τὸν Θεὸν τὸν τὰ πάντα τοῖς πᾶσι διδόντα και μὴ ὀνειδίζοντα (Πρόβλ. Ἰακ. α. 5.) Τοῦτο δὲ καταδείκνυσιν ἐξ ἀντιπαράθεσος πρὸς τὸν ἐπίγειον πατέρα λέγων. Ποῖος ἐκ τῶν ἐπιγείων πατέρων σας ἤθελεν ἀποβάλλει ἀπλάγχχνος τὸ τροφὸν παρ' αὐτοῦ ζητοῦν τέκνον του, και ἀντὶ τροφῆς ἤθελεν ἀποδώσει εἰς αὐτὸ λίθον, ἥτοι πρᾶγμα τι ἄχρηστον διὰ τὴν κατέχουσαν αὐτὸν ἀνάγκην; Ἡ ἀπάντησις ἐπομένως, εἰς τὸ μὴ λίθον ἀποδώσει αὐτῷ, εἶναι ἀρνητικὴ «οὐ λίθον ἀποδώσει ἀλλ' ἄρτον».

Στ. 10. Εἶναι συνέχεια τοῦ ἀνωτέρω. Ἰχθὺς εἶναι εἰκονικὴ παράστασις τοῦ χρήσιμου ἔργου δὲ τοῦ ἐπιβλαβούς.

Στ. 11. «Εἰ οὖν κτλ.» Ἐνταῦθα ἐκφέρεται τὸ συμπέρασμα τῶν ἀνωτέρω δύο στίχων. Ἡ δ' ἔννοια αὐτοῦ ἐστὶν ἡ ἐξῆς: Ἐὰν λοιπὸν σεῖς, οἵτινες εἴσθε πονηροὶ, ἠξέυρετε, ἐκ τῆς φυσικῆς πρὸς τὰ τέκνα σας ἀγάπης, και παρέχηται εἰς αὐτὰ χρήσιμα και ἐπωφελεῖ δόματα (ἥτοι δώρα, ἐκ τοῦ πα). παρὰκ. τοῦ δίδωμι), πόσον μᾶλλον ὁ πάσις πονηρίας ἀλλήτριος Οὐράνιος ἡμῶν πατὴρ, ἡ πηγὴ παντὸς πλοῦτου και πάσης ἀγαθότητος, θέλει παρέχει ὑμῖν τὰ χρήσιμα και ἐπωφελεῖ ἅτινα ἠθέλετε αἰτεῖσθαι παρ' αὐτοῦ; Αὐτὸς ὅστις οὐδὲ τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ ἐφείσατο, ἀλλὰ και τοῦτον παρέδωκε χάριν τῆς ἀνθρωπότητος, αὐτὸς δὲν θέλει παράσχει ἡμῖν τὰ διὰ τὴν σωτηρίαν σας ἀναγκαῖα χερίσματα; (Πρόβλ. και Ῥωμ. κ'. 32.)

Ἀποκαλεῖ δ' ἐνταῦθα ὁ Σωτὴρ τοὺς ἀνθρώπους καθ' ὅλον πονηροὺς, χάριν ἀντιδιαστολῆς τῆς ἀπολύτου τοῦ Θεοῦ ἀγαθότητος, και τῶν ἀμειώτων τῆ ἀνθρωπότητι διαθέσεων. Δι' ὃ και ὁ Χρυσόστομος λέγει: «Ταῦτα (τὸ ἡμεῖς πονηροὶ ὄντες) δὲ ἔλεγεν οὐ διαβάλλειν τὴν ἀνθρω-

πατρῶν ἡμῶν ὁ ἐν τοῖς οὐρανοῖς δώσει ἀγαθὰ ταῖς αἰτεῦσιν αὐτόν; Πάντα οὖν ὅσα ἂν θέλητε ἵνα ποιῶσιν ἡμῖν οἱ ἄνθρωποι, οὕτω καὶ ὑμεῖς ποιεῖτε αὐτοῖς· οὗτος γάρ ἐστιν ὁ νόμος καὶ οἱ προφῆται.

Στ. 13—20. Εἰσεέλθετε διὰ τῆς στενῆς πόλης, ὅτι πλατεῖα

κπίνην φύσιν οὐδὲ κακίζων τὸ γένος, ἀλλὰ πρὸς ἀντιδιαστολὴν τῆς εὐαγαθότητος τῆς αὐτοῦ.»

Στ. 12. Ἐν τῷ στίχῳ τούτῳ ἐκφέρεται τὸ γενικὸν συμπέρασμα πάντων τῶν ἐν τῇ ὁμιλίᾳ ταύτῃ ἀναφερομένων, ὡς λίαν ὀρθῶς καὶ ὁ Χρυσόστομος παρατηρεῖ, καὶ δὲν εἶναι μόνον συμπέρασμα τῶν ἀμέσως ἀνωτέρω στίχων. Ἐνταῦθα καταδεικνύσι τὸ σύντομον τῆς ἀρετῆς καὶ τὸ ράδιον αὐτῆς, κατὰ τὴν ἔκφρασιν τοῦ Χρυσοστόμου. Ἡ δ' ἀρετὴ καθ' ὅλου ἀπόκειται ἐν ἀπάσαις ταῖς πληρώσεσιν ἃς ἐπέφερον ὁ Σωτὴρ ἡμῶν ἐν τῷ Μωσαϊκῷ νόμῳ, ἀπὸ τοῦ Β'. κεφ. ς' γ. 47 καὶ ἐφεξῆς. Τὸ σύντομον καὶ τὸ ράδιον τῆς ἀρετῆς ἀπόκειται ἐν ἡμῖν αὐτοῖς, οἵτινες φερόμενοι πρὸς τοὺς ἄλλους κατὰ τὴν ἐπιθυμίαν ἣν ἔχομεν νὰ φέρωνται καὶ οὗτοι πρὸς ἡμᾶς, πληροῦμεν ἐντελῶς τὸν νόμον, αὐτός γάρ ἐστιν ὁ νόμος καὶ οἱ προφῆται. «Οὐχὶ βεβαίως ὁ Μωσαϊκὸς νόμος, ἀλλ' ὁ νέος ὃν ὁ Σωτὴρ ἡμῶν διεμόρφωσε διὰ τῶν συμπληρώσεων ἃς ἐν τῷ Παλαιῷ νόμῳ ἐπέφερε, καὶ τὰς ὁποίας εἶδομεν, καὶ ὅστις στηρίζεται κυρίως ἐπὶ τῆς ἀγάπης. Ὁ Χρυσόστομος ἐρμηνεύων τὸ «Οὗτός ἐστιν ὁ νόμος» λέγει τὰ ἐξῆς· «ἄῤῥον δ' ἐντεῦθεν, ὅτι κατὰ φύσιν ἡμῖν ἡ ἀρετὴ, καὶ οἰκοθεν τὰ δεόντα ἅπαντες ἴσμεν, καὶ οὐχ οἷόν τε εἰς ἀγνοίαν οὐδέποτε καταρτυεῖν». Ἡ πλήρωσις δ' αὐτῆ τοῦ νόμου τοῦ Σωτῆρος δὲν πρέπει νὰ ἐκτελεῖται μὲν ὑπὸ τῆς ἐφέσεως τῆς ταυτότητος τῆς συμπεριφορᾶς καὶ τῶν ἄλλων πρὸς ἡμᾶς, διότι ἐν τῇ οὕτω τελομένη ἐκπληρώσει ὑπολαμβάνει ἡ ἰδιοτέλεια καὶ εἶ τι ὅμοιον. Ὁ ὁπαδὸς τῆς θείας τοῦ Σωτῆρος διδασκαλίας, ὀφείλει νὰ πληροῖ τὸν νόμον αὐτοῦ ἐξ ἀγάπης πρὸς αὐτὸν τὸν νόμον, καὶ ἐκ τῆς συναισθήσεως τοῦ ἰδίου καθήκοντος. Καὶ ἄλλαχού εἶπομεν, καὶ ἤδη ἐπαναλαμβάνομεν, ὅτι πᾶν ἐκτελούμενον ἀγαθὸν εἶναι καὶ καθ' ἑαυτὸ ἀγαθὸν, ὅταν τὸ ἐλαττήριον ἐξ οὗ προέρχεται εἶναι εὐγενές· οὗτός ἐστιν ὁ ἀπαράγραπτος τῆς χριστιανικῆς ἠθικῆς νόμος.

Στ. 13. «Εἰσεέλθετε κτλ.» Ἀφοῦ ἐν τῷ ἀμέσως ἀνωτέρῳ στίχῳ ὁ Σωτὴρ ἡμῶν ἐξήγγαγεν ἐν γενικῷ συμπέρασματι τὸν χαρακτῆρα τοῦ νέου χριστιανικοῦ νόμου, ἔρχεται ἐνταῦθα νὰ καταδείξῃ καὶ τὰς δυσχερείας ἃς ἅπαντὰ ὁ ἄνθρωπος ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ, ἐν ᾧ διηλεκτικῶς ἀγωνίζεται πρὸς τὰς ἐπιθυμίας τῆς σαρκὸς αὐτοῦ, καὶ πρὸς τὸν διάβολον καθ' ὅλου.

«Εἰσεέλθετε διὰ τῆς στενῆς πόλης.» Ἡ ἔκφρασις στενὴ πόλις, ὡς καὶ ἡ ἐν τῷ ἐπομένῳ στίχῳ τελλομένη ὁδὸς, εἶναι εἰκονικαὶ πρὸς παράστασιν τοῦ ἀγῶνος τῆς ἀρετῆς ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ. Πολλαχού δὲ

ἢ πύλη, καὶ εὐρύχωρος ἢ ὁδὸς ἢ ἀπάγουσα εἰς τὴν ἀπό-
λειαν, καὶ πολλοὶ εἰσὶν οἱ εἰσερχόμενοι δι' αὐτῆς. Ὅτι στε-
νὴ ἢ πύλη, καὶ τεθλιμμένη ἢ ὁδὸς ἢ ἀπάγουσα εἰς τὴν
ζωὴν, καὶ ὀλίγοι εἰσὶν οἱ εὐρίσκοντες αὐτήν.

τῆς Καινῆς Διαθήκης ἢ ἔκφρασις ἁδὸς εὔρηται ἀντι τοῦ ἐπιγαίου βίου.
Ὡς αἰτιολογίαν δὲ τῆς πρὸς τοὺς μαθητὰς του προτροπῆς ἐπιφέρει
τὸ ἀποτέλεσμα τῆς πλατείας πύλης καὶ εὐρυχωροῦ ὁδοῦ, ὅπερ ἐστὶν
ἡ ἀπόλεια. Εἰσέλθετε, λέγει ὁ σωτὴρ, διὰ τῆς στενῆς πύλης, ἧτοι,
ὑπομένετε γενναίως τὰς θλίψεις καὶ στενοχωρίας ἐν τῷ ἐπὶ γῆς βίῳ
σας, προσπαθεῖτε νὰ ὑπερνικήτε τὰ ἐκ τοῦ κόσμου, τῆς σαρκὸς, καὶ
τοῦ διαβόλου παρεμβαλλόμενα τῇ ὁδῷ σας ἐμπόδια, διότι ναι μὲν
ὑπάρχει καὶ ἕτέρα ὁδὸς πλατεία, καὶ ἕτερα πύλη εὐρύχωρος, πλὴν αἱ
διὰ τούτων διερχόμενοι καὶ διὰ παντὸς ἀπόλλυνται! ἐνῶ τοῦναντίον
οἱ διὰ τῆς στενῆς καὶ τεθλιμμένης πύλης διερχόμενοι ἀφικνοῦνται εἰς
νέαν ζωὴν, ζῶν πνευματικῆν. Καὶ αἱ ἐκφράσεις λοιπὸν πλατεία ἢ
πύλη καὶ εὐρύχωρος ἢ ὁδὸς εἰκονικῶς δηλοῦσι τὴν ἐμφυτον τοῖς
ἀνθρώποις πρὸς τὸ κακὸν καὶ τὴν ἁμαρτίαν ῥοπὴν, καὶ τὴν τέρψιν ἣν
οὗτοι αἰσθάνονται ζῶντες ἐν τῷ κακῷ καὶ τῇ ἁμαρτίᾳ· τοῦτο δ' ἐπε-
μᾶλλον δηλοῦται καὶ ἐκ τοῦ πολλοὶ εἰσὶν οἱ εἰσερχόμενοι δι' αὐτῆς,
ἐνῶ τοῦναντίον οἱ τὰ δεινὰ καὶ τὰς θλίψεις τοῦ κόσμου ὑπομένοντες,
οἱ ὑποτάσσοντες δῆλον ὅτι τὴν κατωτέραν φύσιν, τὴν αἰσθητικὴν καὶ
τὰς ἐπιθυμίας αὐτῆς, εἰς τὴν ἀνωτέραν, τὴν πνευματικὴν καὶ τὰς ὑ-
παγορεύσεις αὐτῆς, οὗτοι εἶναι ὀλίγοι· πλὴν τὸ γέρας τῶν ὀλιγῶν
τούτων εἶναι αἰδιος ζωὴ, ἐνῶ τὸ τέλος τῶν πολλῶν θάνατος!

Ἀγωνά λοιπὸν καὶ πάλιν δικνεκῶς ὑφίσταται ὁ ἄνθρωπος ἐν τῷ
ἐπὶ γῆς βίῳ αὐτοῦ πρὸς ἐπίτευξιν τῆς ἀρετῆς, ὡς ἐκ τῶν δύο τούτων
στίχων ἐξάγεται. Διὰ τὸ δ' ἄρα ἐρμηνεύοντες τὴν ἀμέσως ἀνωτέρω
στίχον (12) ἀπεκαλέσαμεν τὴν ἀρετὴν σύντομον καὶ ῥαδίαν, κατὰ
τὴν ἔκφρασιν τοῦ θεοῦ Χρυσόστομου; Τὴν δικαίαν ταυτην ἀπορίαν
λύει ἡμῖν λιαν ἐπιτυχῶς αὐτὸς αὐτὸς ὁ Χρυσόστομος λέγων· «Καὶ πῶς
ἢ στενὴ καὶ τεθλιμμένη ῥαδία; ὅτι ἑδὸς ἐστὶ καὶ πύλη· ὥσπερ οὖν
ἢ καὶ ἡ ἕτερα κἂν πλατεία, κἂν εὐρύχωρος, καὶ αὐτὴ ἑδὸς καὶ πύλη·
ἢ τούτων δὲ οὐδὲν μόνιμον, ἀλλὰ πάντα παροδεύεται, καὶ τὰ λυπηρὰ
ἢ καὶ τὰ χρηστὰ τοῦ βίου· καὶ οὐ ταύτη μόνον ῥαδία τὰ τῆς ἀρετῆς,
ἢ ἀλλὰ καὶ τῷ τέλει πάλιν ευκολώτερα γίνονται. Οὐ γὰρ τὸ παρέρ-
ηγεσθαι τοὺς πόνους καὶ τοὺς ἰδρώτας, ἀλλὰ καὶ τὸ εἰς χρηστὸν τέ-
λος κατανατῆν (εἰς ζωὴν γὰρ τελευταίαν) ἰκανὸν παραμυθῆσασθαι τοὺς
ἢ ἀγωνιζομένους. Ὡστε καὶ τὸ πρόσκαιρον τῶν πόνων καὶ τὸ δικνεκῶς
ἢ τῶν στεφάνων καὶ τὰ τοιαῦτα μὲν εἶναι πρῶτα, ἐκεῖνα δὲ μετὰ
ἢ ταῦτα, μεγίστη τῶν πόνων γένοιτ' ἂν παραμυθία. Δι' ὃ καὶ ὁ Παῦ-
ἢλος ἐλαφρῶν τὴν θλίψιν ἐκάλεσεν, οὐ διὰ τὴν φύσιν τῶν γινομένων.
ἢ ἀλλὰ διὰ τὴν προαίρεσιν τῶν ἀγωνιζομένων καὶ τῶν μελλόντων ἐλ-
ἢ πίδα. Τὸ γὰρ ἐλαφρὸν τῆς θλίψεως αἰώνιον βῆρος ὁδοῦς κατεργά-

Προσέχετε δὲ ἀπὸ τῶν ψευδοπροφητῶν, οἵτινες ἔρχονται πρὸς ὑμᾶς ἐν ἐνδύμασι προβάτων, ἔσωθεν δὲ εἰσι λύκοι ἀρ-

νέζεται, μὴ σκοποῦντων ἡμῶν τὰ βλεπόμενα, ἀλλὰ τὰ μὴ βλεπόμενα. Ἐὶ γὰρ τὰ κύματα καὶ τὰ πελάγη τοῖς ναύταις, καὶ αἱ σφαγαὶ καὶ καὶ τὰ τραύματα τοῖς στρατιώταις, καὶ οἱ χειμῶνες καὶ οἱ κρῦμοι καὶ οἱ γεωργοὶ, καὶ τοῖς πυκτεύουσιν αἱ ὀρμιεαὶ πληγαί, κοῖθα καὶ κροφητὰ πάντα διὰ τὴν ἐλπίδα τῶν ἐπάθλων τῶν ἐπικήρων καὶ ἀπολυμένων· πολλῶ μᾶλλον, ἦταν ὁ οὐρανὸς προκείμενος ὅ, καὶ τὰ ἀπόρητα ἀγαθὰ, καὶ τὰ ἀθάνατα ἔπαθλα, οὐδὲν τις αἰσθήσεται ἐν τῶν παρόντων δεινῶν.

Ἐκ τῶν λόγων τούτων, ὡς καὶ ἐκ τῶν προσφυστάτων παραβολῶν τοῦ θεοῦ Χρυσοστόμου, ἐξάγεται ὅτι τὸ τέλος εἰς ὃ φέρεται ἡ ἀρετὴ, ἔχει τὴν δύναμιν νὰ κρατῶν τὴν θέλησιν τοῦ ἀνθρώπου, τοῦθ' ὅπερ ἐστὶ τὸ πρῶτιστον καὶ κυριώτατον, ἵνα οὗτος σχηματίσῃ ἀπόφασιν καθ' ἣν ὀφείλει νὰ ἀπεκδυθῇ τὸν παλαιὸν ἄνθρωπον, καὶ ἐνδυθῇ τὸν νέον, καὶ τοιοῦτοτρόπως εἰσέλθῃ εἰς τὴν πνευματικὴν τοῦ Χριστοῦ κοινωνίαν. Ἀπόφασις δὲ τοιαύτη, στηριζομένη ἐπὶ ἰσχυρᾶς θελήσεως, δύναται καὶ νὰ πραγματοποιηθῇ, καὶ πᾶν ἐπὶ γῆς πρόσκομμα αἰσῶς νὰ ὑπερπηδῆσῃ.

Στ. 15. «Προσέχετε κτλ». Ἐνταῦθα ὁ Σωτὴρ ἐπίστησι τὴν προσοχὴν τῶν ἀκρατῶν αὐτοῦ, ἵνα προφυλάσσωνται ἀπὸ τοῦ ψευδοπροφήτας. Οὗτοι δ' ἦσαν τὰ κυριώτατα πρόσωπα δι' ὃν ἀπετρέποντο πολλοὶ ἀπὸ τοῦ νὰ βαδίσωσι διὰ τῆς στενῆς πύλης καὶ τεθλιμμένης ὁδοῦ εἰς τὴν ζωὴν, καὶ προτρέποντο εἰς τὴν ἀπάθειαν διὰ τῆς πλατείας καὶ εὐρυχωροῦ. Τίνες δ' ἦσαν κατὰ τὸ ποῦν αὐτῶν οἱ ψευδοπροφῆται οὗτοι, πληροφορεῖ ἡμᾶς αὐτὸς ὁ Σωτὴρ ὅστις ἀποκαλεῖ αὐτοὺς ἀρπαγας, λύκοις ἐν ἐνδύμασι προβάτων. Θέλει δηλαδὴ διὰ τῆς ἐκφράσεως ταύτης ἐν ἐνδύμασι προβάτων νὰ καταδείξῃ ὅτι ἡ ἐξωτερικὴ αὐτῶν ἀγιότης, καὶ δὴ καὶ τὸ διαπύρως ἐκδηλούμενον αἶσθημα τῆς πρὸς τὸν ἄλλον ἀγάπης, εἶναι ψευδὲς προσωπεῖον φαύλης καὶ ἀρπακτικῆς ψυχῆς, δι' ὃ καὶ ἀποκαλεῖ αὐτοὺς λύκοις ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὴν ἐξωτερικὴν αὐτῶν ὡς προβάτων ἐμφάνισιν. Τοιοῦτοι δὲ ψευδοπροφῆται ἀνεφάνησαν ἐξ ἀρχαιοτάτων χρόνων καὶ παρὰ τοῖς Ἰουδαίοις. Ὁ Ἡσαΐας ἀποκαλεῖ αὐτοὺς θηρία ἀγρία (Πρβλ. νς'. 9), ὁ δὲ Μιχαίας πλάτους τοῦ λαοῦ παρέχοντας τοῖς ἀκροωμένοις καὶ πειθομένοις εἰς αὐτοὺς σκοτὸς ἀντὶ φωτός, καὶ νύκτα ἀνθ' ἡμέρας. (γ'. 5.) Τοιοῦτοι ἐφάνησαν καὶ ἐν τῷ χριστιανισμῷ καὶ κατ' αὐτοὺς εἰσέτι τοὺς ἀποστολικούς χρόνους, δι' ὃ καὶ οἱ ἀπόστολοι συνιστῶσιν εἰς τοὺς πιστοὺς νὰ ἀπέχωνται ἀπ' αὐτῶν. Τούτους ὁ Πέτρος ἀποκαλεῖ ψευδοδιδασκάλους, (Πρβλ. Β'. 6'. 1), ὁ Λουκᾶς λύκοις βαρεῖς μὴ φειδομένου τοῦ ποιμνίου (Πραξ. κ'. 29), ὁ Ματθαῖος ψευδοχρίστους (κδ'. 29), ὁ Ἰούδας ἐμπαίκτης (18), καὶ ὁ Παῦλος ψευδοδιδόγους ἐν ἰσοκρίσει, καὶ καταεθθαμένοις τὸν νοῦν καὶ ἀδοκίμους τὴν καρδίαν. (Α'. Τιμ. δ'. 2, Β'. γ'. 8).

παγες. Ἀπὸ τῶν καρπῶν αὐτῶν ἐπιγνώσαθε αὐτούς. μή-
τι συλλέγουσιν ἀπὸ ἀκανθῶν σταφυλὴν, ἢ ἀπὸ τριβόλων
σῦκα; Οὕτω πᾶν δένδρον ἀγαθὸν καρποῦς καλοῦς ποιεῖ·
τὸ δὲ σαπρὸν δένδρον καρποῦς πονηροῦς ποιεῖ. Οὐ δύναται
δένδρον ἀγαθὸν καρποῦς πονηροῦς ποιεῖν, οὐδὲ δένδρον σα-

Στ. 16. Ἐπιφάνεια ἐν τῷ προηγουμένῳ στίχῳ ὁ Σωτὴρ ἡμῶν ἐπέστησε
τὴν προσοχὴν τῶν μαθητῶν αὐτοῦ ἵνα προσφύλαττωνται ἀπὸ τοῦ ψευ-
δοπροφητάς, ἐρχεται ἐνταῦθα καὶ νὰ χαρακτηρίσῃ αὐτοὺς πρὸς εὐχε-
ρεστέραν διάκρισιν. Λέγει λοιπὸν τοῖς μαθηταῖς αὐτοῦ. «Ἀπὸ τῶν
καρπῶν αὐτῶν ἐπιγνώσαθε αὐτούς,» ἦτοι, ἀπὸ τῶν παρ' αὐτῶν ἐπι-
διωκόμενον σκοπὸν, καὶ ἐκ τῶν ἀποτελεσμάτων τῆς διδασκαλίας των
θέλετε ἐννοήσῃ αὐτούς. Καὶ ὄντως οὗτοι εἰς οὐδὲνα ἄλλον ἀποβλέπου-
σι σκοπὸν ἢ εἰς τὸν ἴδιον ἐγωϊσμὸν καὶ εἰς τὴν ἰδίαν φιλοδοξίαν· ἐν
ἐνδεχομένῃ δ' ἐναντία δι' αὐτοὺς περιπτώσει τὸ προσωπεῖον αὐτῶν
πίπτει, καὶ οὗτοι βίβαστιδες γενόμενοι καταδείκνυνται τοῖς πᾶσιν ὁ-
πίσῳ ἀληθῶς εἶναι. Ὁ ὑποκριτής, λέγει καὶ ὁ θεὸς Χρυσόστομος,
«ποιεῖν οὐκ ἂν ἔλοιτο, ἀλλ' ἐπιδεικνύσθαι μόνον». Τοῦναντίον δ'
ὁ ἐνθερμὸς τοῦ Εὐαγγελίου κήρυξ τὰ πάντα ἀγογγύστως ὑφίσταται
χάριν τῶν ἀληθειῶν ἃς κηρύττει, τὰ πάντα θαρραλέως ὑπομένει ἵνα
καταστήσῃ ὡς οἷόν τε ἑαυτὴν τὴν τεθλιμμένην ὁδόν.

«Μήτι συλλέγουσιν ἀπὸ ἀκανθῶν κλπ.» Ἡ ἀπάντησις εἶναι ἀ-
ποφρακτικὴ. Διὰ τῆς προτάσεως ταύτης καταδείκνυσιν ὁ Σωτὴρ τὸ ἀδύ-
νατον πάσης ἀπακαθεχομένης πνευματικῆς ὠφελείας ἀπὸ τῶν ψευδο-
προφητῶν τούτων. Ὡς, λέγει, εἶναι φύσει ἀδύνατον ἀπὸ τὰς ἀκάνθας
καὶ τὰς τριβόλους, νὰ συλλέξῃ τις γλυκεῖς καρποῦς, σταφυλάς καὶ σῦ-
κα, τοιοῦτρόπως δὲν δύναται τις νὰ περιμένη καλὸν τι παρὰ τῶν
ψευδοδιδασκάλων τούτων. Ἐχρήσατο δὲ τῇ εἰκονικῇ ταύτῃ ἐκφράσει
ἀκάνθας καὶ τριβόλους, ἵνα καταδείξῃ ὅχι μόνον τὸ ἀδύνατον, ἀλλὰ
καὶ τὴν βλάβην ἣτις προσγίνεται εἰς τοὺς μετὰ τῶν ψευδοδιδασκά-
λων ἀναστρεφόμενους. Διότι αἱ ἀκάνθαι καὶ αἱ τριβόλοι ἔχουσι τὴν ἰ-
διότητα νὰ βλάπτωσι καὶ δὴ ν' ἀποπνίγωσι τὰ πέριξ φυτὰ.

Στ. 17. «Οὕτω κλπ.» Ὁ στίχος οὗτος, ἐν σχέσει πρὸς τὸν προη-
γούμενον, ἔχει τὴν ἐξῆς ἔννοιαν. Εἶναι φύσει ἀδύνατος ἡ συλλογὴ
σταφυλῶν καὶ σῦκων ἐξ ἀκανθῶν καὶ τριβόλων. Τοιοῦτρόπως καὶ
τὸ καλὸν δένδρον φύσει φέρει καλοῦς καρποῦς, τὸ δὲ σαπρὸν δὲν δύ-
ναται νὰ φέρῃ ἄλλους ἢ πονηροῦς, δὲν συμβαίνει ἕως καὶ τὸ ἐναν-
τίον. Ἐκ τῶν καρπῶν λοιπὸν καταδείκνυνται ἡ ποιότης τοῦ δένδρου,
ὡς ἐκ τῶν ἔργων τῶν ἀνθρώπων, ἡ ἑσωτερικὴ αὐτῶν διάθεσις καὶ ὁ
χαρακτήρ. Σημειωτέον ἐνταῦθα ὅτι ἡ ἐκφρασις πονηροῦς δὲν κυριολε-
κεῖται ἐπὶ τῶν καρπῶν, ἀλλ' ἐχρήσατο τῇ ἐκφράσει ταύτῃ ἐνταῦθα,
ἐνεκα τῆς φανερᾶς μεταφορικῆς ἐννοίας.

Στ. 18. Καὶ ἐν τῷ στίχῳ τούτῳ ἐξακολουθεῖ ἡ ἀνωτέρω ἔννοια,

πρὸν καρπούς καλούς ποιεῖν. Πᾶν δένδρον μὴ ποιεῖν καρπὸν καλὸν ἐκκόπτεται καὶ εἰς πῦρ βάλλεται. Ἄραγε ἀπὸ τῶν καρπῶν αὐτῶν ἐπιγνώσεσθε αὐτούς.

Οὐ πᾶς ὁ λέγων μοι, Κύριε, Κύριε, εἰσελεύσεται εἰς τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν· ἀλλ' ὁ ποιῶν τὸ θέλημα τοῦ πα-

καθ' ἣν δὲν εἶναι δυνατόν τὸ ἀγαθὸν δένδρον νὰ παράγῃ καρπούς σαπρούς, καὶ τανάπαλιν. Διὰ δὲ τὴν ἐγεροθησομένην τυγὸν ἀπορίαν, ὅτι δηλαδὴ ὁ ἐν τῇ κακίᾳ ζῶν δὲν εἶναι δυνατόν νὰ μεταστραφῇ καὶ πολιτευθῆται καλῶς, ἐπιφέρομεν τοὺς ἐξῆς λόγους τοῦ Χρισοστόμου. «Ὁ Χριστὸς οὐ τοῦτο λέγει, ὅτι τὸν πονηρὸν ἀμήχανον μεταβάλλει· οὐκ εἶναι τὸν ἀγαθὸν οὐκ ἐν μεταποιεῖν, ἀλλ' ὅτι ἕως ἂν ἡ πονηρία κοῦζῶν, οὐ δύνησεται καρπὸν ἐνεργεῖν. Μεταβάλλειν γὰρ εἰς ἀρετὴν οὐ δύναται πονηρὸς ὢν· μένων δὲ ἐν πονηρίᾳ, καρπὸν οὐκ οἶσει καλόν.»

Στ. 19. «Πᾶν δένδρον κτλ.» Ἐπειδὴ ἐν τοῖς προηγουμένοις στίχοις (15) ἐπέστησε τὴν προσοχὴν τῶν μαθητῶν αὐτοῦ, ἵνα προσυλάττωνται ἀπὸ τῶν ψευδοδιδασκάλων, ἔρχεται ἐνταῦθα νὰ καταδείξῃ ὅτι ὁ Θεὸς, ὡς δικαιοκρίτης, θέλει τιμωρῆσαι αὐτοὺς προσηκόντως, ὡς ὁ γεωργὸς ῥίπτει εἰς τὸ πῦρ πᾶν δένδρον τὸ ἰσπίον· δὲν παράγει καλούς καρπούς.

Στ. 20. «Ἄραγε κτλ.» Ἐνταῦθα ἐκφέρεται τὸ συμπέρασμα τῶν ἀνωτέρω περὶ τῶν ψευδοπροφητῶν ῥηθέντων, τοῦθ' ὅπερ διέκοψεν ἀπὸ τοῦ 17 στίχου, ἵνα ἐπιφέρῃ τὴν ἐν τοῖς 3 ἀνωτέροις στίχοις (17, 18 καὶ 19) ἀναγκαίαν ἄλλως τε παρέκθεσιν, πρὸς τελειότεραν κατάληψιν τοῦ «μητι συλλέγουσιν ἀπὸ ἀκαθῶν σταφυλῆν, ἢ ἀπὸ τριβύλων σῦκα;»

Ἡ δ' ἔννοια τοῦ συμπεράσματος τούτου, ἐν σχέσει πρὸς τὸν 16 στίχον, εἶναι ἡ ἐξῆς· «Δὲν εἶναι δυνατόν νὰ συλλεῖξῃ τις σταφυλῆν ἀπὸ ἀκάνθας, οὕτε σῦκα ἀπὸ τριβύλους· ἐκ τῶν καρπῶν λοιπὸν γινώσκονται καὶ τὰ δένδρα τὰ παραγαγόντα τοὺς καρπούς. Ἐπομένως καὶ ἐκ τῶν ἔργων τῶν ψευδοδιδασκάλων τούτων, δι' ὧν ἐπιδιώκουσι τὴν ἰδιοτέλειαν, τὸν ἐγωϊσμόν, τὴν ἐπίπλαστον καθ' ὅλου δοῦσαν καὶ εἴ τι ὅμοιον, θέλετε καλῶς ἐννοήσῃ ὅτι κατ' ἐξωτερικὴν μόνον ὄψιν περιβάλλονται τὴν δορὰν τοῦ προβάτου, ἐνῶ κατὰ τὴν ἐσωτερικὴν τῆς ψυχῆς αὐτῶν κατάστασιν εἶναι ἀνηλεεῖς λύκοι.

Στ. 21. Καὶ ἀπὸ τοῦ στίχου τούτου καταδεικνύεται, ὅτι ἡ ἀξία τοῦ χριστιανισμοῦ δὲν ἀπόκειται εἰς τοὺς ἐξωτερικοὺς τῆς λατρείας τύπους, ἀλλ' εἰς τὴν ἐσωτερικὴν διάθεσιν ἧτις πρέπει νὰ ἐκδηλωθῆται οὐχὶ ἐν λόγοις, ἀλλ' ἐν ἔργοις. Τὰ καλὰ ἔργα εἶναι ἡ ἐνούργωσις τῆς ἀγαθῆς προαιρέσεως, καὶ τοῦτο διδάσκει ὁ Σωτὴρ ἡμῶν ἐνταῦθα λέγων· «Οὐ πᾶς ὁ λέγων μοι Κύριε Κύριε» ἔτι· ὅχι πᾶς ὅστις διὰ τῶν χειλέων μόνον ὁμολογεῖ τὴν ἀπόλυτον κυριότητα τοῦ Θεοῦ, καὶ ἀπάσας τὰς θείας διατάξεις ἀναγνωρίζει, θὰ κληρονομήσῃ τὴν βασι-

πρός μου τοῦ ἐν οὐρανοῖς. Πολλοὶ ἐροῦσί μοι ἐν ἐκείνῃ τῇ ἡμέρᾳ: Κύριε, Κύριε, οὐ τῷ σῶ ὀνόματι προσεφητεύσαμεν, καὶ τῷ σῶ ὀνόματι δαιμόνια ἐξεβάλλομεν, καὶ τῷ σῶ ὀνόματι δυνάμεις πολλὰς ἐποιήσαμεν; Καὶ τότε ὁμολογήσω αὐτοῖς, ὅτι οὐδέποτε ἔργων ὑμᾶς ἀποχωρεῖτε ἀπ' ἐμοῦ οἱ ἐργαζόμενοι τὴν ἀνεμίαν.

λείαν τῶν οὐρανῶν, ἀλλ' ἐκεῖνος ὅστις διὰ τῶν ἔργων αὐτοῦ δεικνύει, ὅποιαν ἐπιρροὴν ἐπ' αὐτοῦ ἐξασκῶσι καὶ ὅποιαν αἰσθησὶν παράγουσιν αἱ ὑψηλαὶ τοῦ Θεοῦ διατάξεις. Ἐντεῦθεν καὶ ὁ Ἰακώβος ὁρῶμενος εἶπεν, ὅτι «ἡ πίστις χωρὶς τῶν ἔργων νεκρά ἐστίν». Ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει ὁ σκοπὸς τῆς πίστεως καταστρέφεται, καὶ ἡ πίστις οὐδὲν ἄλλο κατ' οὐσίαν ἐστίν, ἢ καθαρὰ ὑπόκρισις.

Στ. 22. «Πολλοὶ κτλ». Οἱ πολλοὶ οὗτοι εἶναι ἀναμφιβόλως χριστιανοί, οἵτινες πολλὰ τῷ ὄντι ἐν ὀνόματι τοῦ Κυρίου ἐπραξαν, καὶ προϋφήτευσαν, καὶ ἰάσεις ἐπέφερον, καὶ πολλὰ καθ' ὅλου σημεῖα ἐποίησαν, ἀλλὰ πάντα ταῦτα ἐτέλουν ἄνευ εἰλικρινοῦς διαθέσεως, καὶ ὡς τυφλὰ ἐξωτερικὰ καὶ οἰονεῖ ἀψυχα ὄργανα. Τὴν ἀναίσθησίαν λοιπὸν ταύτην ἐλέγχων ὁ Σωτὴρ λέγει, ὅτι πολλοὶ ἐξ αὐτῶν, τῶν καθ' ὑψηλὸν δηλ. ὄνομα χριστιανῶν, θέλουσι μοι εἶπει κατ' ἐκείνην τὴν τῆς κρίσεως ἡμέραν, «Κύριε οὐ τῷ σῶ ὀνόματι . . . δυνάμεις πολλὰς ἐποιήσαμεν;» «Ἡ ἔκφρασις δυνάμεις εἶναι ἔθρῆσμός· ἰσοδυναμεῖ δὲ πρὸς τὰ ἔργα, σημεῖα, κτλ. Ἡ δὲ πρὸς αὐτοὺς ἀπάντησις ἐκφέρεται ἐν τῷ ἀμέσῳ ἐπομένῳ στίχῳ.

Στ. 23. Οὐδέποτε». Δηλ. οὐ μόνον νῦν ἐν τῷ καιρῷ τῆς κρίσεως, καθ' ἂν ἀναρῆτε τὰ ἔργα σας, ἀλλ' οὐδὲ τότε, ὅταν δηλαδὴ τὰ πάντα πρὸς τὸ θεαθῆναι, καὶ ἄνευ ἰδίας συναισθήσεως ἐπράττετε, οὐδὲ τότε σὰς ἀνεγνώρισα ὡς ἀληθῆ ὄργανά μου, ὡς γνησίους μαθητάς μου, ὡς εἰλικρινεῖς ὄπαδούς μου, διὰ τοῦτο ἀποχωρεῖτε ἀπ' ἐμοῦ, ἦτοι, χωρεῖτε μακρὰν ἀπ' ἐμοῦ οἱ ἐργάται τῆς ἀνομίας. «Οἱ δ' ἡ ἐξωτερικὴ παντὸς ἔργου τέλεισι, ἄνευ τῆς συναισθήσεως τοῦ πράττοντος, δὲν ἔχει καμμίαν ἀξίαν, γίνεται δηλον ἐκ τοῦ Λουκᾶ Γ. 20, ἐνθα αὐτὸς ὁ Σωτὴρ ἔλεγεν εἰς τοὺς μαθητάς αὐτοῦ· ἡμεῖς χαίρετε, ὅτι τὰ πνεύματα ὑμῶν ὑποτάσσεται· χαίρετε δὲ μᾶλλον ὅτι τὰ ὀνόματα ὑμῶν ἐγγράφη ἐν τοῖς οὐρανοῖς,» καὶ ἐκ τοῦ Ἰακώβου, ὅστις ἐνῶ, ὡς ἄνωτέρω εἶπομεν, λέγει· «ἡ πίστις χωρὶς τῶν ἔργων νεκρά ἐστίν» (Ἰακ. 2-26) αὐτὸς αὐτὸς λέγει ὅτι καὶ τὰ ἔργα ἐκ τῆς πίστεως δηλοῦνται (Αὐτόθι 13.)

Στ. 24 καὶ 25. Ἀφοῦ μέχρι τοῦδε ὁ Σωτὴρ ἐδίδαξε τοῖς ἀκραταῖς αὐτοῦ ποῦ ἔγκειται ἡ πραγματικὴ ἀρετὴ, καὶ πόσον ἀπέχουσιν αὐτῆς οἱ ὑποκριταί, ὡς καὶ χοίρους, καὶ κύνες, καὶ λύκους ἐν ὁρᾷ προβάτων ἐκάλεσεν, ἔρχεται ἐνταῦθα διὰ προσφωσστάτης παραβολῆς καὶ ὡς ἐν συμπεράσματι ν' ἀποδείξῃ κατὰ πόσον ἡ ἀληθὴς ἀρετὴ ἀπο-

Πᾶς οὖν ὅστις ἀκούει μου τοὺς λόγους τούτους, καὶ ποιεῖ αὐτούς, ὁμοιώσω αὐτὸν ἀνδρὶ φρονίμῳ, ὅστις ὠκοδόμησε τὴν οἰκίαν αὐτοῦ ἐπὶ τὴν πέτραν· καὶ κατέβη ἡ βροχὴ καὶ ἦλθον οἱ ποταμοί, καὶ ἐπνευσαν οἱ ἄνεμοι, καὶ προσέ-

θαίνει λυσιτελής, καὶ κατὰ πόσον ἡ ὑπόκρισις βλαβερά. Ἡ ἰσχὺς τῆς ἀρετῆς εἶναι κατὰ Χρυσόστομον ἀτὸ μετ' ἀσφαλείας ζῆν, τὸ μηδενὶ πτῶν δεινῶν εὐχείρωτον εἶναι, τὸ πάντων ἀνώτερον ἐστάναι τῶν ἐπιπρεαζόντων, οὐ οὐδὲν γένοιτ' ἂν ἴσον». Πᾶς λοιπὸν, λέγει ὁ Σωτῆρ, ὅστις ἀκούει τοὺς λόγους μου, καὶ δὲν περιορίζεται εἰς τοῦτο μόνον, ἀλλὰ καὶ ἐκτελεῖ αὐτοὺς ὁμοιώσω αὐτὸν ἀνδρὶ φρονίμῳ κ τ λ. Τὸ ὁμοιώσω, ὡς ἐκ τῆς σειρᾶς τοῦ λόγου προδήλως δηλοῦται, ἀναφέρεται εἰς τὴν ἡμέραν τοῦ Κυρίου. Ἡ δ' ἐκφρασις φρόνιμος εἶναι τὸ ἀντίθετον τοῦ ἐν τῷ 26 στίχῳ ἀναφερομένου μαροῦ· λέγεται δὲ φρόνιμος ὁ κατὰ φρένα πολιτευόμενος ὁ ἐν παντὶ ἔργῳ συμβουλευόμενος τὸ ἀνώτατον τῶν θείων δώρων τὸ λογικόν. Ἀποτέλεσμα δὲ τῆς φρονήσεως αὐτοῦ εἶναι, ὅτι μέλλων οὗτος νὰ οἰκοδομήσῃ οἰκίαν, ὠκοδόμησεν αὐτὴν ἐπὶ τὴν πέτραν, διότι προσεῖδεν ὅποια τινες δυσμενεῖς περιστάσεις δύνανται νὰ ἐπέλθωσι, καὶ νὰ βλάψωσιν ἢ ἀφανίσωσιν αὐτήν. Αἱ περιστάσεις δ' αὐτὰ ἀναφέρονται ἐν τῷ ἀμέσῳ κατωτέρῳ στίχῳ· εἶναι δὲ ἡ βροχὴ, τὸ ὀρηκτικὸν ρεῦμα τῶν ποταμῶν, ὅπερ εἶναι ἀποτέλεσμα τῆς βροχῆς, καὶ οἱ σφοδρότατοι ἄνεμοι· ἀλλὰ πάντα ταῦτα οὐδὲν ἠδυνήθησαν νὰ ἐπιρέωσι κατὰ τῆς οἰκίας ἐκείνης, διότι ἦτο θεμελιωμένη ἐπὶ τῆς πέτρας. Ἡ σωτηρία λοιπὸν τῆς οἰκίας ὀφείλεται ἀποκλειστικῶς εἰς τὸν φρόνιμον οἰκοδόμον.

Ἡ δὲ μεταφορικὴ ἔννοια τῶν στίχων τούτων εἶναι ἡ ἑξῆς. Ὁ φρόνιμος καὶ προνοητικὸς οἰκοδόμος εἶναι ὁ λόγῳ καὶ πράγματι Χριστιανός· οὗτος προτιρέχεται εἰς τὸν Χριστὸν, ὡς εἰς τὸν σωτῆρα καὶ λυτρωτὴν τοῦ κόσμου, ἀκούει τοὺς λόγους του, καὶ ἀπὸ ψυχῆς ἀποδέχεται αὐτούς. Ἰπὸ δὲ τὴν ἐκφρασιν οἰκία οὐδὲν ἄλλο πρέπει νὰ ἐννοήσωμεν εἰ μὴ τὰ ἐπὶ γῆς ἔργα αὐτοῦ δι' ὧν οὗτος προτοιμάζει ἀνάλογον οἰκοδόμημα τῆς αἰωνιότητος· ἂν δὲ τὸ οἰκοδόμημα τοῦτο θεμελιωθῇ ἐπὶ τῆς πέτρας ἤτοι ἐπὶ τῆς δι' ἀγάπης ἐνεργουμένης πίστεως, τότε τὸ οὕτω θεμελιωθὲν οἰκοδόμημα τοῦτο δύναται ν' ἀντέξῃ εἰς ἀπάσας τὰς δυσμενεῖς τοῦ βίου ἡμῶν περιστάσεις, τὰς θλίψεις δηλοῦσι, τὰς συμφορὰς, καὶ πᾶσαν καθ' ὅλου δυσπραγίαν ἀκαταπαύστως βοηθούμενον ὑπὸ αἰδίου καὶ πανσθενοῦς βραχίονος. Τοῦτο ἀναμφιβόλως δηλοῦται διὰ τῶν εἰκονικῶν ἐκφράσεων βροχὴ ποταμοὶ καὶ ἄνεμοι.

Στ. 26 καὶ 27. Τὸ ὅλως ἐνάντιον λέγει ὁ Σωτῆρ διὰ τοὺς ἀκούοντας μὲν τοὺς λόγους αὐτοῦ, καὶ οὐδὲν τούτους ἐκτελοῦντας. Οὗτοι, λέγει, θέλουσι καταστῆ ἡμιοι πρὸς ἀνόητον οἰκοδόμον, ὅστις ὠκοδόμησε τὴν οἰκίαν αὐτοῦ ἐπὶ τῆς ἄμμου, καὶ εὐθὺς ὡς ἐπῆλθον ἐπ'

πεσον τῇ οἰκίᾳ ἐκείνῃ, καὶ οὐκ ἔπασσε θεμελιώτο γὰρ ἐπὶ τὴν πέτραν. Καὶ πᾶς ὁ ἀκούων μου τοὺς λόγους τούτους, καὶ μὴ ποιῶν αὐτούς, ὀμειωθήσεται ἀνδρὶ μωρῷ, ὁστις φκοδόμησε τὴν οἰκίαν αὐτοῦ ἐπὶ τὴν ἄμμον· καὶ κατέβη ἡ βροχὴ, καὶ ἦλθον εἰ ποταμοί, καὶ ἔπνευσαν εἰ ἄνεμοι, καὶ προσέκοψαν τῇ οἰκίᾳ ἐκείνῃ, καὶ ἔπεσε· καὶ ἦν ἡ πτώσις αὐτῆς μεγάλη.

αὐτῆς αἱ βροχαὶ καὶ οἱ ποταμοί, ἡ μὲν ἄμμος, ὡς εἰκὸς ἀπεσύρθη, ἡ δὲ ἄνευ θεμελιῶν καὶ οἰκίαι μετέωροι ἰσταμένη οἰκία κατέπεσαν ἄνευ οὐδεμιᾶς ἐλπίδος δι' ἐπικανόρησιν. Καὶ ἦν ἡ πτώσις αὐτῆς μεγάλη.»

Παρατηρητέον ἐν ταῦτα τὸ ἐξῆς· ἐνῶ ἐν τῷ ἀνωτέρῳ στίχῳ (24) ὁ Σωτὴρ εἶπεν ὁμοίῳ, ἐν τῷ προκειμένῳ ἐτέθη ὁμοιωθήσεται. Τοῦτο σκοπιμῶς βεβαίως ἐτέθη ἵνα δηλωθῇ, ὅτι ὁ ἄνθρωπος, ἐλεύθερος ὑπὸ τοῦ Θεοῦ πλῆσθεις, αὐτὸς καὶ μόνος φέρει εὐθύνην ἐπὶ πᾶσαν καθ' ὅλου πράξιν, εἴτε καλὴν εἴτε καὶ κακὴν. Ἡ θεία χάρις ἐπέργεται μὲν ἀρωγῆς τοῦ ἀνθρώπου κατὰ τὸν ἐπὶ γῆς ἀγῶνα, χωρὶς ὅμως αὐτὴ νὰ παραβιάξῃ οὐδὲ κατ' ἐλάχιστον τὴν ἐλευθέραν τοῦ ἀνθρώπου θέλησιν. Κατὰ ταῦτα λοιπὸν ὡς ποιητικὸν αἴτιον τοῦ ὁμοιωθήσεται οὐδὲν ἄλλο πρέπει νὰ ἐννοήσωμεν ἢ τὸ ἄγ' ἑαυτοῦ ἦτοι αὐτὸς ἄρ' ἑαυτοῦ θέλει καταστῆ ὅμοιος πρὸς ἄνδρα μωρὸν κτλ. Ἡ δὲ μεταφορικὴ ἔννοια τῶν στίχων τούτων εἶναι ἡ ὅλως ἐναντία τῶν δύο ἀνωτέρων. Ἐν ταῦτα δηλονότι παρίσταται ὁ ἀσθενὴς χαρακτὴρ τοῦ Χριστιανοῦ ὅστις ἀποδέχεται μὲν τοὺς λόγους τοῦ Σωτῆρος, καὶ ἐν τῷ βίῳ του φαίνεται ἐπισκοδομῶν οἰκοδομήματα ὅμοιον πρὸς τὸ τοῦ ἀνωτέρου φρονίμου, ἀλλὰ μόνον κατ' ὄψιν τοιοῦτον. Διότι εὐθύς ὡς ἐπέλθωσιν ἐπ' αὐτοῦ αἱ δυσμενεῖς καὶ συνίθεις, ἄλλως τε ἐν τῷ ἐπὶ γῆς βίῳ περιστάσεις, τότε πλέον δηλοῦται τὸ ἀσθενὲς τῆς βράσεως τοῦ οἰκοδομήματος ἐκείνου, τὸ ὅποιον ὑφίσταται παντελῆ καὶ ἀνεπανόρθωτον πτώσιν. Ὁ τοιοῦτος δὴλον ὅτι ἐν πάσῃ δυσμενεῖ περιστάσει ἀπόλλυσι πᾶσαν ἐλπίδα, διότι ἡ πίστις αὐτοῦ εἶναι σαθρά· πτοεῖται καὶ τρέμει ἐν μέσῳ τοῦ πολυκυμάντου τῆς ἀπογνώσεως πελάγους ἰστάμενος, εἰς μάτιν πειρώμενος νὰ ἐνισχυθῇ ὁπόθεν οὐδεμίαν ἔχει ἐλπίδα· μὴ δυνάμενος δὲ νὰ ὑποφέρῃ ἐν τοιαύτῃ καταστάσει, πίπτει εἰς τὸν ἕσχατον βαθμὸν τῆς ἠθικῆς καταπτώσεως.

Τοιοτοτρόπως ἐτελείωσε τὴν θαυμαστὴν ταύτην ὁμιλίαν ὁ θεοὸς ἡμῶν λυτρωτῆς ἀποτέλεσμα δὲ ταύτης ὑπῆρξεν, ἡ γενικὴ ἐκπληξίς ἣτις κατέλαβε πάντας τοὺς παρευρισκομένους, ὡς γίνεται δὴλον ἐκ τῆς ἀμέσως ἐπιφερομένης περικοπῆς τοῦ αὐτόπτου καὶ αὐτηκόου μάρτυρος, τοῦ Ματθαίου· «Καὶ ἐγένετο ὅτε συνετέλεσεν ὁ Ἰησοῦς τοὺς λόγους τούτους, ἐξεπλήσσαντο οἱ ὄχλοι ἐπὶ τῇ διδασκίᾳ αὐτοῦ.» Ἡ ἐκπληξίς δ' αὐτῶν κυρίως προήρχετο καὶ ἐκ τῆς διαφορᾶς τῆς διδασκαλίας αὐτοῦ πρὸς τὴν διδασκαλίαν τῶν γραμματέων. Διότι ὁ Σωτὴρ,

Καὶ ἐγένετο, ὅτε συνετέλεσεν ὁ Ἰησοῦς τοὺς λόγους τούτους, ἐξεπλήσσαντο οἱ ὄχλοι ἐπὶ τῇ διδαχῇ αὐτοῦ. Ἦν γὰρ διδάσκων αὐτοὺς ὡς ἐξουσίαν ἔχων, καὶ οὐχ ὡς οἱ γραμματεῖς.

δὲν παρίσταται ἐνώπιον αὐτῶν ὡς Φαρισαῖος ἢ γραμματεὺς ὑποκριτῆς, συνιστῶν τὴν τήρησιν τοῦ νεκροῦ γράμματος τοῦ παλαιοῦ νόμου, ἀλλ' ὡς ἔχωρ ἐξουσίαν τ. ἔ. ὡς Θεὸς φέρων μετ' ἑαυτοῦ τὴν δύναμιν τῆς ἀντικαταστάσεως τοῦ νεκρικοῦ τύπου διὰ τῆς ζωτικῆς πνευματικῆς τηρήσεως τῆς θείας νομοθεσίας. Παρίσταται τέλος ἐνώπιον αὐτῶν, κρατῶν νέον νόμον, τὸν νόμον τῆς Καινῆς Διαθήκης ἀφ' οὗ καὶ μόνου στηριζομένη ἢ ἀνθρωπότης δύναται νὰ φθάσῃ εἰς τὴν προσήκουσαν αὐτῇ περισπῆν.

Ἡ ἐπὶ τοῦ ὄρους ὄμιλία παρὰ τοῖς Λουκαῖς

Εὐαγγελιστοῖς.

Καὶ οἱ ἕτεροι δύο Εὐαγγελισταὶ Λουκᾶς καὶ Μάρκος, καὶ μάλιστα ὁ Λουκᾶς, ἀναφέρουσι τὴν ἐπὶ τοῦ ὄρους ὄμιλίαν τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν, οὐχὶ ὅμως καθ' ἣν τάξιν εὐρίσκομεν αὐτὴν παρὰ τῷ Ματθαίῳ. Ο ἰός γος δὲ καθ' ἣν δὲν ἀναφέρουσι ταύτην οἱ ἕτεροι δύο κατὰ τὴν τάξιν τοῦ Ματθαίου, εἶναι ὅτι ἐθεώρουν αὐτὴν ὡς γνωστὴν πλέον παρὰ τοῖς ὁπαδοῖς τῆς νέας θρησκείας, καὶ ἀπηξίουσαν νὰ ἐπαναλάβωσι τὰ αὐτὰ τοῦ Ματθαίου. Διὰ τοῦτο ὁ Μάρκος οὐδὲ κἄν ἀναφέρει τὴν ἐπὶ τοῦ ὄρους ὄμιλιαν ταύτην ὡς γενομένην ἐν ὀρισμένῳ τόπῳ καὶ χρόνῳ, ἀλλ' ἀναφέρει ἀπλῶς ῥήσεις ἐξ αὐτῆς ὡς ἐπαναληφθείσας παρὰ τοῦ Σωτῆρος ἐν ἄλλαις κατὰ τὴν διδασκαλίαν αὐτοῦ περιστάσεσιν. Οὕτω λ. γ. ἐν κεφαλαίῳ Θ'. 48 καὶ ἐφεξῆς, ὅπου οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ ἡρώτων αὐτὸν περὶ τοῦ ἂν ἔχη τις δικαίωμα νὰ διδάσκῃ καὶ θεραπεύῃ ἀσθενεῖς ἐν τῷ ὀνόματί σου, ἀποκρινόμενος ὁ Σωτὴρ λέγει· «Μὴ κωλύετε αὐτόν· οὐδεὶς γὰρ ἐστὶν ὃς ποιήσει δύναμιν ἐπὶ τῷ ὀνόματί μου, καὶ κενδυνῆσεται ταχὺ κακολογησαί με . . . ὃς ἂν σκανδαλίσῃ ἕνα πτωχὸν μικρῶν τῶν πιστευόντων εἰς ἐμὲ, καλὸν ἐστὶν αὐτῷ μᾶλλον, κεί περικεῖται λίθος μυλικὸς περὶ τὸν τράχηλον αὐτοῦ, καὶ βέβληται εἰς τὴν θάλασσαν. Καὶ ἐὰν σκανδαλίῃ σε ἡ χεὶρ σου ἀπόκοψον αὐτήν . . . καὶ ἐὰν ὁ ὀφθαλμός σου σκανδαλίῃ σε ἐκβαλε αὐτόν, καλὸν σοι ἐστὶ μονόφθαλμον εἰσελθεῖν εἰς τὴν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ, ἢ δύο ὀφθαλμούς ἔχοντα βληθῆναι εἰς τὴν γέενναν τοῦ πυρός.» Οὐδὲ πρέπει νὰ φανῇ εἰς ἡμᾶς παράδοξον ἂν ἐπανελαμβάναν ὁ Σωτὴρ ἡμῶν μέρη ἐκ τῆς διδασκαλίας του κατ' ἄλλας περιστάσεις, διότι τὸ τοιοῦτον εἶναι σύνηθες καὶ παρ' ἡμῖν. Τοιοῦτρόπως δὲ καὶ ἀλλαγῶ τοῦ κατὰ Μάρκον Εὐαγγελίου εὐρηγται ὅμοια ῥήσεις ληφθεῖ-

σαι ἀναμφιβόλως ἐκ τῆς ἐπὶ τοῦ ὄρους ἑμιλίας ἦν διέσωσεν εἰς ἡμᾶς πιστῶς ὁ αὐτόπτης καὶ αὐτήκοος Ματθαίος. (Πρβλ. Μάρκου δ' 21 πρὸς Ματθαίου ε. 13, Μάρκου ι. 4 πρὸς Ματθ. ε. 31, Μαρκου ια. 24 καὶ 25 πρὸς Ματθ. ς'. 9, 13, 22, 23 κτλ.)

Δὲν συμβαίνει ὅμως οὕτω καὶ παρὰ τῷ Λουκᾷ. Ὁ Εὐαγγελιστὴς οὗτος ἀναφέρει ἐν ὀρισμένῳ κεφαλαίῳ (κεφ. ς'. ς' γ. 17 ἕως 49) τὴν ἐπὶ τοῦ ὄρους ἑμιλίαν ὡς ἐκφρασθεῖσαν ἐν τῷ πεδινῷ καὶ ἐνώπιον ὄχλου πολλοῦ, ὡς καὶ ὁ Ματθαίος, χωρὶς ὅμως νὰ ἐπετεινῆται ἐπὶ τοσοῦτον εἰς τὰς καθ' ἑκαστον διδασκαλίας ὡς ἐκεῖνος. Οὐδεμία δ' ἀμφιβολία ὅτι ὁ Λουκᾶς εἶχεν ὑπ' ὄψει τὸν Ματθαίου, ὡς γίνεται δῆλον ἐκ τῆς πολλῆς ἑμοιότητος τῆς παρατηρουμένης μεταξὺ αὐτῶν.

Ἡ ἐπὶ τοῦ ὄρους ἑμιλία κατὰ τὸν Λουκᾶν ἔχει ὡς ἑξῆς. Καὶ καταβάς μετ' αὐτῶν, ἔστη ἐπὶ τόπου πεδινῷ, καὶ ὄχλος μαθητῶν αὐτοῦ, καὶ πλήθος πολὺ τοῦ λαοῦ ἀπὸ πάσης τῆς Ἰουδαίας καὶ Ἱερουσαλὴμ, καὶ τῆς παραλίου Τύρου καὶ Σιδῶνος, οἱ ἦλλον ἀκοῦσαι αὐτοῦ, καὶ ἰαθῆναι ἀπὸ τῶν νόσων αὐτῶν, καὶ οἱ ὀγλοῦμενοι ὑπὸ πνευμάτων ἀκαθάρτων, καὶ ἐθεραπεύοντο. Καὶ πᾶς ὁ ὄχλος ἐζήτει ἄπτεσθαι αὐτοῦ ὅτι δύναμις παρ' αὐτοῦ ἐξήρχετο καὶ ἰάτο πάντας.

Καὶ αὐτὸς ἐπάρας τοὺς ὀφθαλμοὺς αὐτοῦ εἰς τοὺς Μαθητὰς αὐτοῦ ἔλεγε· Μακάριοι οἱ πτωχοί, ὅτι ὑμετέρα ἐστὶν ἡ βασιλεία τοῦ Θεοῦ· Μακάριοι οἱ πεινῶντες νῦν, ὅτι χορτασθήσεσθε· Μακάριοι οἱ κλαίοντες νῦν, ὅτι γελάσετε· Μακάριοι ἐστε, ὅταν μισήσωσιν ὑμᾶς, οἱ ἄνθρωποι, καὶ ὅταν ἀφορίσωσιν ὑμᾶς, καὶ ἐκβάλωσι τὸ ὄνομα ὑμῶν ὡς πονηρῶν, ἕνεκα τοῦ υἱοῦ τοῦ ἀνθρώπου. Χαίrete ἐν ἐκείνῃ τῇ ἡμέρᾳ καὶ σιγηθήσατε· ἰδοὺ γὰρ, ὁ μισθὸς ἡμῶν πολὺς ἐν τῷ οὐρανῷ· κατὰ ταῦτα γὰρ, ἐποίουν τοῖς προφήταις οἱ πατέρες αὐτῶν. Πλὴν οὐαὶ ὑμῖν τοῖς πλουσίοις, ὅτι ἀπέχετε τὴν παράκλησιν ὑμῶν. Οὐαὶ ὑμῖν οἱ ἐμπεπλησμένοι, ὅτι πεινᾶσθε. Οὐαὶ ὑμῖν, οἱ γελῶντες νῦν, ὅτι πενθήσετε καὶ κλαύσετε. Οὐαὶ ὑμῖν, ὅταν καλῶς ὑμᾶς εἰπῶσι πάντες οἱ ἄνθρωποι· κατὰ ταῦτα γὰρ ἐποίουν τοῖς ψευδοπροφήταις οἱ πατέρες αὐτῶν.

Ἄλλ' ὑμῖν λέγω τοῖς ἀκούουσιν· Ἀγαπάτε τοὺς ἐχθρούς ὑμῶν, καλῶς ποιεῖτε τοῖς μισοῦσιν ὑμᾶς· εὐλογεῖτε τοὺς καταρωμένους ὑμῖν, καὶ προσεύχεσθε ὑπὲρ τῶν ἐπηρεάζοντων ὑμᾶς. Τῷ τύποντι σε ἐπὶ τὴν σιαγόνα, πάρεχε καὶ τὴν ἄλλην· καὶ ἀπὸ τοῦ αἵροντός σου τὸ ἱμάτιον, καὶ τὸν χιτῶνα μὴ κωλύσης. Παντὶ δὲ τῷ αἰτούντί-σε, δίδου· καὶ ἀπὸ τοῦ αἵροντος τὰ σά, μὴ ἀπαίτει. Καὶ καθὼς θέλετε ἵνα ποιῶσιν ὑμῖν οἱ ἄνθρωποι, καὶ ὑμεῖς ποιεῖτε αὐτοῖς ὁμοίως. Καὶ εἰ ἀγαπάτε τοὺς ἀγαπῶντας ὑμᾶς, ποία ὑμῖν χάρις ἐστὶ ; καὶ γὰρ οἱ ἁμαρτωλοὶ τοὺς ἀγαπῶντας αὐτοὺς ἀγαπῶσι. Καὶ ἐὰν ἀγαθοποιῆτε τοὺς ἀγαθοποιούντας ὑμᾶς, ποία ὑμῖν χάρις ἐστὶ ; καὶ γὰρ οἱ ἁμαρτωλοὶ τὸ αὐτὸ ποιοῦσι. Καὶ ἐὰν δανεῖζητε παρ' ὧν ἐλπίζετε ἀπολαβεῖν, ποία ὑμῖν χάρις ἐστὶ ; καὶ γὰρ οἱ ἁμαρτωλοὶ ἁμαρτωλοῖς δανεῖζουσιν, ἵνα ἀπολάβωσι τὰ ἴσα. Πλὴν ἀγαπάτε τοὺς ἐχθρούς ὑμῶν, καὶ ἀγαθῶς

ποιείτε και δανείζετε μηδὲν ἀπελπίζοντες· και ἔσται ὁ μισθὸς ὑμῶν πολὺς, και ἔσεσθε υἱοὶ τοῦ ὑψίστου· ὅτι αὐτὸς χρηστός ἐστίν ἐπὶ τοὺς ἀχαρίστους και πονηροὺς. Γίνεσθε οὖν οἰκτίρμονες, καθὼς και ὁ πατήρ ὑμῶν οἰκτίρμων ἐστίν. Και μὴ κρίνετε, και οὐ μὴ κριθῆτε· μὴ καταδικάζητε, και οὐ μὴ καταδικασθῆτε. Ἀπολύετε, και ἀπολυθήσεσθε· δίδοτε και δοθήσεται ὑμῖν· μέτρον καλόν, πεπισμένον και σεσαλευμένον και ὑπερεκχυνόμενον δώσουσιν εἰς τὸν κόλπον ὑμῶν· τῷ γὰρ αὐτῷ μέτρῳ ᾧ μετρεῖτε, ἀντιμετρηθήσεται ὑμῖν.

Ἐἶπε δὲ παραβολὴν αὐτοῖς· Μὴτι δύναται τυφλὸς τυφλὸν ὁδηγεῖν ; οὐχὶ ἀμφοτέρω εἰς ὄθυνον πεσοῦνται ; Οὐκ' ἐστὶ μαθητὴς ὑπὲρ τὸν διδάσκαλον αὐτοῦ· κατηρητισμένους δὲ πᾶς ἐστὶ ὡς ὁ διδάσκαλος αὐτοῦ. Τί δὲ βλέπεις τὸ κάρφος τὸ ἐν τῷ ὀφθαλμῷ τοῦ ἀδελφοῦ σου, τὴν δὲ δοκὴν τὴν ἐν τῷ ἰδίῳ ὀφθαλμῷ οὐ κατανοεῖς ; ἢ πᾶς δύνασαι λέγειν τῷ ἀδελφῷ σου· Ἀδελφε, ἄφες ἐκβάλω τὸ κάρφος τὸ ἐν τῷ ὀφθαλμῷ σου, αὐτὸς τὴν ἐν τῷ ὀφθαλμῷ σου δοκὴν οὐ βλέπων ; ὑποκριτὰ, ἐκβάλε πρῶτον τὴν δοκὴν ἐκ τοῦ ὀφθαλμοῦ σου, και τότε διαβλέψεις ἐκβαλεῖν τὸ κάρφος τὸ ἐν τῷ ὀφθαλμῷ τοῦ ἀδελφοῦ σου. Οὐ γὰρ ἐστὶ δένδρον καλόν, ποιοῦν καρπὸν σαπρὸν· οὐδὲ δένδρον σαπρὸν, ποιοῦν καρπὸν καλόν· ἕκαστον γὰρ δένδρον ἐκ τοῦ ἰδίου καρποῦ γινώσκειται· οὐ γὰρ εἴς ἀκανθῶν συλλέγουσι σῦκα, οὐδὲ ἐκ βράτου τρυγῶσι σταφυλήν. Ὁ ἀγαθὸς ἄνθρωπος ἐκ τοῦ ἀγαθοῦ θησαυροῦ τῆς καρδίας αὐτοῦ προφέρει τὸ ἀγαθόν· και ὁ πονηρὸς ἄνθρωπος ἐκ τοῦ πονηροῦ θησαυροῦ τῆς καρδίας αὐτοῦ προφέρει τὸ πονηρόν· ἐκ γὰρ τοῦ περισσεύματος τῆς καρδίας λαλεῖ τὸ στόμα αὐτοῦ.

Τί δὲ με καλεῖτε, Κύριε, κύριε, και οὐ ποιεῖτε ἃ λέγω ; Πᾶς ὁ ἐρχόμενος πρὸς με και ἀκούων μου τῶν λόγων και ποιῶν αὐτοὺς, ὑποδείξω ὑμῖν τίνι ἐστὶν ὅμοιος. Ὅμοίος ἐστὶν ἀνθρώπῳ οἰκοδομοῦντι οἰκίαν, ἧς ἔσκαψε και ἐβάθυνε, και ἔθηκε θεμελίον ἐπὶ τὴν πέτραν· πλημμύρας δὲ γενομένης, προσέρρηξεν ὁ ποταμὸς τῇ οἰκίᾳ ἐκείνῃ, και οὐκ' ἔσχυσε σαλευσθαι αὐτήν· τεθεμελίωτο γὰρ ἐπὶ τὴν πέτραν. Ὁ δὲ ἀκούσας και μὴ ποιήσας ὅμοιος ἐστὶν ἀνθρώπῳ οἰκοδομήσαντι οἰκίαν ἐπὶ τὴν γῆν χωρὶς θεμελίου· ἢ προσέρρηξεν ὁ ποταμὸς, και εὐθέως ἔπεσε, και ἐγένετο τὸ ῥῆγμα τῆς οἰκίας ἐκείνης μέγα.

Ἐκτὸς δὲ τούτων ἀλλαχοῦ τοῦ Εὐαγγελίου τοῦ Λουκᾶ ἀναφέρει κατὰ λέξιν ῥήσεις ἐκ τῆς ἐπὶ τοῦ ὄρους ὁμιλίας τοῦ Ματθαίου, τοῦθ' ὅπερ ἐπικυροῖ ὅτι προηγουμένως ἐλέγομεν, Πρὸβλ. Ματθ. σ'. 4, πρὸς Λουκ. ις'. 13. Ματθ. σ'. 25, πρὸς Λουκ. ιβ'. 22. Ματθ. ζ'. 1 πρὸς Λουκ. ζ'. 41 κτλ.

Ὁ Ἰωάννης τέλος ἀποσιωπᾷ τὴν ἐπὶ τοῦ ὄρους ὁμιλίαν, διότι, ὡς ἐν τῇ εἰσαγωγῇ εἴρηται, ὁ Εὐαγγελιστὴς οὗτος οὐδόλως ἀναφέρει τὰ κατὰ τὴν Γαλιλαίαν ἔργα τοῦ Σωτῆρος ὡς γνωστὰ παρὰ τῶν ἄλλων Εὐαγγελιστῶν, και περιορίζεται εἰς τὰ ἐν Ἱεροσολύμοις ἄτινα ἐκεῖνοι παρέλειψαν.

ΠΑΡΟΡΑΜΑΤΑ.

Ἡ ταχύτης μεθ' ἧς προέβημεν εἰς τὴν ἔκδοσιν τοῦ βιβλίου τούτου, ὑπῆρξεν ἡ κυριωτάτη ἀφορμὴ τῆς παρεισφρήτους τυπογραφικῶν σφαλμάτων, ἐξ ὧν παραθέτομεν ἐνταῦθα ὅσα ὑπὸ τὴν αἴσθησιν ἡμῶν περιέπεσαν.

Ἐν Σελ.	4	συχ.	30	ἀντί οἱ	Ἀνάγνωθι οἱ	
»	»	5	»	6	» εἶναι	» εἶναι
»	»	»	»	12	» ἐπιστρέφωσι	» ἐπιστρέψωσιν
»	»	6	»	2	» συνεγράφει	» συγγράφει
»	»	7	»	33	» οὗτος	» οὗτος
»	»	8	»	9	» ἔγγραφον	» ἔγραφον
»	»	11	»	5	» ἔγραφεν	» ἔγραψεν
»	»	13	»	33	» Vulgata	» Vulgata
»	»	15	»	7	» ἡ	» ἡ
»	»	18	»	24	» ἐλεθθήσονται	» ἐλεθθήσονται
»	»	20	»	27	» ὑπὸ	» ἀπὸ
»	»	23	»	34	» ἐκφαίνεται	» ἐμφαίνεται
»	»	25	»	6	» ἔσται	» ἔσται
»	»	34	»	38	» ἦτοι	» ἦτοι
»	»	35	»	19	» δεικνύεις	» δεικνῶς
»	»	36	»	21	» ἦτε	» εἶτε
»	»	38	»	30	» ἐμπροσθέντου εἶτε ἀ- προσθέντου	» ἐμπροθέτου εἶτε » ἀπροθέτου
»	»	47	»	6	» ὀρομένοις	» ὀρωμένοις
»	»	»	»	16	» οὐρανῶ	» οὐρανῶ
»	»	48	»	1	» ἄρτον	» ἄρτον
»	»	52	»	25	» καταδουλομένου	» καταδουλομένου
»	»	»	»	38	» οὖν	» οὖν
»	»	55	»	2	» αὐτῶν	» αὐτῶν
»	»	65	»	8	» ἦταν	» ἄταν
»	»	»	»	»	» δ	» ἡ

ΠΙΝΑΞ ΤΩΣ ΕΜΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

ΣΥΝΟΠΤΙΚΗ ΕΙΣΑΓΩΓΗ ΕΙΣ ΤΗΝ ΠΑΛΙΑΝ ΚΑΙ ΝΕΑΝ

ΔΙΑΘΗΚΗΝ.

1. Πρόλογος	σελ. 6.
2. Α'. Περὶ Ἀγίας Γραφῆς καὶ ὄλου	» 3
3. Περὶ τοῦ Κανόνος τῆς Ἀγίας Γραφῆς	» 4
4. Περὶ Θεοπνευστίας τῆς Γραφῆς	» 5

Β'. ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΕΥΑΓΓΕΛΙΚΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ

5. α. Περὶ τῶν Εὐαγγελιστῶν	» 7
6. β. Περὶ τῆς χρονολογικῆς σειρᾶς Ἰακωβ' ἢν ἐγράφησαν τὰ Εὐαγγέλια	» 9
7. γ'. Περὶ τῆς γλώσσης εἰς ἣν συνεγράφησαν τὰ Εὐαγγέλια	» 10
8. Περὶ τῶν κυριωτέρων μεταφράσεων τῆς Γραφῆς	» 13

Η ΕΠΙ ΤΟΥ ΟΡΟΥΣ ΟΜΙΛΙΑ ΤΟΥ ΚΥΡΙΟΥ ΗΜΩΝ.

9. Ἑρμηνεία εἰς τὸ Ε'. Κεφάλαιον	» 15
10. Ἑρμηνεία εἰς τὸ ΣΤ'. Κεφάλαιον	» 40
11. Ἑρμηνεία εἰς τὴν Κυριακὴν προσευχὴν	» 45
α. Ἡ ἐπίκλησις	» 45
β. Αἱ ἐπτὰ αἰτήσεις	» 46
γ'. Ἡ Δοξολογία	» 49
12. Ἑρμηνεία εἰς τὸ Ζ'. Κεφάλαιον	» 57
13. Ἡ ἐπὶ τοῦ ὄρους ὁμιλία παρὰ τοῖς λοιποῖς Εὐαγγελισταῖς	» 71
14. Παροράματα	» 74
15. Πίναξ τῶν ἐμπεριεχομένων	—

Τ Ε Λ Ο Σ.

ΚΑΤΑΣΤΗΜΑΤΑ ΕΝ ΠΑΤΡΑΙΣ

Α. Σ. ΑΓΑΠΗΤΟΥ.

Ἐξεδόθησαν ὑπὸ τοῦ αὐτοῦ καὶ τὰ ἑξῆς:

ΒΙΒΛΙΑ ΔΙΔΑΚΤΙΚΑ.

1. Νεωτάτη εὐμέθοδος Ἑλληνικῆ Γραμματικῆ . . . . . Λεπτὰ 80
2. Νεωτάτη εὐμέθοδος Ἑλληνικῆ Ἀριθμητικῆ . . . . . » 80
- Ἡ Γραμματικὴ καὶ ἡ Ἀριθμητικὴ ὑπερέχονται ὅλας τὰς μέχρι τοῦδε ἐκδοθείσας· οἱ Διδάκταλοι ἂς παραβάλλωσι τὰ νεώτατα ταῦτα διδασκτικὰ βιβλία καὶ θέλωσιν ἰδεῖν τὴν ἀξίαν καὶ χρησιμότητα αὐτῶν.
3. Ἱστορία τῶν Μεγάλων καὶ ἐνδοξῶν Ἑλλήνων τοῦ 1821 ἐκ σελ. 520 . . . . . Δραχ. 4
4. Οἱ Ἐνδοξοὶ Ἕλληνες εἰς τεύχη τρία, ἕκαστον . . . . . Λεπτ. 75
5. Ἱστορικοὶ Πίνακες Ἀναγνώσεως, περιέχοντες τὰς εἰκόνας τῶν Ἐνδοξοτέρων Ἑλλήνων τῆς μεγάλης ἐπαναστάσεως καὶ τὰ μεγάλα κατορθώματα αὐτῶν . . . Δραχ. 5
6. Πηγύθισμος Ἱστορία (Χρονογράφος) περιέχουσα ὅλα τὰ ἀ-ὃ Κτίσεως Κόσμου μέχρι σήμερον πολιτικά, θρησκευτικὰ καὶ στρατιωτικὰ συμβάντα, ὅλας τὰς ἀπὸ Ἀδάμ μέχρι τῆς σήμερον μεταβολὰς τοῦ Κόσμου Δραχ. 3
7. Στατιστικὴ τῆς Ἑλλάδος καὶ τοῦ πληθυσμοῦ αὐτῆς . . . . . » 3
8. Θεωρητικὴ Ψυχολογία ἐκ τοῦ Ῥωσικοῦ . . . . . » 2

ΒΙΒΛΙΑ ΔΙΚΑΣΤΙΚΑ.

1. Δικαστικὴ Πρακτικὴ ἐπὶ τῆς Πολιτ. Δικονομίας ἐκδ. Γ'. Δρ. 15
2. Δικαστικὴ Πρακτικὴ ἐπὶ τῆς Ποινικῆς Δικονομίας κλπ. » 10
3. Δικαστικὴ Πρακτικὴ ἐπὶ τοῦ Ποινικοῦ Νόμου κτλ. » 10
4. Δικαστικὴ Πρακτικὴ ἐπὶ τοῦ Ἐμπορικοῦ Νόμου κτλ. » 10
5. Παράρτημα Α'. Δικαστ. Πρακτικῆς Πολιτ. Δικονομίας, περιέχον τὰ καθήκοντα Εἰρηνοδικῶν, Γραμ. Συμβολαιογράφων » 3
6. Παράρτημα Β' — Νέος Ὁδηγὸς Δικαστικῶν Κλητῆρων » 4
7. Εὐρετήριον (35 ἐτῶν Νομολογία) ὄλων τῶν πολιτικῶν καὶ ἐμπορικῶν ἀποφάσεων τοῦ Ἄρειου Πάγου κλπ. κλπ. » 10
9. Παράρτημα Νεώτερον τῆς Δικαστ. Πρακτικῆς τῆς Πολιτ. Δικονομίας καὶ σχετικῶν Νόμων κλπ. ἔκδοσις Β. μετὰ προσθήκας . . . . . » 4
10. Ἑρμηνεῖα περὶ πτωχεύσεως καὶ χρεωκοπίας μετὰ ὁδηγίων » 4
11. Περὶ Ἀπαλλοτριώσεως ἀκινήτων προικίων . . . . . » 1

Ἡ παρῶσα τιμᾶται Δραχ. 2.